ئەی رەقیب

لە نێوان جەستەی زمان‌و جەستەی نەتەوەدا

(چوار خوێندنەوەی جیاواز لە سەر بنەمای گفتوگۆو دانوستان)

عەبدولموتەلیب عەبدوڵلآ

2007

بێ کەس منم، کەسێ لە زوبانم بگا نییە
هەمدەم خودا نەناسو دەم پڕ لە یاخودا

(مەحوی)

فیکری راستەقینە دەسەڵاتی خۆش ناوێت، نابێتە بابەتی ململانێ، بەڵکو دەبێتە بابەتی گفتوگۆ و دانوستاندن.

ئەدۆنیس-الكلام و النظام

www.pertwk.com

ناوی کتێب: ئەی رەقیب لە نێوان جەستەی زمان‌و جەستەی نەتەوەدا
بابەت: لێکۆڵینەوە
نووسەر: عەبدولموتەلیب عەبدوڵڵا
تایپ: نووسەر
چاپی: یەکەم - 2007
چاپخانە: یاد
تیراژ:1000
بەرگ:جەبار سابیر
لە بڵاوکراوەکانی خانەی چاپ و بڵاوکردنەوەی وەزارەتی رۆشنبیریی- سلێمانی

www.pertwk.com

ناوەڕۆك:

پێشكەشە:

پێشەكی:
دەروازە:

بەشی یەكەم
باسی یەكەم:
ستراتیژیەتی دەق.
باسی دووەم:
جیاوازییەكانی خوێندنەوە.

بەشی دووەم
باسی یەكەم:
(زمانی ڕەمزئامێزو زمانی هەڵچوونئامێز).
باسی دووەم:
(تیۆری پێشوازی، تیۆری وەرگر).

بەشی سێیەم

www.pertwk.com

باسی یەکەم:

ئەی رەقیب لە نێوان واقیع و خەیاڵدا.

باسی دووەم:

ئەی رەقیب لە نێوان دەنگ و دەنگدانەوە.

باسی سێیەم:

ریتمی ناوەوە..

خوێندنەوەیەکی فۆنۆلۆژی ئەی رەقیب.

باسی چوارەم:

ئامادەیی شۆڕشگێڕانەو نائامادەیی هونەری.

www.pertwk.com

پێشکەشە :

بە (دڵدار)و خەیاڵی داهێنەرانەی خوێنەرە جیاوازەکانی (ئەی رەقیب).

ئەبێ گوزەر کەین

ببینە هاوەڵی ئاسۆ دوورەکان

لە دەماری پیتێکدا دەوار هەڵدەین

ئەبێ گوزەر کەین

ناو بە ناویش

www.pertwk.com

تووی سەرلقێك بخۆین

سهراب

www.pertwk.com

پێشەکی:-

شادکردنی کەسێ مانای غەمبارکردنی کەسانی دی نییە.
(پاولۆ کۆیلۆ)

لە پشت ناونیشانی سەرەکی ئەو کتێبەوە دەشێ دوو بیرۆکەی سەرەکی خۆیان مەلاس دابێت، یەکێکیان خۆی لە دەستەواژەی جەستەی نەتەوە هەڵدەگرێتەوە، ئەویدیکە بە جەستەی زمانەوە دەلکێت، دەشێ لە پشت جەستەی نەتەوە ئاگایی و هوشیاری وەکو پێداویستیەکی گرنگ خۆیان بنوێنن، یان ئەو هوشیارییە لەوێوە بەرجەستە بێت کە نەتەوەبوونی لێدەکەوێتەوە، ئەو بە نەتەوەبوونە لای کورد دوایی شکستی ئیمپرتۆریای عوسمانی لە جەنگی یەکەمی جیهانی زۆر بە جوانی لە سرودی (ئەی رەقیب) دەردەکەوێت، بەلاَم جەستەی زمان لە کوێ ئەو پەیوەندییانەوە هەڵدەقوڵێت، کە سیستەمی زمانی لێپێکهاتووە، هەر لەوێشەوە پەیوەندی بە ئاگایی و هوشیاری دەقەوە دەکات.

www.pertwk.com

کەواتە گرنگی ئەو لێکۆڵینەوەیە لەوێوە دێت، کە لە ڕێگەی خوێندنەوەی زمان کە بنەمایەکی سەرەکی پێکهێنەری نەتەوەیە، هەوڵی بەرجەستەکردنی جەستەی نەتەوە دەدا، واتە لە بەشەوە دەیەوێت گشت بەرجەستە بکات. هەروەها بە دیویکی دیکە ئەو لێکۆڵینەوەیە لە ڕێگەی پشت بەستن بە خوێنەرەوە باز بە سەر وشەو چەمك و پەیوەندییە تێکچڕژاوەکانی هەردوو جەستە دەدا، بۆ ئەوەی (دڵدار) وەك بیرخەرەوەیەك دەست بخاتە نێو گێڕانەکانەوە، یان نەتەوەیبوون ئاراستەکان دیاری بکات، کۆمەڵێك خوێندنەوەی جیاواز بە هۆی لەیەکترازانی زنجیرە یەك لە دوا یەکەکانی وشەوە دەخەمە روو، بە مانایەکی دیکە لە لایەك هەوڵدەدەم نەتەوەیبوون نەبێتە گرفت بۆ ئازادیی و فەزای خوێندنەوەکان و خوێندنەوەکان نەشێوێنێت، لە لایەکی دیکە هەوڵدەدەم بە خاوەنبوون لە نووسەر بسێنمەوەو بیکەمە هاوشانی خوێنەر، بەڵام نەك بە مانا (بارت)ییەکەی کە مەرگی نووسەر بایی لەدایکبوونی خوێنەر بێت، یان بەرامبەر لەدایکبوونی خوێنەر بکەوێتەوە، بەڵکو لەوێوە کە ئەرزش دانانە بۆ پێدراوەکانی دیکە.

کەواتە دەمەوێت لە میانی رەشکردنەوەی منی نووسەرو منی نەتەوە رەتکردنەوەی منی گێڕەرەوەی دەق و لەناوبردنی بەشتبوونی دەقەوە جیاوازییەکان بە شێوەیەکی رەها پرۆسیسە بکەم، ئیتر لەوێوە خود لە بەرئەنجامی وزەو هێزی دەستکردەوە بترازێت شتێکی دیکە نییە، وەك چۆن دەق نەزۆك نییە، تاکو بیر لە یادەوەری و بیرخەرەوە بکاتەوە، ئیتر نابێ یادەوەری و نەتەوە بوون هیچ دەسەڵاتێکی بە سەر دەقەوە هەبێت، چونکە ئەوەی لە ڕێگەی بە نەتەوە بوون و بە بیر هێنانەوە بە دەست دێت هەرگیز

www.pertwk.com

نابێتە ئیبداعێکی شەخسی ئازاد، هەروەها دەق چەند وشەیەك نییە کەوتبێتە سەر کاغەز، بەڵکو ماناگەلێکی بێ کات و شوێنە دەکەوێتە دەرەوەی بە خاوەنبوون و مانا و بنەما لەکارکەوتووەکان و یاسا و ڕێسا و سیستەمە دیاریکراوەکانەوە.

بەمجۆرە هەوڵمداوە لە ڕێگەی بەدواداچوونی مەڵبەندێتی سروودی (ئەی ڕەقیب) و تەوەرەی ڕاڤەکارانییەوە، کە دەستی زۆری تێروانینی (کۆ) و دەسەلاتی سیاسیانەی نەتەوەی تێدایە، ئەو قودسیەتە تێکبشکێنم، کە بەو سرووده دراوە، لەوێشەوە کۆمەڵێك هێلکاری بۆ خوێندنەوە جیاوازەکان دەکێشم و ئاماژە بە خەیاڵی داهێنەرانەی خوێنەران دەدەم.

ئیتر لە میانی ئەو لێکۆڵینەوەی بەردەستتان و لە دەروازەدا قسەم لە مەسەلەی هەڵبژاردن و ئاستەکانی خوێندنەوەو زمانی دەق کردووە، وەك چۆن قودسیەتی سروودی (ئەی ڕەقیب)م بە یادەوەری و ژانوژواری ناسیونالیانەوە بەند کردووە، بەر لەوەی بلکێنم بە ئاستی زمان و هونەری چیگوتنەوە.

لە بەشی یەکەمدا کە دوو باس لەخۆ دەگرێت لە باسی یەکەم کە دەکەوێتە ژێر ناونیشانی ستراتیژیەتی دەق هەوڵمداوە بە پێی بۆچوونی (کریستیڤا) پێناسەی دەق ڕاڤە بکەم و پێکهاتەکانی بخەمە ڕوو، وەك چۆن قسەم لە سەر لێکۆڵینەوە و ڕاڤەکردن و جیاوازییەکانی ڕەخنەی ڕەخنە کردووە، دواجار چەمکی خوێندنەوەم وەك چەمکێك لە لە نێو خۆیدا هەڵگری جیاوازی جۆرا و جۆرە خستۆتە ڕوو، ئەو خوێندنەوە جۆرا و جۆرانەش لە وزەو هێزە دەلالەتئامێزە نەگوتراو و شاراوەکانی چیگوتن و چۆنگوتن دایە، هەر لەوێشەوە خۆی لە نێو زمان و ئاستە جیاوازەکانی ڕۆشنبیریی خوێنەراندا هەڵدەگرێتەوە و

www.pertwk.com

بـه دینامیکیـەتی خـۆی فەزایـەکی ڕەنگـا و ڕەنگ دەکێشـێت، هـەر لـەو فـەزا ڕەنگا و ڕەنگـەوە زەمەنـەکان دەبڕێت و چاوەڕوانی تایبـەت بە خـۆی دەخاتـەوە. کەواتە لە بەر ئـەوەی خەسڵەتی چەمکی دەقی ئـەدەبی بە زمانـەوە بەندە ئیتر لەوێوە دەشێ (یاریکردن) لە نێویدا کراوە بێت، دواجار پرۆسیسـەکردنی دەق بەو مانایەی کە یارییەکی کراوەیە چێژو جوانی لێدەکەوێتەوە.

لـە باسـی دووەم واتـە لـە جیاوازییـەکانی خوێندنـەوەدا پرسـیاری ئـەدەب چییەم لـە نێـو دوو پێناسـەدا خسـتۆتە ڕوو، یـەکێکیان ئـەو پێناسـەیە کـە بـە کەشفکردنی دنیای مرۆڤەکانەوە بەندەو سـەر بە (سـارتەر)ە، ئەویدیکـە (میلان کۆنـدێرا) بـە لایەنـە پەنهانـەکانی بـوونی مرۆڤـی دادەنێـت. لـە نێـوان ئـەو دوو پێناسەیە باس لە تێڕوانین و جیهانبینی کراوەو هـەروەها هـەر یەك لـە چەمکی بابەتخوازی و گوتاری ئەدەبی خراوەتە بەر باس و لێکۆڵینـەوە، لـە سـەر بنـەمای ئـەو دوو بۆچـوونە ماناکـانی ڕەخنـەو ڕەخنـەی ئـەدەبی سـەرەڕای مەعریفـەو شەپۆلە جیاوازەکانییـەوە بە دوو شێوە خراوەتـە ڕوو، یـەکێکیان پەیوەنـدی بـە میتـۆدی دیـاریکراو دەکـات، ئەویدیکـە لـە کـۆی مەعریفـەی میتۆدەکانـەوە گفتوگـۆو دانوسـتاندن لەگـەڵ دەق دەسـازێنێت، کـە دواجـار دەقێکـی دیکـەی لێدێتە بەرهـەم، ئەو دەقە نوێیـەش بە پێی خوێندنەوەو خوێنـەرە جیاوازەکان خـۆی نمایـان دەکـات، لـەوێوە گوتومـە ئیبـداع و پـەڕگیری هـەرگیز بـە یەکـەوە هەڵناکەن، چونکە پەڕگیری دەمارگیری بەرهەم دێنێت، بەڵام داهێنان ئەرزش بۆ هـەمووان دەخاتـە ڕوو، هـەر لەوێشـەوە دەڵـێم پەیوەنـدی نێـوان دەق و خوێنـەر پەیوەندییـەکی کراوەوەیـە و لـە سـەر دۆزینـەوە وەسـتاوە، نـەك پـەڕگیری و حـوکمکردن، بـە جوانییـەوە بەنـدە، نـەك بابـەت.... کەواتـە لـەو لێکۆڵینـەوەی

www.pertwk.com

بەردەستتان هەوڵ دەدەم بڵێم ئەدەب بەردەوام لۆژیکەکان تێکدەشکێنێت و لۆژیکی تایبەت بە خۆی دادەمەزرێنێت، لۆژیکی ئەدەبیش راستەوخۆ بە خەون و خەیاڵەوە بەندە.

لە بەشی دووەم و لە باسی یەکەم قسە لە دوو جۆر لە زمان کراوە، جۆری یەکەم زمانی رەمزئامێزە و جۆری دووەم زمانی هەڵچوونئامێزە، ئەوەشمان لە رەخنەگری ئینگلیزی (رتشاردز) وەرگرتووە، مەبەست لە زمانی رەمزئامێز ئەو زمانەیە کە بۆ گەیشتن بەکار دێت، واتە زمانێکی ئامارەییەو تاکە وەزیفەی ئامانجی گەیاندنی خودی گەیاندنە. بەدیووەکەی دیکە زمانێکە نزیکە لە لۆژیکی عەقڵ و قابیلی قبوڵکردنە ئەگەر دروست بکەوێتەوە، وەك چۆن قابیلی نکۆڵیکردنیشە کاتێك نادروست خۆی نیشان دەدات، بەڵام زمانی هەڵچوونئامێز ئەو زمانەیە، کە ئامانجی لە گەیاندنی زانیارییەکان کورت ناکرێتەوە، بەڵکو زمانێکی بارگاوی و جولەئامێزەو دەمانخاتە نێو فەزای گومان و خەیاڵکردنەوە، هەرگیز خوێنەر لە رێگەی راستی و ناراستییەوە پێی ناگات، بەڵکو زمانێکە بڵاو دەبێتەوە خەیاڵ و بیرکردنەوە کێش دەکات، هەستەکان دەدوێنێت.

دەمەوێت (ئەی رەقیب) لە رووی دارشتنی زمانەوە لە سەر هەر دوو زمانی (رەمزئامێز) و (هەڵچوونئامێز) بخەمە کار. واتە (ئەی رەقیب) وەك زەمەن لە رێگەی شتەکانەوە بەرەو وشەکانمان دەکاتەوە، لە رێگەی زمانی رەمزییەوە (کوردی) لە نێو مێژوو رەنگ دەکات و بە شێوەیەکی لۆژیکی وێنەکان دەکێشێت و مانەوەی کوردی بە رەمزو لۆژیکی هۆکارئامێزەوە پەیوەست دەکات. بە دیووەکەی دیکەش بەردەوامبوونی لەو بە یەکەوە گونجان و

www.pertwk.com

خەسڵەتە هاوبەشانەوە هەڵدەگرینەوە، کە خەبات و تێکۆشانی کوردییان بەرجەستە کردووە. بەڵام زمانی هەڵچوونئامێز لە سروودی (ئەی رەقیب)دا لە بەرجەستەکردنی ژانوژوارە کۆمەڵایەتی و سیاسی و رۆشنبیرییەکانی منی (کوردی) و پەرچەکردارو دژبوونەوەکانی ئەویدیکە خۆی نابینێتەوە، بەڵکو بە جۆرێك لە جۆرەکان لە بەرجەستەکردنی نادیارانەی خودی (دڵدار) وەك تاك، کە خۆی تەماهی (کۆ) کردووە، دەردەکەوێت.

لە باسی دووەم هەوڵمداوە خوێندنەوەی سروودی (ئەی رەقیب) لە رێگەی هەردوو زمانی رەمزئامێزو هەڵچوونئامێزەوە وەك بنەڕەتێك لە میانی رێبازە نوێیەکانی رەخنەو بە هەر دوو رێبازی بونیادگەری و سیمیۆتیکادا گوزەر پێبکەم و دواجار لە رێبازی (پێشوازیکردن)و (وەرگرتن) درێژە بە خوێندنەوەی بدەم، لەوێشەوە لە فینۆمینۆلۆژیاوە باس لە چەمکی (وەرگر) چەمکی (پێشوازی) دەکەم و پشت بە هەر یەك لە (هایدگەر) و (گادامێر)و (یاوس) و (هۆلاند)و (ئیکۆ)و... دەبەستم و کۆمەڵێك چەمکی وەك (تێگەیشتن) بۆ (تەفسیرکردن)و (جێبەجێکردن) کردەی پەرەسەندنی (درککردن)ی (گادامێر) خراوەتە روو، هەر وەك چۆنێتی پێشوازیکردنی خوێنەر بۆ ئەو بەرهەمەو چەمکی (وەلامدانەوەی خوێنەر) خراوەتە روو، ئەو پێشوازیکردنەش بە پێی خوێنەرەکان جۆراوجۆر خراوەتە بەر باس و لێکۆڵینەوە، هەروەها بە سوود وەرگرتن لە میتۆدە نوێیەکانی رەخنە، بۆ خوێندنەوەی (ئەی رەقیب) دەسنیشانی پێنج جۆر لە خوێنەران دەکەم.

خوێنەرێکی کوردی کە ناسیونالیزمانە بیر دەکاتەوەو لەگەڵ وزەو پەیوەندییە بەرجەستەکانی رەمزی ناسیونالیزمەوە دەکەوێتە دانوستان و چێژ

www.pertwk.com

وەرگرتنـەوە. خوێنـەرێکی ئـاییـنی کـە دەشـێ (نـاکوردی) بێـت، دەکەوێتـە بـەر لێشـاوی مـۆدیلێکی دیکـەی تێـڕوانین و دنیـابینی و بیرکردنـەوەی زمـانی دوای رووخـانی ئیمپراتۆریـەتی ئیسـلامی و هەمیشـە لەگـەڵ زمـانی (ئـەی رەقیـب) دژ دەکەوێتەوەو گرژبوونەوەو پەرچەکردار لە یەکەمی جیا دەکاتەوە.

خوێنـەری سـێیەم کـە چـەپگەرایە وخـاوەن بیروڕایـەکی جیـاوازو تێڕوانـی جیـاوازەو ناتوانێـت لـە بەدواداچـوونی مانـاو دەلالەتـەکان بـیر لـە جیـاوازی چینایەتی نەکاتەوەو بە چێژو خۆشی بگات.

بەڵام خوێنەری چوارەم، خوێنەرێکە هەوڵدەدات لە رێگەی وێناکردنەکانی ئیرۆسییەتی ناخی (دڵدار)و خورافاتی مێژوویـیـەوە ئـەو فـەزا نادیـارو شـێواوو شاراوەیە کەشف بکات، کە لە تەماهیبوونی (دڵدار) بەرەو وسبەلێکراوەکانمان دەباتـەوە، خوێنـەری چـوارەم دەشـێ بـەرووی دووەمـی خوێنـەری پێنجـەم پەیوەسـت بکـەین، رەنگـە یـەکێك لـە جیاوازییـە دیارەکـانی لەگـەڵ خوێنـەری پێنجـەم لـەوەدا بێـت، کـە وسـبەلێکراوەکان بـەر لـەوەی بـە نەسـتی (دڵـدار)ەوە پەیوەست بکات، دەیلکێنێت بە(دەروونی گەل) ەوە، کەواتـە خوێنـەری چوارەم بۆ خوێندنەوەی سروودی (ئەی رەقیب) لە لایەك لە تەماهیبوونی (دڵدار) لەگەڵ کۆو ونبوونی دەسـەڵاتی (دڵـدار)، وەك مـرۆڤ دەردەکـەوێت، لـە لایـەکی دیکـە لـە رێگـەی ئـەو زمانـە میللیئـامێزە لـە پەیوەنـدی لەگـەڵ فۆلکلـۆردا دەتوانێـت بناغەیەکی بە هێز بۆ نزیکبوونەوەمان لە هەستە دەستە جەمعیـەکان و فۆلکلـۆر نیشان بدات، لەوێشەوە بەردەوام وەك ناسنامەیەك مەیلی کوردانـەی خـۆی بڵاو دەکاتەوەو تەنانەت پارێزگاریش لە هەندێك دابونەریتی کوردانە دەکات. کەواتە

www.pertwk.com

خوێنەری چوارەم لەوێوە (ئەی رەقیب) وەك (فۆلكلۆری) كوردی تەماشا دەكات، كە هەڵگری زمانێكی میللیو دەنگدانەوەو تێڕوانینی رابردووە.

خوێنەری پێنجەم، خوێنەری خوێنەران، ئەو خوێنەرەیە، كە هەوڵدەدات خوێندنەوەیەكی سایكۆلۆژیانە بۆ ئەو فەزا نادیارو شێواوو پەنهانە بكات، كە دەكەوێتە نێوان بێدەنگی (دڵدار)و سپێتی لاپەڕەوە.

بەشی سێیەم، چوار باس لەخۆ دەگرێت، كە هەر یەك لەو باسانە دەشێ لە ژێر كاریگەری كۆی ئەو بۆچوونانە بن، كە لە بەشی دووەم خراونەتە روو، یان بە مانایەكی دیكە لەو بەشەدا بە شێوەیەكی پراكتیكی بەشی دووەم نمایان كراوە، چوار خوێندنەوەی جیاوازم لە سەر ئەو بنەمایە خستۆتە بەر دیدەی خوێنەرانەوە. باسی یەكەم لە ژێر ناونیشانی ئەی رەقیب لە نێوان واقیعو خەیاڵدا، باسی دووەم ئەی رەقیب لە نێوان دەنگو دەنگدانەوەو باسی سێیەم ریتمی ناوەوە، خوێندنەوەیەكی فۆنۆلۆژی (ئەی رەقیب)، باسی چوارەم بونیادی جەستە لە ئەی رەقیبدا.

لە بەر ئەوەی بڕوام بە جیاوازی خەیاڵو بیركردنەوەو بۆچوونو وێناكردنی جۆراوجۆر هەیە، بۆیە وای بە باش دەزانم لێرەو لەو پێشەكییە كورتە قسە لە هیچ یەك لەو خوێندنەوانەی خۆم نەكەم، تاكو خوێنەر نەكەوێتە دووتوێی ئاراستەكردنو بیر خستنەوەو ئازادی بیركردنەوەو خەیاڵی لە قالب نەدرێت.

كەواتە لە میانی ئەو لێكۆڵینەوەیە شیكارئامێزەو بە پێی هەر دوو تیۆری (وەرگر)و (پێشوازیكردن)و بە پشت بەستن بە كۆمەڵێك مەعریفەی مۆدێرنەوە هەوڵمانداوە لە رێگەی زمانی (ئەی رەقیب)ەوە هەستی ناسیونالی كوردی بەرجەستە بكەم، بەو مانایە ئامانجی ئەو خوێندنەوەیە وەك گوتمان لە لایەك

www.pertwk.com

خستنه رووی خوێندنەوەی جیاوازە، لە لایەکی دیکە نمایان کردنی ئەو دەنگانەیە کە لە بێدەنگی وشەوە دەکەوێتەوە، هەر لەوێشەوە ئەو بۆشاییەی نێوان دەنگ و بێدەنگی کە تەعبیر لە شاراوەکان و چەپێنراوەکانی شاعیر دەکات قسەو باسی لێکراوە.

لە لایەکی دیکە دەمەوێت بڵێم کۆی ئەو وتارانەی کە لە سەر ئەو سرووده نووسراون و من بەشێکم لە پەراوێزی ئەو خوێندنەوەیەدا خستۆتە روو جگە لەوەی کە نەیانتوانیووە بە شێوەیەکی مەعریفی قووڵ دیاردەی ناسیونالیستی بە مێژووی کوردی و دەرکەوتەکانی مێژووی کوردییەوە گرێ بدەن، نەشیانتوانیووە رەنگدانەوەکان لەو سرووده بدۆزنەوەو بیکەنە باسی گفتوگۆیەکی تێرو تەسەل و لەوێوە بە جیهانبینییەوە پەیوەستی بکەن، بۆیە گرفتی سەرەکی بەدواداچوونی من خۆی لە کورتبینی تێڕوانین و بۆچوونی رەخنەی تەقلیدی کوردییەوە هەڵدەگرێتەوە، کورتبینی ئەو تێڕوانین و بۆچوونەش بە پەرگیری رەخنەگران و دەمارگیری ناسیونالیستانەوە بەندە. بۆیە ئەوەی من لەو خوێندنەوەیەدا وەك پێویست بیرم لێکردۆتەوە بیرکردنەوەو خەیاڵ و بۆچوونی جیاوازە کە خوێنەران لە رێگەی خوێندنەوە دەیخەملێنن.

کەواتە ئەوەی دواجار دەمەوێت رێزی خۆمی بۆ بەیان بکەم ئەو فەزا ئازادەیە کە خوێنەران دروستی دەکەن، هەر لەوێشەوە دەشێ ئەو خوێندنەوەی بەر دەستتان لە لایەك ئەو فەزایە رەنگاورەنگتر نیشان بدات، وەك چۆن دەشێ دەستی لە بەرهەمهێنانی دژە خوێندنەوەی جۆراوجۆرو دانوستانی دیکەشدا هەبێت.

www.pertwk.com

کارێکی ئاسان نییه، خۆت به سەر چەتەکانی ئەدەبدا بسە پێنیت.

(ڤۆڵتێر)

دەروازە:

دەشێ یەکێك لە پرسیارەکانی خوێنەر لە دوتوێی ئەو لێکۆڵینەوەیەدا بە پرسیاری هەڵبژاردنەوە بەند بێت، پرسیاری هەڵبژاردن پرسیارێکە لە لایەك

www.pertwk.com

پەیوەنــدی بــە دەقو ئاســتی هونــەریو زمــانو یــادەوەری دەقو دنیــابینی دەقەوەیــە، لــە لایــەکی دیکــە ئــەو پرســیارە بینــینی خــۆی بــۆ ســەر پــرۆژەی خوێندنەوەکان دەگوازێتەوە، یان بە مانایەکی دیکە لە دوو تەوەردا کار دەکات، یەکــەمیان بــە زمــانی دەقــەوە بەنــدە، دووەمیــان بــە ئاســتی مــەعریفی راڤەکردنەکانەوە دەلکێت.

من لەم نووسینەدا دەمەوێت بڵێم ئەگەر بەشی زۆری ئاستی سروودی (ئەی رەقیب)[1] بەیادەوەری ((کۆ))و خولیای ناسیونالیزمییەوە بەند بێت، لەوێوە پانتاییەکی گەورەی بۆ ماناو دەلالەتەکان خۆش کردبێت، لەم حاڵەتەدا دەشێ بەشێکی زۆری قودسیەتەکەی بەر لەوەی پەیوەندی بە ئاستی هونەری پرسیارکردنو ئاستی ماناو چێژو دەلالەتەوە، یان ((جەستەی زمان))ەوە هەبێت، پەیوەندی بە ژانوژوارەکانی گەلی کورد ((جەستەی نەتەوە))ەوە دەکات.

کەواتە (ئەی رەقیب) بەشێکە لە جەستەی رۆشنبیریو ئاگاییو هوشیاری نەتەوەیەك، ئەگەر بەراوردی بکەین لەگەڵ نەتەوەیەکی دیکە، دەبینین لە زۆر رووەوە جیاواز دەکەوێتەوە، ئەو جیاوازییەش بە مێژووی کوردو شێوازی ژیانو نۆرمەکانی کوردەوە بەندەو تەعبیر لە کۆی ئەو واقیعو بەسەرهاتانە دەکات، کە کاریگەری بە سەر ژیانیاندا هەبووەو لە یادەوەریاندا بە زیندوویی ماوەتەوە، هەر لە میانی ئەو پەیوەندییە ئاڵوگۆڕییەی نێوان دەقو کۆمەڵگە (ئەی رەقیب) توانیوویەتی رۆشنبیرییەك وێنە بکات، کە کۆمەڵگە لە کۆدەکانیدا بەشدارە، هەر لەوێشەوە جۆرێك لە سێنترالیەت بۆخۆی بسازێنێت.

---

[1]-بڕوانە: عەبدولخالق علائەدین، هـ. س،پ، ل174.

www.pertwk.com

بەلاّم من دەمەوێت قسە لە هونەری نووسین بکەم، هونەری نووسینیش هونەرێکی گشتی نییە، هونەرێکە بە داهێنەرەوە بەندە، هونەرێکە تەعبیر لە دنیابینیو ئیستێتیکاو چێژ دەکات، تەعبیر لە رەهەندەکانی دەلالەتو مانا جیاوازەکان دەکات، هەموو ئەوانەش بە ئازادی تاکو خودی تاکەوە بەندە، هەروەها خودی سەربەستو ئازاد لە تاکەوە لەدایك دەبێت، ئەو مێژووە تایبەتەی کە تەعبیر لە ئاستی رۆشبیریو گەیشتنو ئارەزووە چێژئامێزو هەلاّیساوەکانی تاك دەکات، واتە داهێنان بەر لەوەی پەیوەندی بە ((کۆ))و باری چینایەتیەوە هەبێت، لە مەعریفەو ئەزموونی داهێنەرانەوە هەڵدەقولێت، نەك هەر هێندەش بەڵکو ئەسڵەن ناتوانین لە دوتوێی مانا دیاریکراوەکانی کۆو باری چینایەتییەوە، بە ئاسانی بە دوای خودی تاكو سەربەخۆی تاکدا بڕۆین.

واتە ئەگەر نەتوانین سێنتراڵییەتی سروودی (ئەی رەقیب) بە ئاستەکانی شیعرییەتو پرسو دنیابینییەکەیەوە پەیوەست بکەین، نەتوانین لە ئیبداعەوە هەڵگرینەوە، دەکرێت لەتوێی جەستەی نەتەوە، یان ئەو پەیوەندییە کۆمەلاّیەتیو ئایدیۆلۆژیو سیاسییانەوە سەیری بکەین، کە لە نێوان دەقو عەقلاّنیەتی کۆمەڵگە، دەقو بیرکردنەوەی نەتەوە دێتە ئاراوە. بە مانایەکی دیکە مەڵبەندێتی (ئەی رەقیب) لەو حاڵەتەدا دەشێ تەعبیر لەو ژانوژوارو پەرچەکردارانە بکات، کە لە هەناوی نەتەوەو کۆمەڵگەدان، یان لە توانەوەی تاك لە نێو ((کۆ))دا خۆی دەدۆزێتەوە، بەو مانایەش دەق لە دەقێکی ئیبداعیو فەردانییەوە بۆ دەقی ((کۆ)) خۆی دەگوازێتەوە، مەڵبەندێتی دەقی ((کۆ))ش لەوێوە دێ، کە دەشێ بە شێوەیەکی تایبەتی تەعبیر لەبەیەکەوە گونجانو هاوتەبایی عەقڵیو رۆشنبیریو نەتەوەییو ئایینیو فیکریو مەعریفیو

www.pertwk.com

ئیتنی بکات، هەستو نەستو جیاوازی شێوازی ژیانو کەلتوورو نۆرمی نەتەوەی کورد بخاتە روو، لەوێشەوە هەر یەك لە تاکەکانی کۆمەڵگە لە دەلالەتو ژانوژوارو پەرچەکردارەکانی ئەو دەقەدا بەشدارە.

لێرەدا ژیانی ئەو دەقە دەبێتە ئاوێنەی قۆناغێکی دیاریکراوی دەلالەتو ژانوژوارەکانی کۆمەڵگە، وەك چۆن کۆمەڵگەش بۆ هەمان قۆناغی دیاریکراو دەبێتە ئاوێنەی دەقی ناوبراو. هەر لە سەر ئەو بنەمایە دەتوانین بڵێین مەڵبەندێتی سروودی (ئەی رەقیب) بەر لەوەی بە تاکی شاعیرو خەیاڵو ئازادییەکانی نووسینو خودەوە بەند بێت، راستەوخۆ لە بینینی ((کۆ))و راڤەکردنو شیکردنەوەی دنیای واقیعیو دنیای رۆحیو ئەو وێنەو دەلالەتو پاشماوانەی، کە گەلو نەتەوە پارێزگاری لێدەکات خۆی دەنوێنێت، ئەگەرچی رەنگە بە پێی بەرەوپێشچوونی دنیا هیچ بەشێك لە پێشکەوتنی بەر نەکەوێت، بەلاّم وەك پاشماوەو هەستو نەستو نۆرمی کوردی پەیوەندییەکی توندو قووڵی بە منی کوردییەوە هەیە.

کەواتە ئەگەر یەکێك لە مەرجەکانی قودسیەتی سێنترالییەت پەیوەندی بەو دەلالەتو یادەوەریو وێنەو ماناگەلەوە هەبێت، کە بە ((دەوروبەر))، واتە راڤەکار[2] و راڤەکردنە رۆشنبیریی و کۆمەلاّیەتیو سیاسییەکانەوە دەلکێت.

---

[2]–لێرەدا دەتوانین کۆمەڵێك لە راڤەکارە تەقلیدییەکانی شیعری دڵدار ریز بکەین، تەقلیدی بەو مانایەی کە نەیانتوانیووە خوێندنەوەیەکی بەرهەمهێنەرانە بخەنە روو، خوێندنەوەیەکی قووڵ کە نهێنی جوانکاری و ئیبداعی هونەری و مانای شیعری و شیعرییەت بەرجەستە بکات. من هەر تەنها چەند نموونەیەك دەخەمە روو، دەشێ خوێنەر لە رێگەی سەرچاوەکانەوە بە دوای نموونەی دیکەدا بچێت:– 1–رەفیق حیلمی دەڵێت: ئەو شیعرانەی

www.pertwk.com

ئەویدیکە پەیوەندی بەو شاراوە مەعریفی و رۆشنبیرییەوە هەیە، کە لە پێشتر ماوەتەوە، یان بۆمان ماوەتەوە. بەڵام خاڵی سێیەم لەوێوە پەیوەندی بە قودسییەتەوە نییە، کە لە خودی خۆیدا خاڵێکی نادیارو پەنهانە، دەشێ هیچ وجودێکی لە دنیای واقیع و حەقیقەتدا نەبێت، وەك چۆن دەشێ پەیوەندی بەو وزە شاراوەو تایبەتەوە هەبێت، کە پاسەوانی رۆحی شاعیر دەکات. ئەو خاڵە پەنهانە دەشێ راستەوخۆ لە خەیاڵدانی جۆرێك لە خوێنەران هەبێ و ئەسڵەن

کە باس لە هەندێ لایەنی کۆمەڵایەتی و نیشتیمانی ئەکا و چارەسازی ئەمان پێشان ئەدا هەروەکو لە لایەن بیرەوە پوختن و بە کەڵکن لە نیگای ئەدەبیشەوە پەسەندن. (بڕوانە- گۆڤاری گەلاوێژ ژمارەی ئەیلول /1943). 2-عەزیز گەردی دەڵێت: دڵدار کە هەناسەی هەڵدەکێشا، هەوای سەربەستی ئەچووە دەمارەکانیا، کە ئەیدایەوە گڵپەی ئاگرێکی لە ناخەوە ئەهاتە دەرەوە، دوژمنی دەسووتاند، هاونیشتیمانی لە خەو رائەپەراند.(بڕوانە/گۆڤاری هەولێر -ژمارە -5،4- ساڵی یەکەم 1971 ل18). 3-دکتۆر مارف خەزنەدار دەڵێت: ئەی رەقیب بووە سروودی مارسێلێزی کورد. (بڕوانە -کۆیەو شاعیران- کەریم شارەزا ل 80).4-ممتازی حەیدەری دەڵێت: دڵداری شاعیر هەڵبەستەکانی وێنەی ژیانی میللەتەکەیەتی، دڵسۆزی خۆی بۆ گەل ئەنوێنێ، سروودی سەرکەوتنی بۆ ئەڵێ. (بڕوانە/دەفتەری کوردەواری/ژمارە13). 5-کەریم شارەزا دەڵێت: دەتوانم بڵێم دڵداری شاعیری نیشتیمانپەروەر یەکەم کەس بوو کە مەشقی خەباتی نیشتیمانی و کوردایەتی بۆ دادام. (بڕوانە/بیرەوەرییەکانم لەگەڵ دڵداری شاعیرو تێکۆشەر/ رۆژنامەی هاوکاری ژمارە -305-ی 1976/2/20). 6-کەمال غەمبار دەڵێت: دڵدار دێتە سەر ئەو باوەڕە کە خەیاڵ هەرچەندە دوورکەوێتەوە لە سنووری واقیع دەرناچێ، کەواتە جەوی فانتازی هیچ شتێك لە واقیعەکە ناگۆڕێ و دەرگاکانی کۆمەڵ دەست نیشان ناکات، دەبێ شیعر بۆ نەتەوەکەی بڵێ .(بڕوانە/ رۆژنامەی پاشکۆی عیراق/ژمارە-2- ل6)._هێڵەکانی ژێر رستەکان لە لایەن ئێمەوەیە.

((پاشماوه))و ((دەوروبەر)) کەمتر بە لایدا بچن، وەك چۆن نە پاشماوە بیری لێدەکاتەوە، نە دەوروبەر بیری لێدەکاتەوە، نە هەوڵی کەشفکردنیشیان لا مەبەستە. من بە پێی توانا هەوڵدەدەم لەم نووسینەدا پەنجەرەیەك بە سەر ئەو خاڵەدا بکەمەوە.

لە لایەکی دیکە لە بیرمان نەچێت خوێنەرو راڤەکارانی سروودی (ئەی رەقیب) بەر لەوەی وەك هونەرو زمان قسە لەو سرووده بکەن، وەك وێنەی لە خاچدراوی نەتەوەو دروشمی نەتەوەیی و ئاوێنەی ژانوژوارەکانی کۆمەڵگەو ئاڵای نەتەوە بەرزیان کردۆتەوە.

بە کورتی ئەوەی لەو چەند دێرە مەبەستمە ئەوەیە، کە لە هەڵبژاردنی سروودی (ئەی رەقیب) لە لایەك دەمەوێت قسە لە سەر مەڵبەندێتی سروودەکە بکەم، بەو مانایەی کە بەگشتی ((کۆ)) دەستی لە بەرجەستەکردنیدا هەیەو بە تایبەتیش راڤەکارە ناسیونالیستو ئایینی و چەپەکانو دژەکانی دیکە، لە لایەکی دیکە مەبەستمە وەك سیستەمی زمان بەدوای هونەری نووسینو ئاستی نووسینەوەیدا بچم. بەشی یەکەمیان لەو بڕوایەوە دێت، کە (دڵدار)[3]

---

[3]– (دڵدار)،ناوی (یونس)ی کوڕی مەلا رەئوف کوڕی مەحموودی کوڕی مەلا سەعدی خادم السجادەین لە لە رۆژی 20ی شوباتی 1918 لە شاری کۆیە هاتۆتە دنیاوە..دایکی ناوی زەهوەی کچی خورشید ئەفەندییە، فەمیلیای دایکی عەلەم زادەن و لە زەهاوەوە هاتوونەتە قەراغ زێی کۆیە، حاجی قادری کۆیی لەو فامیلیایەیە. لە بەر ئەوەی کە ئەم وڵاتە لە دەستی تورکەکان دەیناڵاند و حکومەتە نەخۆشەکەی تورکیاش بە هۆی ئەوەوە کە لە شەڕی یەکەمی جیهانی شکابوو، ئیتر هەموو لایەکی خەڵکی کوردستانیش گیرۆدەی دەستی شەڕو ماڵوێرانی ئاوارەیی تاڵان و بێگاری و نەخۆشی.... ببوەوە. لە تەمەنی سی(30) ساڵیدا لە

www.pertwk.com

نەیتوانیووە هونەری پرسیارکردن بە جۆرێك بەرجەستە بکات، کە بێتە هونەری بیرکردنەوەی بەردەوام، ئەوەش بەشی زۆری پەیوەندی بەو تێڕوانین و حەقیقەتە ناسیونالیستەوە هەیە، کە رووی هەرە دیاری سرووودەکەی لەخۆدا گرتووە. بەشی دووەمیان وەك خوێنەرێك بە پێی توانا هەوڵدەدەم لە رێگەی ((وەستان)) و خاڵە (نادیار)ەکانییەوە قسە لە سیستەمی زمانی (ئەی رەقیب) بکەم، دوو جۆر بێدەنگی دەستنیشان بکەم کە راستەوخۆ بە حاڵەتی نووسین ((هەستی دەروونی)) و سپێتی لاپەڕە ((وەستان))ەوە بەندە.

بۆ ئەو مەبەستە دەتوانین بڵێین:- بێدەنگی وەستانە لە دەربڕین، چ بە ناچاری، چ بە رەزامەندی، بە مانایەکی دیکە بێدەنگی دەکەوێتە بەرامبەر دەسەڵاتی دەنگ. کاتێك دەڵێین دەکەوێتە بەرامبەر دەربڕین، یان گوتن، یان دەسەڵاتی دەنگ، دەبێ بزانین کە (گوتن هەر تەنها رەهاکردنی کۆمەڵێك دەنگ

رۆژی1948/11/12 لە شاری هەولێر کۆچی دوای دەکات. بڕوانە:- دڵدار شاعیری شۆڕگێری کورد-عەبدولخالق علائەدین/هـ.س.پ.ل13/14.

کاکەی فەلاح لە بارەی (دڵدار)ەوە دەڵێت: بە پێی شیعرەکانی ناو دیوانە چاپکراوەکەی، سەرەتا لە سەر پێودانی شیعری کلاسیکی و یەکێتی کێشی عەروزی شیعری چنیووە. بەلای منەوە زۆرتری ئەو چەشنە شیعرانەی بە شێوەی هۆنراوە واتە نقم هۆنیوەتەوە، تێکرا شێوە راستەوخۆی خیتابی و ئامۆژگاری کردن و رێگا پێشاندانی زەق و چاو کردنەوەیان پێوە دیارە. لەو شیعرانەدا زۆرتر پەیڕەوی (حاجی قادری کۆیی) کردووە، کە تەنها مەبەستی دەربڕین و کارتێکرنی بیروباوەڕەکەی بووە، بێ ئەوەی گوێ بداتە شێوەو زمانی شیعرەکان. (بڕانە کاروانی شیعری نوێی کوردی بەرگی یەکەم ل102-بەغداد 1978).

www.pertwk.com

نییە، بەڵکو بازاڕێکە بۆ بەرهەمهێنانی مانا، ئەوەش بۆ دەسەڵاتە کۆمەڵایەتیە جۆراو جۆرەکان دەگەڕێتەوە)[4].

لێرەدا قسە لە ((داخران)) ناکەم، چونکە هیچ کارێك کە لە زمان دێتە بەرهەم داخراو نییە، وەك چۆن هیچ دەقێك نییە هەموو ئەوەمان پێبلێت کە دەیەوێت. دەق لەوێوە داخراو نییە، کە زمان هەڵگری ماناو دەلالەتو مێژووو یادەوەریو خەیاڵی خۆیەتی، هەروەها گرنگ دەست خستنە سەر مانا مەجازییەکان نییە، بەڵکو گرنگ ئەوەیە پشت ئەو ماناو گوتارو پشت ئەو وشانە ببینین، لە پشت ئەوانەوە دەق دەیەوێت چی بڵێت.

بەڵام لە بیرمان نەچێ ((کرانەوە)) لە رووی ئەدەبییەوە هەڵگری کۆمەڵێك ئاستو جیاوازی جۆراو جۆرە، ئەو رستەیەش بەرەو دوو جۆر لە نووسینمان دەکاتەوە، یەکەمیان: (یەکە) ئامادەکراوەکانی زمان لەخۆ دەگرێت، تێڕوانینی سیاسیو کۆمەڵایەتی کۆو مانا باوەکانی لەخۆدا هەڵگرتووە. دووەمیان داهێنەر بە شێوازی تایبەتی خۆیەوە ئەو (یەکانە) بەرهەم دینێتو هەڵگری کۆمەڵێك رەهەندی مەعریفیو ئاستی ئیستێتیکیو دەلالی جیاوازە.

یەکە ئامادەکراوەکان لەوێوە داخراو نیین، کە لە هەناوی ((کۆ))ەوە ئامادەکراون، وەك چۆن بەرهەمهێنانی یەکەکانیش لەوێوە وەك کاری ئیبداعی تەماشا دەکرێن، کە لە شێوازێکی تایبەتییەوە هەڵقوڵاونو لە جیاوازییەوە خۆیان بەرجەستە دەکەن.

---

[4]-بڕوانە: ابراهیم محمود/ جمالیات الصمت في اصل المخفي و المکبوت- مرکز انماء الحضاري-دیمشق/ط12002-ل174.

www.pertwk.com

کەواتــــە ئـــەو نێودژییـــەی کـــە دەکەوێتـــە نێـــوان (بەدواداچـــوون)و (بەدوادانەچـوون) لـە لای مـن، لـە لایـەك پەیوەنـدی بـە ئاسـتەکانی نووسـینو چەمکی نووسینەوە هەیە، لە لایەکی دیکە لەوێوە دێت کە بڕوام بەوە نییە (ئەی رەقیـب) لـە نـاخی خۆیـەوە خـاوەنی ئـازادی گـوتنو ئاسـتی بـەرزی جوانگـوتن بێتو لە ڕێگەی درەوشانەوەوە سنوورەکانی بڕیبێتو مانا و دەلالـەتی دیکـەی نـوێی بەرهــەم هێنابێـت. ئــەو رســتەیە لــەوێوە دێــت کــە داهێنــان ((تــاك)) پێهەڵدەسێ، نەك ((کۆ))، داهێنـان لـە ئازادی بیرکردنـەوەو هەڵبـژاردنی تاکـەوە هەڵـدەقوڵێت، نــەك لــە ژێــر دەلالەتــە تۆتالیتێرەکـانی دەســەڵاتی سیاسـیانەی نەتەوەو تێڕوانینی کەڵەگایانەی کۆمەڵگەوە.

بـە دیووەکـەی دیکـە لـەم نووسـینەدا هەوڵـدەدەم لـە ڕێگـەی بەدواداچـوونی مەڵبەنـدێتیو تـەوەرەی راڤەکارانییـەوە، کـە دەسـتی زۆری تێـڕوانینی ((کـۆ))و دەسـەڵاتی سیاسـیانەی نەتـەوەی تێدایـە، ئـەو قودسـیەتە تێکبشـکێنم، کـە بـە سـروودی (ئـەی رەقیـب) دراوە، ئـەو هەوڵـەش بـە راڤـەکردنو لێکدانـەوە جۆراوجۆرەکانــەوە پشتراســت دەکەمــەوە، واتــە بــەر لــەوەی وەك دروشــمو پرۆپاگندە ئەو تێکشکانە بەرز بکەمەوە، لە میانی ئەم نووسینەدا هەوڵدەدەم ئیشکالەکانی خوێندنەوە دەستنیشان بکەم.

www.pertwk.com

زمان قسان دەكات نەك نووسەر، نووسین گەیشتنە بەو پنتەی کە زمان بێتە گۆ، نەك من.

مالارمێ

بەشی یەکەم

www.pertwk.com

باسی یەکەم

ستراتیژیەتی دەق

دەق بە پێی باکگراوەندی فیکری و فەلسەفی هەڵگری کۆمەڵێك پێناسەی جیاوازە. (ژۆلیا کریستیڤا) دەڵێت:- دەق بە گشتی ناچێتە سەر ڕەچەلەکی زمان، بەڵکو لە مەسەلەی ئەسڵی زمان خۆی دەرباز دەکات و لە میانی پانتاییەکانی دەقدا بە هەڵکۆڵینی هێڵێکی ستوونی هەڵدەستێت، لەوێشەوە بە نموونەی دەلالەتەکان دەگات، کە زمان لە حاڵەتی وێنەگرتن و گەیاندن نەیتووانیووە بیگەیەنێت، ئەگەرچی وا ناونراوە[5].

لێرەدا نەچوونە سەر ئەسڵی زمان بەو مانایە دێت کە دەق بەردەوام لە نێو زماندا لە کەشفکردندا خۆی هەڵدەگرێتەوە، لەوێوە دەشێ هەموو ئەو ماناو دەلالەتانەی لەخۆ حەشار دابێت، کە وەك باکگراوەندی مەعریفی و سۆسیۆلۆژی و دەروونی و مێژووی خۆیان دەنوێنن. کەواتە ئەگەر لە لایەك نەچوونە سەر ئەسڵی زمان تەعبیر لە داڕووتانی زمان بکات و لەوێوە (داهێنان) زمان بدوێنێت، ئەوە بە دیووەکەی دیکە نەچوونە سەر ئەسڵی زمان خۆ لادانە

---

5. جوليا كريستيفا-علم النص- ترجمة:فريد الزاهي/مراجعة:عبدالجليل ناظم/دار توبقال للنشر ل8.

www.pertwk.com

لەو باکگراوەندە، نەك لە پێناو لە بیر کردن بەڵکو لە پێناو دووبارە بە بیر هێنانەوەو چێژەوە. کەواتە خۆلادان لێرەدا بە قەد ئەوەی مانای بە بیر هێنانەوەو چێژو بونیادنانەوەیەکی دیکەی جیاواز دەنوێنێ ئەوەندە لایەنە نێگەتیفەکە جێبەجێ ناکات.

هەر لێرەوە دەتوانین بڵێین نەچوونە سەر رەچەلەکی زمان وەك چۆن بە بیر هێنانەوەی باکگراوەندی زمانە، بە دیووەکەی دیکەش سەرەتایەکی دیکەی دەستپێکردن وازی دەکات. بەو مانایە دەشێ هەر دوو رووەکەی نەچوونەوە بۆ سەر رەچەلەکی زمان تەعبیر لە ناکۆتای جیاوازییەکان بکات ئەو جیاوازییانەی کە پێکهاتەیەکی بێ سنوور دەنەخشێنێن، یان بە مانایەکی دیکە دەشێ بڵێین دەق هەڵگری ئەزموونی زمانە، لەوێشەوە پرس و گومانە باوەکان تێکدەشکێنێت و راڤەکردنێکی دیکەی جیاواز بە پەیوەندییەکان دەبەخشێت.

کەواتە زمان لە دەقی ئەدەبیدا لە رێگەی زەمەن و شوێن و مێژووەوە وەك بوونەوەرێکی جوڵاو دێتە ناوەوە، هەر لەوێشەوە داهێنەر دەتوانێت زەمەن و شوێن و مێژووی تایبەت بەخۆی بخاتەوە، بەو مانایەش هەر چەندە زمان قوڵتر خۆی بنوێنێ و ئەزمووندارتر بێت، ماناو دەلالەتەکانی زێترو بەرفرەوانتر دەبن. بەڵام ئەگەر باکگراوەندی زمان جۆرێك لە ((جێگیربوون)) لەخۆ بگرێت نووسەری داهێنەر لەوێوە ((جێگیر-نەبوون)) پراکتیزە دەکات کە داهێنان لە دڵەڕاوکێ نابێتەوە.

کەواتە قسەکردن لە سەر داهێنان بەشێکی زۆری قسەکردنە لەسەر دەلالەتە جێگیرنەبووەکانی زمان، لێرەدا دەتوانین بڵێین دەق لە دەنگدانەوەی ئاستە پەنهان و جیا جیاکانی گوتندا خۆی هەڵدەگرێتەوە، یان بە مانایەکی دیکە لە

www.pertwk.com

دەستكاریكردنی گوتن خۆی وازی دەكات، بەڵام كاتێك گوتن دەتوانێ دەق وێنە بكات، كە دەربڕی ئازادییەكانی خۆی بێت، كە بتوانێت نەگوتراوو ئاستە جیاوازییەكانیان بەرجەستە بكات، ئەوەش راستەوخۆ بە پرۆسەی خزینی زمانمان پەیوەست دەكاتو دەكەوێتە دەرەوەی گەیاندنو دەلالەتكردنەوە، بەڵام نەك بەو مانایەی كە نكوڵی لە گوتراوەكان بكرێت، لەو حاڵەتەدا گوتراوەكان دەبنە بەشێك لە یادەوەری دەقو چینێك لە چینەكانی ماناو دەلالەت، لێرەدا دەق وەك (بارت) دەڵێت: نە كۆنترۆڵكردنەو نە ئیستهلاككردن، بەڵكو هەوڵدانە بۆ خۆ والاكردن[6].

كەواتە دەقی ئەدەبی بونیادێكی كراوەیەو قابیلی چێژو دامەزراندنی بەردەوامە، یان بە مانایەكی دیكە لەبەر ئەوەی كراوەیە بۆیە دەشێ هەڵگری خوێندنەوەی بەردەوام بێت، بەڵام وەك گوتمان ((كرانەوە)) ئاستی جیاوازو رەهەندی جیاواز لەخۆ دەگرێت، چونكە ئەگەر یەكەمین كەرەسەی دەقی ئەدەبی زمان بێتو لەوێوە ((كرانەوە)) بتوانێت بە جۆرێك لە جۆرەكان خۆی بسەپێنێت، دووەمین كەرەسەی دەقی ئەدەبی جوانگوتنە، وەك چۆن ئاستی سێیەمیش میكانیزمی كاركردنە، یان چیگوتن. چیگوتن ئەو بونیادەیە، كە ئاستو چینی دەمەتەقێئامێزی لەخۆ گرتووە، هەر لەوێشەوە بە خوێنەران دەگات.

چیگوتن هەڵگری خوێندنەوەو لێكدانەوەو راڤەكردنی جیاوازەو خوێنەرو ئاستی خوێندنەوەی جیاواز لەخۆ دەگرێت، بە مانایەكی دیكە پانتاییەكی

---

[6]. عەبدولموتەلیب عەبدوڵلا، ئاگایی زمان زمانی ئاگایی- چاپ و پەخشی سەردەم، سلێمانی /1999.ل 61.

کراوەیە بۆ دەمەتەقێ و ئاڵوگۆڕکردنی جیاوازییەکان، ئەو ئاڵوگۆڕکردن و قبوڵکردنەش ئەگەر بەشێکی پەیوەندی بە زمان بکات، بەشێکی پەیوەندی بە چۆنگوتن وجوانگوتنەوە هەیە، وەك چۆن بەشێکی دیکەشی لە سەر ئەو بونیادە دەوەستێت کە داهێنەر دەیخاتەوە.

نابێ لە بیرمان بچێت بەتەنها مەدلولی زمان ناتوانێت هەڵگری پێناسەکانی دەق بێت، ئاستە جیاوازەکانی دەق بنەخشێنێ، بەو مانایەش لەوێوە قسە لە مەدلولی زمان دەکەین کە بە هەڵکۆڵینی هێڵێکی ستوونی هەڵدەستێ، ئەو هێڵەش کەشفی ماناو مەدلولی رۆشنبیریی و چێژو جوانی و دنیابینی و ئاستی بەرز گوتن دەکات، لێرەدا ئەگەرچی چیگووتن و چۆنگووتن گرنگی تایبەتی خۆیان لە فرە رەهەندیی و بەرزگرتنی ئاستی زمان و دەلالەت و دەسەڵاتی خوێندنەوەو جیاوازییەکاندا دەنوێنن، بەڵام لە بیرمان نەچێت هەرگیز ئەوە مەرجی هاتنەوە لەگەڵ راستییەکان ناخاتەوە، بەڵکو مەرجی گومان و پرسیارە جۆراوجۆرەکانی لەخۆدا حەشار داوە، دەلالەت لەوە دەکات کە چەند توانای تەجاوزکردنی شتە باوەکانی پێیە، بە دیووەکەی دیکەش چەند دەتوانێ هەڵگری ئاستە بەرزەکانی زمان و ئیستێتیکاو چێژو مەعریفە بێت، ئەوەش هەروەك چۆن دەشێ بە شێوازی گوتن و پێکهاتەی رستەو ئاستی فیکریی و مەعریفی و دەلالەتەوە پەیوەستی بکەین، بە دیووەکەی دیکە دەشێ بە نواندن و چێژو دروستکردن و داهێنانەوە بەند بێت.

واتە ئەگەر دەقی ئەدەبی خۆی لە نێو وزەو هێزە دەلالەت ئامێزە نەگوتراوو شاراوەکانی چیگوتن و چۆنگووتن حەشار دابێت، لەوێوە بتوانێت خۆی لەنێو زمان و ئاستە جیاوازەکانی رۆشنبیریدا بدۆزێتەوە، و بە دینامیکیەتی خۆی

www.pertwk.com

فەزایـەك بێنێتـە ئـاراوو بتوانێـت لـەو فـەزا ڕەنگـاو ڕەنگـەدا بـە شـێوەیەکی بەرجەستە خۆی بنوێنێ، ئیتر هەر لەوێشەوە دەتوانێت زەمەنـەکان ببڕێتو بە ستوونی دابەزێتو ئاسۆیەك لە چاوەڕوانی تایبەت بەخۆی بخاتەوەو ئامادەگی خۆی بەرجەستە بکات.

لە نێوانی چیگوتنو چۆنگوتن، لە نێوانی زمانو ئاستەکانی خەیاڵو فیکرو مەعریفە، لە نێوانی ئیستێتیکاو چێژ، دەشێ ئاماژە بە ژانرەکان بدەین، وەك چـۆن لـە نێـوان دەسـەڵاتی ڕۆشـنبیریی و دەسـەڵاتی خوێنـەردا دەشـێ ئـەو چـاوەڕوانییە بخوێنینـەوە کـە دەق دەیخولقێنـێ، بـەڵام وەك چـۆن مـەرجی چـیگووتنو چـۆنگووتن بـە ئاسـتەکانی زمـانو ڕۆشـنبیریی و فیکـریو مەعریفییەوە بەندە، بە هەمان شێوەش مەرجی ئەو فەزا ڕەنگاو ڕەنگەی کە دەق لـە چـاوەڕوانی خوێنـەر دروسـتی دەکـات، ئاسـتی هوشـیاریو ئـازادیو جیاوازییەکانی خوێنەری لەخۆدا هەڵگرتووە.

لێرەدا دەکەوینە دوتوێی سیانەی مەرجەعو بونیادو بۆچوونی فەلسەفیەوەو هەر لەوێوە دەشێ چەمکی دال ومەدلول دیاری بکەن.

ئەگەر وایدابنێین کە دەق بەر لەوەی بە خوێنـەر بگـات، یەکەیـەکی فیکریو ئیستێتکیو مەعریفی سەربەخۆی لەخۆ حەشار دابێت، لەگەیشتنی بە خوێنـەر یەکەیـەکی فیکـریو مـەعریفیو ئیسـتێتیکی نـوێ بـە نـاوی فـەزای خوێندنـەوە دابمـەزرێنێ، ئـەوە نووسـین لـەڕووی دەربڕینـەوە نوێنەرایـەتی سیسـتەمی مەعریفـە دەکـات. هـەروەك ئـەو فەزایـەی کـە بـۆ خوێنـەریش دروسـت دەبـێ فەزایەکە هەڵگری کۆمەڵێك ئاستو دەریچەو خەیاڵو یەکەی مەعریفی جیـاوازو فرە ڕەهەنـد، فەزایـەکی دەمەتـەقێئامێزە، دواجـار توانـای قبـوڵکردنی خوێنـەرو

www.pertwk.com

خوێندنەوەی جیاوازو ماناو بیرو بۆچوونی جیاوازو ئاستی مەعریفی جیاوازی پێیە، فەزایەکە قابیلی تەقینەوەی جۆراوجۆری ماناو خەیاڵو ئیستێتیکاو پرشنگی جۆراوجۆری زمانەوانیو فیکریو مەعریفی چێژئامێزە. بەو مانایەش رەهەندی نووسینو خوێندنەوە رەهەندی ئامارژەو ماناو رەهەندی سیمەی جیاوازە، هەروەها هەر لەوێوە دەتوانین لە رێگەی تانوپۆکانی دەقەوە چەمکە (دەلالی–ئاماژەیی)و (مەدلول–سیمە)ەکانی دیاری بکەین، وەك چۆن لە رێگەی خوێنەرو خوێندنەوەوە دەشێ بەشداری لە داهێنانی یەکەکانی ئەو دەقەدا بکەین.

ئەگەر بتوانین بڵێین مەرجەع لە تێگەیشتنی زمانەوانیدا پانتاییەکی بەرفرەوان لە رستەو دەستەواژەو چەمکە فیکریەکان دادەمەزرێنێو لەوێشەوە پێناسەی مەعریفی بۆ دەق دەخاتەوە، ئەوە هەر لە سەر بنەمای ئەو مانایەوە دەشێ بڵێین مەرجەع لە دەسەڵاتی دەقدا (رەنگدانەوەی) پێکهاتەی مەعریفیو فیکریو کۆمەڵێك چەمكو پەیوەندیو خەیاڵو بۆچوونی ئەو نووسەرەیە کە نوێنەرایەتی بەرهەمهێنانی دەکات[7].

لە بەرامبەر ئەوەش سیستەمی (بۆماوە) لە دەسەڵاتی خوێنەردا، یان بە مانایەکی دیکە خەزینی رۆشنبیریی خوێنەر رەنگدانەوەی هەمان ئەو چەمكگەلەیە کە خوێنەر لە خوێندنەوەو راڤەکردنو لێکدانەوەدا دەیخاتەوە.

---

[7]. عەزیز ئەلتەمیمی، (سیستەمی خوێندنەوەو دەسەڵاتی ئەزموون) رۆژنامەی (الزمان) ژمارە 1568 دوشەممە28/تەمموزی 2003.

www.pertwk.com

لێرەدا دەبینین بۆ تێگەیشتنی دەق دەکەوینە پرۆسەیەکی بەرامبەرکێوە، یان بە مانایەکی دیکە پرۆسەی (دان)و (خواستن) خودی پرۆسەی ناوبراویش نوێنەرایەتی بە یەکگەیشتنی خوێنەرو دەق دەکات، ئەو بەریەککەوتن و بەیەکگەیشتنەش لە میانی چۆنیەتی و ئامادەیی تەواوی حاڵەتەکاندا ئەتمۆسفێرێکی هاوبەش بۆ خوێندنەوە دادەمەزرێنێ، وەك چۆن بوونی خۆیشی لەو ئەتمۆسفیرە سەربەخۆیەدا هەڵدەگرێتەوە، هەر بەو مانایەش چەمکەکانی (خوێنەر–دەق) لە بەیەکداچوونی فیکرو خەیاڵ و چێژو مەعریفەوە مەرجەعیەتێك بە تەسەوری خوێندنەوە دادەمەزرێنێت، بەلاّم لەبیرمان نەچێت ویستی ئازادانەی خوێنەر لە رێگەی چەمکی جیاوازییەوە کار لە هەڵوەشانەوەی بۆچوونی مەرجەعی و (ژینگە–دەوروبەر)ی دەق و شیکردنەوەی چەمکە رەفتار ئامێزە فەلسەفیەکان دەکات.

لە خوێندنەوەدا هەموو تانوپۆیەك لە تانوپۆکانی دەق لە ئامادەیی و تەسەوری دیاریکراوی خوێنەردا بەشداری خۆی دەنوێنێت. ئەوەش ئەگەر بەشێکی بۆ مەرجەعیەت بگەرێتەوە، بەشێکی بۆ ئامادەیی (دەوروبەر)و حاڵەتی دەروونی و هوشیاری و ئاگایی و خەیاڵ و وێرای ئەوانەش جەربەزەیی و سەرکێشییەکانی خوێنەر دەگەرێتەوە، یان بە مانایەکی دیکە ئەگەر سەرچاوەی مەعریفی لە تۆمارکردنی چەمك و پەیوەندییە سیاسی و مەعریفی و کۆمەلاّیەتی و دەروونی و رەفتار ئامێزەکان بەشداری بکات، دەشێ هەموو ئەو بەهاو دەستەواژانە لە خۆبگرێت کە باکگراوەندی مەعریفی دەقیان لەسەر بونیاد نراوە، لەوێشەوە دەتوانین ئاماژە بە کرۆکی دەسەلاّتی دەق بکەین، وەك چۆن گوتمان بەشێکی دەبێتە کرۆکی دەسەلاّتی خوێنەریش، ئەو دەسەلاّتەش

www.pertwk.com

لەوێوە دەست پێدەكات كە پەیوەندی بە ڕێبازەكانی خوێندنەوەوە دەكەین و دەكەوینە دوتوێی تیۆری وەرگرو تیۆری پێشوازیكردنەوە.

لە لایەكی دیكە پۆرتریتی چەمكی دەقی ئەدەبی لە ڕێگەی زمانەوە خۆی نمایان دەكات، ئیتر دەبێ بە جۆرێك لە جۆرەكان بڕوامان بەوە هەبێت، كە خەسڵەتی سەرەكی زمانی ئەدەبی بە مانا تازەكەی ئەوەیە كە (یاریكردن) لە نێویدا كراوەیە، هەر لەوێشەوە خەسڵەتی دەق بە مانا (بارت)ییەكەی بە چێژو ئیستێتیكاو دنیابینییەوە بەندە[8]، وێڕای ئەوەش یاریكردن لە نێو ئەو بۆشاییەی كە خوێنەرو دەق بەیەكەوە دەگەیەنێت بە كراوەیی دەمێنێتەوە، چونكە وەك گوتمان فەزایەكە ئازادی ڕەنگ دەكات، ئەو فەزایە ئازادەش دەشێ بە خەیاڵ بچوێنین لەوێوە كە سنوورەكان بوونی خۆیان لە دەست دەدەن، وەك چۆن دەسەڵات بە هەموو ماناكانەوە بوونی تەواو دەبێت، لێرەدا یاریكردنی نێو دەق دەشێ یاریكردنی نێو خەیاڵ بێت، لە یاریكردنی نێو خەیاڵیش هیچ مەعریفەو زانستێك جێی متمانەو پشت پێبەستن نیین، لەوێوە براوەو دۆڕاوی تیا دەرناكەوێت، ئیتر دەگەینە ئەوەی كە ئەو جۆرە یاریكردنە نە هەڵگری بیرۆكەی ئامانجی مێژووییەو نە واقیع، نە بڕوای بە تاك مانایی و تاكە ڕاستییەكدایە نە حەقیقەتێكی ڕەها.

---

[8].بارت پێیوایە دەق دوورە لە دەسنیشانكردن و دیاریكردن، نزیكە لە دەستلێدان و بەریەككەوتن، هەر لە بەر ئەوەش دەق بە سروشتی مەجازی دەمێنێتەوە (دەستیش لە بری ئەوەی پێناسەی دەق بنووسێتەوە، پرۆسیسەكردنی وێنە دەكات، هەروەها گوتار دەربارەی دەق بوونی نییە، هەر دەبێ دەق بێت). بڕوانە:–ئاگایی زمان زمانی ئاگایی/ هـ.س.پ. ل106/105.

www.pertwk.com

زمانی دەقی ئەدەبی لەوێوە دەردەکەوێت کە هیچ مەعریفەو زانستێك جێی متمانەو پشت پێبەستن نین، لەوێوە بڕوای بە بردنەوەو دۆڕان لەق دەبێت، کە تەواوی دوالیزمەکان تەجاوز دەکات، وەك چۆن لەوێوە وەك دیاردەیەك بەردەوام دەگۆڕێت و بەردەوام لە واقیعێکەوە بەرەو واقیعێکی دیکە هەنگاو دەنێت، کە زەمەن پەرست نییە، بەڵکو لە گومانەوە راست دەبێتەوە. کەواتە ئەگەرچی دەقی ئەدەبی بونیادێکی کراوەیەو قابیلی دامەزراندنی بەردەوامە، بەلاّم دەمەوێ ئەوە بە بیر خوێنەر بهێنمەوە کە لە زمانی دەقدا راستی رەها شوێنی نابێتەوە، وەك چۆن تەواوی دەسەلاّتی دیکتاتۆرییانە بەتاڵدەبێتەوە، هەر لە دیکتاتۆرییەتی ماناو سەرچاوەو زەمەن و دەلالەتەوە تا دیکتاتۆرییەتی نووسەرو خوێنەرو کەلتوور، لەو حاڵەتەدا زمانی دەق هەڵگری تەواوی جیاوازییەکان دەبێت، بەو مانایەش چەمکی دەق لە جیاوازی خوێندنەوەکان و پڕشنگی خەیاڵی خوێنەرەوە دێتە بەرهەم، لێرەدا ئەگەر بەشێکی چەمکی کرانەوە پەیوەندی بە جیاوازییەکانەوە بێت، بەشێکی پەیوەندی بەو هێڵە نادیارانەوەیە، کە لەوێوە زمان بە دنیامان دەبەستێتەوە. وەك چۆن ئەگەر بەشێکی تێگەیشتنمان بۆ دەق بە ئاستی رۆشنبیریی و پرس و خەیاڵەوە بەند بێت، ئەوە بەشێکی دیکەی پەیوەندی بەوە دایە کە دەق زەمەن ناپەرستێت، وەك چۆن ئامانجێکی دیاریکراویش ناپەرستێت، بەڵکو لە پرسی بەردەوامدا یارییەکانی خۆی درێژە پێدەدات، هەر بەو مانایەش پرۆسەی خوێندنەوەو رەخنە پەیوەندی بەو فەزا ئازادەدایە کە دەقی ئیبداعی لە چاوەڕوانی خوێنەر دەیخاتەوە.

www.pertwk.com

باسی دووەم

جیاوازییەکانی خوێندنەوە

ئەدەب چییە؟ هەڵبەتە ئەو پرسیارە دەشێ بەردەوام تێڕوانین و جیهانبینی جیاواز بخاتەوە، ئەگەر (سارتەر) ئەو پرسیارە لە کەشفکردنی دنیاو مرۆڤدا کورتبکاتەوە، ئەوە یەکێکی وەك (میلان کۆندیرا) بە هەوڵی کەشفکردنی لایەنە پەنهانەکانی بوونی مرۆڤی دادەنێت[9]. بەو مانایەش ئەدەب چییە دوو

[9]. : تزفيتان تودوروف– نقد النقد– ترجمة:– د. سامي سويدان/مراجعة:د.ليليان سويدان بغداد 1986،ص،9.

جیهانبینی نیشان دەدات، یەکێکیان پەیوەندی بە بابەتخوازییەوەیە، ئەویدیکە بەسەربەخۆیی گوتاری ئەدەبییەوە، یەکێکیان پەیوەندی بە حەقیقەتەوەیە، ئەویدیکە بەحەقیقەتی خودی ئەدەبییەوە، لە نێوان حەقیقەتو حەقیقەتی خودی ئەدەبی، لە نێوان بابەتخوازیو خودێتی، دنیایەك لە ئاڵۆزیو پرسی جیاوازو سنووری جیاوازو رەهەندی جیاواز هەیە، دنیایەك لە تێپەڕاندنو تێنەپەڕاندن، دنیایەك لە دەنگو دەنگدانەوە.

ئەگەر بابەتخوازی دەنگدانەوەی دنیای دەرەوە بێت، ئەوە خودگەرایی دەنگدانەوەی وسەبەلێکراوەکانی ناوەوەیە، ئەگەر بابەتخوازی ئاشکراکردنی حەقیقەت بێت، ئەوە خودگەرایی گێڕانەوەی حەقیقەتە، لە نێوان ئاشکراکردنی حەقیقەتو گێڕانەوەی حەقیقەت، تێپەڕاندنو تێنەپەڕاندن هەیە، ئەدەب وەك ئیبداع بەردەوام کار لەسەر جوانکردنی پەیوەندی نێوان تێپەڕو ئەبەدیی دەکات، بەردەوام کار لەسەر پرسو گومان دەکات، بەڵام ئاشکراکردنی حەقیقەت، راستیو هەڵەمان نیشان دەدات. ئەگەر راستی خۆی لە ئاوێنەی واقیعدا هەڵگرێتەوە، هەڵە زێتر خۆی لە وەهمو خەیاڵدا دەبینێتەوە، ئەگەر راستی پەیوەندی بە دیدو بۆچوونێکی دیاریکراوەوە هەبێتو هەڵگری واقیعێکی تایبەت بە خۆی بێت، ئەوە هەڵە لە نادیار راست دەبێتەوە، یان وەك ئەدەب خۆی لە رەنگاو رەنگیدا هەڵدەگرێتەوە، ئەدەب رەنگاو رەنگی نمایان دەکات، ئەدەب بەشی زۆری وەهمو خەیاڵو فەنتازیایە، بەڵام نەك بەو مانایەی کە ئەدەب دوورە لە راستی، بەڵکو بەو مانایەی کە ئەدەب بڕوای بە یەك رووی راستیی نییە، نەك بەو مانایەی کە ئەدەب بڕوای بە واقیع نییە، بەڵکو بەو

www.pertwk.com

مانایەیە کە ئەدەب رووییەکی دیکەی واقیعمان نیشان دەدات کە ئێمە لە بەرامبەری نابینایین.

ئەگەر راستی بە شێوەیەکی ئاسۆیی لەگەڵ واقیع رێبکات و زەمەنێکی تایبەت بە خۆی بسازێنێت، ئەوە ئەدەب بە ستوونی دادەبەزێتە نێو واقیعەکان و لە هەموو زەمەنەکان بوونی خۆی دەسەپێنێت، لێرەوە کاتێك (سارتەر) دەڵێت ئەدەب کەشفکردنی مرۆڤ و دنیایەو (میلان کۆندێرا) دەڵێت ئەدەب هەوڵێکە بۆ کەشفکردنی لایەنە شاراوەکانی وجودی مرۆڤ،[10] دوو بۆچوونی جیا دەخەنەوە، یەکێکیان بەرەو دیاردە رۆشنبیرییەکان دەچێت، ئەو دیاردانەی کە ژینگەی ئەدەبی و کۆمەڵایەتی دروست دەکەن و دەشێ لەوێوە دەستی لە کەشفکردنی مرۆڤ و دنیادا هەبێت، ئەویدیکە بەرەو بونیادە خودییەکانی ئەدەب شۆڕ دەبێتەوەو لەوێوە دەکرێ لایەنە وسبەلێکراوەکان و خەفەکراوەکانی وجودی مرۆڤ کەشف بکات.

لە سەر بنەمای ئەو دوو بۆچوونە دەتوانین بڵێین رەخنە سەرەڕای ناونانە جۆر بەجۆرەکانییەوە، سەرەڕای شەپۆلە مەعریفییە جیا جیاکانی، لە لایەك کار لە سەر توێکاری دەق دەکات و بە پێی میتۆدێکی دیاریکراو راڤەکانی خۆی دادەڕێژێت، لەلایەکی دیکە بە مانا نۆێیەکەی لەگەڵ دەق دەکەوێتە دانوستان و بە پێی بۆچوونە جیاوازەکانی خوێنەرو ئاستە جیاکانی خوێنەر دەقێکی دیکەی لێدەکەوێتەوە، واتە لەلایەك بۆ ئاسۆکان و مێژووو مەرجەع دەگەڕێتەوە، لە لایەکی دیکە بە دابەزینی ستوونییەوە پەیوەست بە چێژ دەبێت.

---

[10]– تزفیتان تۆدۆرۆف–نقد النقد– هـ.س.پ.

www.pertwk.com

لە نێوانی ئەو دوو دیدە پرسیاری رەخنە چییە؟ رەخنە دەبێت چی بکات؟ ئەگەرچی وەك دوو پرسیاری کۆن دەکەونەوە، بەڵام لە کاتێکدا دەڵێین رەخنە زانستە، بەو مانایە دێت کە ئەدەب هەڵگری مێژووی ئەدەبە، بەو مانایە کە رەخنە مەعریفەیەو بە درێژایی مێژوو هەوڵی پۆلینکردنو ئاشکراکردنو پرۆسیسەکردنو جێبەجێکردنی گریمانکراوە مەعریفییە دیاریکراوەکانی خۆی دەدات، کە دەڵێین رەخنە زانستە بەو مانایە دێت کە سیستەم شوێنی ئاژاوە دەگرێتەوە، بەو مانایە دێت کە لۆژیکی ئەدەبیو حەقیقەتی دەقو بەهای ئەدەبیو هونەریو شێوەو وەزیفەکان دیاری بکرێن، لە روویەکی دیکەش کە دەڵێین رەخنە زانستە راستەوخۆ پەیوەندی بە هەڵەی مەعریفیو هەڵەی میتۆدییەوەش هەیە، چونکە بەردەوام میتۆدەکان لە سەر ئیشکالییەتی میتۆدی بەر لەخۆیان دادەمەزرێن، لێرەوە بەیەکلکانی زانستو رەخنە دابڕانی مەعریفیشی لێدەکەوێتەوە، لەوێشەوە میتۆدخوازی دەبێتە کاری ئەکادیمیاو ئەکادیمییەکان، بەڵام ئیبداع بەردەوام کار لەسەر جوانکردنی پەیوەندی نێوان تێپەڕو تێنەپەڕ دەکات، ململانێی ئەکادیمیاو ئیبداعیش ململانێی تەجاوزکردنو سنووردانانە، ململانێی تێپەڕاندنو بنبەستبوونە، ململانێی گەڕانەوە بۆ مەرجەعو چێژ وەرگرتنی هەنووکەییە.

بەڵام ئەمڕۆ لە بەرامبەر رەخنە بە مانا (کۆن)ەکەی[11] جۆرێکی دیکە لە دەرکەوتنی خوێنەر دەبینرێت کە سنوور بەندی ناناسێت، جۆرێکی دیکە لە

[11]–کە دەڵێم بە مانا کۆنەکەی دەمەوێت پەنجە بۆ ئیشکالیەتی پرۆسەی خوێندنەوە درێژ بکەم، کە خوێنەر دەکاتە دوو بەش، یەکێکیان کە ئێمە لێرەدا جەختی لێدەکەینەوە پشت بە چێژ دەبەستێت، لە بەرهەمهێنانی چێژ دەگاتە ترۆپکی خۆشی، بە خوێنەری خوێنەرانەوە

www.pertwk.com

دیدو بۆچوون و گفتوگۆو دانوستان هەیە، کە بە میتۆدی دیاریکراوو مەعریفەی سنووردارو تاکایەتیی پیرۆزکراوەوە بەند نییە، ئەویش (بە مانا نوێیەکەی رەخنە بە –خوێندنەوە) ناسکراوە.

خوێندنەوە پرۆسەیەکی هەستپێکراوو دیارە لە رستێك گریمانەو خەون و خەیاڵ و ئومێدو نائومێدی پێکهاتووە، بەو مانایەش پرۆسەیەکی بە نێویەکداچووو ئاڵۆزە کار لە سەر بەرهەمهێنان دەکات لە حاڵەتی شیانییەوە بۆ حاڵەتی بەخشش، لە حاڵەتی شاردنەوەوە بۆ حاڵەتی پراکتیزەبوون، لە حاڵەتی هەبوون بە هۆی هێزەوە بۆ حاڵەتی هەبوون بە هۆی کردەوە.

کەواتە خوێندنەوەو رەخنە لەوێوە لە یەکتر جیادەبنەوە کە رەخنە بەردەوام کارکردن بووە لە سنوورەکانی دەق، یان بە مانایەکی دیکە ملکەچی دەسەڵاتی دەق و نووسەر بووە، بەڵام خوێندنەوە گفتوگۆکردنە لەگەڵ دەق و بەشداریکردنی خوێنەرە لە پرۆسەی ئیبداعیدا، خوێندنەوە نوێنەرایەتی دەسەڵاتی خوێنەری هوشیارو شیکارئامێزو چێژخوازی لە خۆگرتووە، لە هەمان کاتدا بە گشتی هەوڵدەدا کە لە چوونە نێو چەمکی خوێنەری گشتگیر بە مانا میتۆدگەرییەکە دوور بکەوێتەوە، هەروەك چۆن کار لە هەڵوەشانەوەی هەموو ئەو چەمك و دەستەواژانە دەکات کە دەکەونە دوتوێی دەسەڵاتی دامەزرێنەرانەی دەقەوە، لە لایەکی دیکە رەخنە جۆرێك لە ئەرزش و پلە بۆ

ناو زەد کراوە. ئەویدیکە بە لێکدانەوەو راڤەکردن و کردەی هیرمۆنیتیکییەوە هەڵدەسێ و لە سەر بنەمای (شارەزاییە حەشاردراوەکانی بۆماوە) و (دەوروبەر) مامەڵە لەگەڵ دەق دەکات، بە خوێنەری رەخنەگر ناو دەبرێت. بڕوانە:– زید الشهید/تأویل النص بين الثوابت و الدلالات المفترضة– پێگەی گوگول–11/6/2006.

www.pertwk.com

نووسەرو دەق دادەنێت، بەڵام خوێندنەوە لە سەر بنەمای چێژو بیروڕا گۆڕینەوەو دانوستان دروست دەبێت. رەخنە دەکەوێتە ژێر سێبەری دەق، خوێندنەوە لە نێوان داهێنەرو خوێنەری داهێنەر داواکانی یەکسانی بەرزکردۆتەوە. رەخنە کاری بنەڕەتی خۆی لە نێوان بەرجەستەکردنی ماناو پەیامدا هەڵدەگرێتەوە. خوێندنەوە پرۆسیسەی چێژو ئیستێتیکا دەکات، کار لە سەر دۆزینەوەی مانا جیاوازەکانی دەق دەکات.

بە مانایەکی دیکە داهێنان ئەو کاتە دەردەکەوێت کە ئامادەگی هوشیارانەی خوێنەرو بیرکردنەوەو چێژی خوێندنەوە بوونی هەبێت، داهێنان بۆ بەشداریکردنی خوێنەر بوونی لەنگە، کەواتە ئەگەر میتۆدخوازی خانە بەندکردنی ئەدەبو دیاریکردنی سنوورەکانی هونەر بێت، قسەکردن بێت لە سەر دیاریکردنی ماناو پشتگوێخستنی رووە جیاوازەکانی دیکە ماناو قسەکردن بێت لە سەر دەق لە میانی مەعریفەو سنوورە دیاریکراوەکانی مەعریفە، ئەوە میتۆدگەرایی لەوێوە بنبەستبوونی خۆی رادەگەیەنێت کە ژیان بەردەوام لە کەشفکردنو چێژ بردنو گەشەکردنو پێشکەوتندایە، بەردەوام لە نوێبوونەوەدایە، دنیای دیکە دەخاتەوە، ئاوازی دیکە دەڵێت، شێوازی دیکە دادەهێنێت.

کەواتە ئیتر قسەکردن لە سەر میتۆدو میتۆدگەرای بەشێکی زۆری قسەکردنە لە سەر وەزیفە بە مانا بەرتەسکەکەیەوە، وەك چۆن قسە کردنە لە سەر خانەبەندکردنو پۆلینکردن. سەیرکردنی رەخنە بە پێی میتۆدەکان لە بچوکترین پێناسەدا پێشێلکردنی مافەکانی خوێنەری لێدەکەوێتەوە،

سنووردارکردنی دیدو بۆچوونه جیاوازەکانو قۆرغکردنی فرە ڕەهەندیو چێژو ڕووە جیاوازەکانی مانا دەگەیەنێت.

لێرەوە خاڵی بەریەککەوتنی دەسەڵاتی خوێنەرو دەسەڵاتی دەق داهێنانی لێ لەدایک دەبێت، خوێنەر بەردەوام بە ئاگاییو جیهانبینیو خەیاڵبینی دۆزینەوەکانی خۆیەوە بەشداری لە داهێنانو چێژی داهێنان دەکات، هەر لە سەر ئەو بنەمایەش دەسەڵاتی نووسەر تەنها ئەو ساتە بوونی دەبێت کە لە پرۆسەی نووسیندایە، ئەگینا کە دەق لەدایک دەبێت نووسەر بە مانا (بارت)ییەکەی دەمرێت [12]، مەرگی نووسەر ساتەوەختی بەرهەمهێنانی چێژە، مەرگی نووسەر مەرگی دەسەڵاتی نووسەرە بە سەر دەسەڵاتی خوێنەردا، ئەو دەسەڵاتەی کە ڕەخنە سەردەمێك لە سەردەمەکان کاری لەپێناو بە پیرۆزراگرتنی دەکرد، هەروەها دەسەڵاتی دەقیش لەئامادەگی خوێنەری داهێنەرو بە ئاگاو وشیارەوەیە، لەو ساتەی کە دەق توانای گفتوگۆو دانوستانی پێیە، لە دەقی کراوەدایە، ئەو دەقەی کە هەڵگری جیاوازییە بە هەموو ماناکانییەوە.

دواجار دەمەوێت بڵێم ئیبداعو پەڕگیریی هەرگیز بەیەکەوە هەڵناکەن، چێژگەراییو میتۆدگەرایی هەمیشە لە ئیشکالدان. داهێنان هەمیشە لە جیاوازییەکانەوە خۆی بونیاد دەنێت، لە بڕوابوونی بە جیاوازییەوە فەزا ڕەنگاو ڕەنگەکانی خۆی دەکاتەوە، بێ بڕوابوون بە جیاوازیو فرە ڕەهەندیو چێژو کرانەوە.... داهێنان کورتی دێنێت، بێ بڕوابوون بە خوێنەری جیاوازو خەیاڵبینیو چێژو دیدی جیاواز، ئیبداع لەنگە.

---

[12]. بڕانە: ڕۆلان بارت/ مەرگی نووسەر- گۆڤاری سەراب/ژ☹3-4) ، و: ئازاد بەرزنجی.

www.pertwk.com

لێرەوە دەشێ دووبارە ئاماژە بە جیاوازییەکانی رەخنەو خوێندنەوە بکەین، بەو مانایەی کە رەخنە بە پێی سیستەمو مەعریفەیەکی دیاریکراو کار دەکات، بەڵام خوێندنەوە هاوبەشیکردنی خوێنەرە لە کاری داهێناندا، بەو مانایەش خوێندنەوە داهێنانی دەقێکی دیکەیەو پشت بە خوێنەری داهێنەر دەبەستێت، چونکە وەك (ئەدۆنیس) دەڵێت: فیکری ئیبداعی کە بە نێو جەهلدا گوزەر دەکات، بە قەد جەهل بچووکدەبێتەوە.[13]

یەکێك لە گرفتەکانی ئیبداعی کوردی ئەوەیە کە بە نێو جەهلدا تێدەپەڕێت، ئەو قسەیەش لەوێوە دێت کە هەرگیز لە نێو رۆشنبیریی کوردی داهێنان وەك هەبوویەکی سەربەخۆ سەیر نەکراوە، بەڵکو بەردەوام وەك پاشکۆ تەماشا دەکرێت، بە بڕوای من تەماشاکردنی داهێنان وەك پاشکۆ لەوێوە دێت کە بڕوابوون بە جیاوازی هیچ بنەمایەکی رۆشنبیریی و کۆمەڵایەتی و سیاسی لەبەر دەستدا نەبێت، لەوێوە کە بڕوابوون بە تەجاوزکردنی بونیادی باو جۆرێکە لە خیانەت.

کاتێك وەك تاك بیروڕایەکی جیاوازت هەیە، ئیتر تۆ بە هەڵگەڕاوە دەژمێردرێت، ئەوەش راستەوخۆ بە بونیادی کۆنی ئایینەوە بەندە، وەك چۆن ئەوە بونیادی کۆنی ئایینییە لە بونیادی سیاسی ئەمڕۆماندا رەنگدانەوەی دەبینرێت، بە دیووەکەی دیکەش ئەوە بونیادی سیاسیمانە لە نێو ئەدەب و هونەردا رەنگدەداتەوە، کەواتە کاتێك ئیبداع وەك پاشکۆ سەیر دەکرێت، لە

---

[13]. بڕوانە: ئەدۆنیس ، کفتوگۆ لەگەڵ ئەدۆنیس–و:نەوزاد ئەحمەد ئەسوەد/دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم، سلێمانی،200.

www.pertwk.com

بەرامبەر ئەوە بیروڕاو بۆچوونی جیاواز وەك كرێگرتەو خایین لە قەڵەم دەدرێت، ئەوەش هەمان دووالیزمییەتی ئیماندارو بێئیمانمان بیر دەخاتەوە.

*****

پەیوەندی رەخنە لەگەڵ رەخنەدا دەكەوێتە دوتوێی پەیوەندی خوێنەر لەگەڵ دەقدا، بەو مانایەش ئەگەرچی خوێندنەوە پێویستە كاری بەرجەستەكردنی چێژو ئیستێتیكا بێت و خۆی لە حوكمدان بەدوور بگرێت، بەلاّم بە دیووەكەی دیكەش لە خولیا فیكری و مەعریفی و رۆشنبیرییەكانی دیكە بەدەر نییە.

مەعریفە ئاراستەی بابەت دەكرێت، كەچی حوكم لە رەخنە بە ناوە جیاوازەكانییەوە جگە لە رەخنەی بونیادگەری بەزۆری ئاراستەی ئەو كەسە دەكرێت كە بە كاری بابەتەكە هەڵساوە، بەلاّم پەیوەندی دەق و خوێنەر وەك گوتمان لە سەر دانوستان دەوەستێت، پەیوەندییەكی ئیبداعییەو دەقێكی دیكەی ئیبداعی لێدەكەوێتەوە، بەو مانایەی كە دەقی ئیبداعی بە ویستی ئازادانەوە بەندە، كەواتە لەدایكبوونی ئەو دەقە بە دەوری بابەت و حوكمدان ناخولێتەوە، بەڵكو لەسەر گفتوگۆو لێكخشانی فیكریی و مەعریفی خوێنەرو دەق دەوەستێت، لەوێشەوە پرشنگەكانی چێژو ئیستێتیكا درێژە بە یارییە كراوەكان دەدەن، دووبارە لە چاوەڕوانییەكی دیكەدا خۆیان هەڵدەخەن.

دووبارە دەمەوێت بڵێم پەیوەندی خوێنەرو دەق پەیوەندییەكی كراوەیەو لە سەر دۆزینەوە وەستاوە نەك حوكم، بە ئیستێتیكاو چێژەوە بەندە نەك بابەت، بەو مانایەش زمانی ئەدەبی لە سەر دەرەوشانەوەی ناوەوەی خۆی رادەبێتەوە، زمانێكە بەردەوام لە نكۆڵیكردنی ماناوە درێژە بە ژیانی ئیستێتیكیانەی خۆی

www.pertwk.com

دەدات، چونکە خۆی وەك ئامرازی گواستنەوە ناخاتە روو، بەڵکو بەردەوام لە درەشانەوەی خۆیدا پرشنگ دەداتەوە، لێرەوە ئەدەب لۆژیکەکان تێکدەشکێنێت و لۆژیکی تایبەت بەخۆی دادەهێنێت، لۆژیکی ئەدەبی پەیوەندی راستەوخۆی بە وەهم خەیاڵەوەیە، کەواتە زمانی ئەدەبی دەکەوێتە ئەو دیو عەقڵەوە، دالێکی رووتە، لەو پەری درەوشانەوە وشەکانی بوونی خۆیان لە دەستدەدەن و شیعرییەت دەخەنەوە، شیعرییەتیش چێژ دەرێژێت و چێژیش پەیوەندی تێپەرو تێنەپەڕ بە جاویدانی دەسپێرێت، هەر لێرەشەوە دەتوانینین ئاماژە بەوە بدەین وەك چۆن حەقیقەتی گشتگیر بوونی نییە، بە هەمان شێوە بڵێین خوێندنەوەی گشتگیریش دەکەوێتە دەرەوەی پرۆسەی داهێنانەوە، لە سەر ئەو بنەمایەش دەشێ خوێنەری گشتگیر بە میتۆدەکانی رەخنەوە پەیوەست بکەین، ئەو پەیوەستکردنەش لەوێوە دێت کە میتۆد وەك گوتمان هەڵگری مەعریفەیەکی دیاریکراوە، هەر لەوێشەوە دەکرێت بە ئایدیۆلۆژیاوە بەندی بکەین.

هەولێر 5/4/2006

www.pertwk.com

نووسین کلیله بۆ ناسینی جیهان، نەك جیهان کلیل بێت بۆ ناسینی نووسین.

(بارت)

زمان ترسناکترین نیعمەتە.

(هیلدرین)

بەشی دووەم

www.pertwk.com

www.pertwk.com

باسی یەکەم

زمانی ڕەمزئامێزو زمانی هەڵچوونئامێز

هەموو وشەیەك كە دەدوێ هەڵگری دەنگو دەلالەتە بە پێی ناوكۆیی و دەربڕینی ئازادانەوە نەخشو ئیقاعو چڕییەكەی دەگۆڕێت، یان بە دیوێكی دیكە نەخشو چڕییەكەی بە پێی چیگوتنو جوانگوتن لە توێی جەستەی دەقدا دەردەكەوێت، خودی ئەو بەرجەستەكردنەش لەسەر كۆمەڵێك ئاستی جیا جیا دەوەستێت بۆ نموونە دەشێ مەسەلە سیاسیو كۆمەڵایەتیو ڕۆشنبیریو سایكۆلۆژییەكان ..هتد، یان ئاستی زمانو ئیقاعو جوانكاریو چێژو مەعریفەو خەیاڵ، ڕۆڵی تایبەتی خۆیان بگێڕن.

خوێنەری بە توانا دەتوانێت موفارەقەكانی دەنگو نووسین بگرێتو پێكهاتەكانی بخاتە بەر خوێندنەوە. ئەوەش دەكەوێتە سەر بەدواداچوونی ئاستەكانی زمانی چیگوتنو جوانگوتن، یان بە مانایەكی دیكە وەك لەم نووسینەدا كاری لە سەر دەكەین دەكەوێتە سەر كەشفكردنی دوو جۆر لە زمان، جۆری یەكەم ((زمانی ڕەمزئامێزە)) جۆری دووەم ((زمانی هەڵچوونئامێزە)) ئەو دوو جۆرە لە زمانمان لە ڕەخنەگری ئینگلیزی (رتشاردز) وەرگرتووە، لای (رتشاردز) مەبەست لە زمانی ڕەمزئامێز ئەو زمانەیە كە بۆ گەیشتن بەكار دێت، واتە زمانێكی ئاماژەییەو تاكە وەزیفەی ئامانجی گەیاندنی خودی گەیاندنە. بەدیووەكەی دیكە زمانێكە نزیكە لە لۆژیكی عەقڵو قابیلی

www.pertwk.com

قبوڵکردنە ئەگەر دروست بکەوێتەوە، وەك چۆن قابیلی نکۆڵیکردنیشە کاتێك نادروست خۆی نیشان دەدات[14].

بەڵام زمانی هەڵچوونئامێز ئەو زمانەیە، کە ئامانجی لە گەیاندنی زانیارییەکان کورت ناکرێتەوە، بەڵکو زمانێکی بارگاویو جولەئامێزەو دەمانخاتە نێو فەزای گومانو خەیاڵکردنەوە، هەرگیز خوێنەر لە ڕێگەی ڕاستیو ناراستییەوە پێی ناگات، بەڵکو زمانێکە بڵاو دەبێتەوە خەیاڵو بیرکردنەوە کێش دەکات، هەستەکان دەدوێنێت. بۆیە شیعرێك کە لە سەر ئەو زمانە هەڵچنرابێت، هەستی خوێنەر بەرەو سەرگەرمیو نەشوە دەبات[15].

لە سەر ئەو بنەمایەی (رتشاردز) دەتوانین بڵێین زمانی ڕەمزئامێز لە سادەترین پێناسەیدا شتێکمان بیر دەخاتەوە کە ئامادەیی لە ئێستادا نییەو شتێك لە بری ئەو دادەنێین کە ئەویش ئاماژەیە، ئامارە هەمیشە بەرەو ماناو

---

[14]–بەڵام پۆل ریکۆر دوو شێواز بۆ مامەلەکردن لەگەڵ ڕەمز جیا دەکاتەوە، یەکەم مامەلەکردنە لەگەڵ ڕەمز وەك پەنجەرەیەك بۆ ڕووانینە سەر جیهانێك لە مانا، لەم بارەدا ڕەمز ناوەندێکی تەنکەو ئاماژە بۆ ئەودیوو خۆی دەکات، شێوازی دووەم، وەك ڕاستییەکی ساختەو نادروست مامەڵە لەگەڵ ڕەمزدا دەکات، پێیوایە ناکرێت بڕوا بە ڕەمز بکرێت، بەڵکو پێویستە لابدرێت بۆ گەیشتن بە مانای شاراوەی پشت ڕاستیە ساختەکان، لەم بارەدا ڕەمز مانا ئاشکرا ناکات، بەڵکو دەیشارێتەوەو لە جیاتی ئەو مانایەکی ساختە دەخاتە ڕوو، لێرەدا ئەرکی ڕاڤەکردن لابردنی مانای ساختەو ڕووکەشە بۆ گەیشتن بە مانای ڕاستەقینەو ناوەکی. بۆ زێتر شارەزابوون بڕوانە: نصر حامد ابو زید– اشکالیة القراءة و التاویل– المرکز الثقافي العربي– ط4–1996/ الفصل الاول، ص44.

[15]– بڕوانە: رامي ابو شهاب/اللغة الحافز و المؤثر، مجلة الجسور–2004. www.arabicstory.net/.

دەلالەتــە کەڵەکــە کراوەکانمــان دەکاتــەوە، یــان بــە مانایــەکی دیکــە بــەرەو یادەوەری و مێـژووی کۆمەڵایـەتی و رۆشـنبیری و سیاسـی کێشـمان دەکات و بە شێوەیەکی گشتی شێوەی گێڕانەوەی لەخۆدا هەڵگرتووەو هەر لەوێشەوە گەشە مێژوویەکانی خۆی وەك ئەزموون دەخاتە روو، لەسەر ئەو بنەمایە جۆرێك لە سـنووداری دەنەخشـێنێت، بـە مانایـەکی دیکـە هـەموو ئـەزموونێك سـنووری دیاریکراوی خۆی هەیە.

ئەویدیکەیان زمانی هەڵچوونئامێز، دەشێ بە جۆرێك لە جۆرەکان بە زمانی ساتەوەختی نووسین، یان بە زمانی رووداو، جولە، یان بە مانایەکی دیکە لە عەفەوییەتی نووسین و ئازادی خەیاڵ هەڵیگرینەوە، واتە وەك چۆن سەرەتای دیار نییەو پەیوەندی بە حاڵەتی نووسین و ئازادییەکانی خەیاڵ و بیرکردنەوەی تاکەوە هەیە، بە هەمان شێوە کۆتایشی نادیارەو بەرەو جۆرێك لە شیعرییەتمان دەکاتەوە، کە دەڵێم کۆتایی نادیارە بەو مانایەیە کە ئەوەی بەرهەمی دەهێنێت لەگەڵ باو نامۆ دەکەوێتەوە، ئەو رستەیە پشت بە پێناسەی داهێنان وەك وشەو وەك چەمك دەبەستێت: وەك وشە، داهێنان بە مانای خەڵق کردن دێت، وەك چەمك واتە بەرهەمهێنانی شتێکی نوێ کە پێشتر بەم شێوەیە لە ئارادا نەبووە، ئەگەرچی رەگەزەکانیشی پێشتر هەبووبن..[16]

---

[16]-کاتێك دەڵێین ئەگەرچی رەگەزەکانیشی پێشتر هەبووبن واتە دەکەوینە جۆرێك لە ئاڵۆزی، چونکە ئەگەر داهێنان لە لایەك بە تاك و ئازاییەکانی تاکی رۆشنبیرەوە پەیوەست بکەین، لە لایەکی دیکە سوود وەرگرتنە لە کایە و سەرچاوەکانی دیکە. ئەو پێناسەیە بەرەو دوو جۆر لە بیرکردنەوەمان دەبات یەکەمیان نەستی (فرۆیدی)یە، ئەودیکەیان نەستی (کۆ) یە لای (یۆنگ). فرۆید نەستی تاك لە رێگەی پرۆسەی بالاکردنەوە بە داهێنان لە قەڵەم

www.pertwk.com

بەڵام (هایدگەر) دەڵێت:- کاری هونەری خۆی رووداوە، یان جولەیەکە دەشێ هەموو ئەو شتانەی کە دەکریێ بکەونە پێشییەوە پەرت و بڵاویان بکاتەوە. ئینجا دەڵێت:- بوونی بەرهەم یان فۆرمەلە بوونی بەرهەم جولەیەکە کە پێشتر نەکرابۆوە، ئەو جولەیە بە شێوازێك دێتە دی وای لێدەکات نەگۆڕ بێت[17].

دەمەوێت بە شێوەیەکی دیکە بڵێم، زمانی رەمزئامێز ئەو زمانەیە، کە لە شتەکانەوە بەرەو وشەکان دەگەڕێتەوە، واتە زمانێکی گواستراوەیە، هەڵگری مێژووو عەقلانیەتێکی بۆماوەیە، لە واقیع و لۆژیك نزیکە.

بەڵام زمانی هەڵچوونئامێز لە وشەکانەوە شتەکان رەنگ دەکات و ئامانجی گەیاندنی زانیارییەکان نییە، بەڵکو زمانێکە لە پەیوەندییەکی شیمانەیدا وزەکانی خۆی لە رێگەی خەڵق کردن و دووبارە خەڵق کردندا دەخاتە روو، بارگاوییە بە لایەنە نەستی و نادیارەکانەوە، بۆیە لۆژیك و عەقڵ لە بەدواداچوونیدا هەمیشە کورتی دێنن، چونکە فەزایەکە سنوورەکانی دیار نین و بەدیووەکەی دیکەش بەردەوام لەگەڵ هەستەکان خۆلێکخشاندن و جۆرێك لە نەشوەو چێژو دەمەتەقێی ئازادانەو بەبیر هێنانەوەی ئازادانە دروست دەکات، هەر لەوێشەوە دەتوانین بڵێین زمانێکە لە گەیشتن نەشوە بە جەستەی خوێنەر دەبەخشێت، ئەو چێژو نەشوەیە لە سەرسامبوون و بەریەککەوتنی دوو

دەدات، بەڵام یۆنگ نەستی تاك و نەستی پێشینان بە سەرچاوەی داهێنان دەژمێرێت. بڕوانە: عبدالحکیم محمود السید، الابداع و الشخصیه، دار المعارف/القاهره، 1971 ص21.

[17]- بڕوانە: نصر حامد ابو زید- اشکالیة القراءة و التاویل- المرکز الثقافي العربي- ط4- 1996/ الفصل الاول، ص33.

www.pertwk.com

بیرکردنـــەوەو دوو هەســـتکردن‌و دوو تێـــڕوانینی جیـــاوازەوە دێتـــە بەرهـــەم، یەکـــەمیان هەســـت‌و بیرکردنـــەوەو تێـــڕوانینی بـــاوە ئەویدیکـــەیان نابـــاوە، بـــە مانایـــەکی دیکـــە زمـــانی هەڵچـــوونئامێز بـــەردەوام خـــۆی لـــە پەیوەندییـــەکی دیـــالێکتیکی نێـــوان دیـــارو نادیـــار هەڵدەگرێتـــەوە، لـــە ئاســـتی ئامـــادەگی تـــاک‌و ونبـــوونی کـــۆ، یـــان لـــە نێـــوان داهێنـــانی تـــاک‌و یـــادەوەری شـــیعریدا بەرجەســـتە دەبێت.

ئەگەر بتوانین بونیادی زمانی رەمزئامێز بە عەقڵ‌و لۆژیك پەیوەست بکـەین، ئـەوە بونیـادی زمـانی هەڵچـوونئامێز لـە سـەر ((گـرژی))و ((خـاوی)) حاڵەتـە نادیارەکانی نووسین‌و هەڵچوونی دەروونییەوە رادەبێتەوە.

لەم لێکۆڵینەوەیەدا دەمەوێت بڵێم (ئەی رەقیب) لە رووی داڕشتنی زمانـەوە لە سەر هەر دوو زمانی (رەمزئامێز)و (هەڵچوونئامێز) کاری کردووە. واتـە وەك زەمـەن لـە رێگـەی شـتەکانەوە بـەرەو وشـەکانمان دەکاتـەوە، لـە رێگـەی زمـانی رەمزییـەوە (کـوردی) لـە نێـو مێـژوو رەنـگ دەکـات‌و بـە شـێوەیەکی لـۆژیکی وێنـەکان دەکێشـێت‌و مانـەوەی کـوردی بـە رەمـزو لـۆژیکی هۆکارئـامێزەوە پەیوەست دەکات. بۆ ئەوەش دەشێ نموونەی رەمزی (میدیاو کەیخوسرەو) بە هۆیـەکی لـۆژیکی دەرکەوتـەی کـوردی، لەوێشـەوە وەك رووخسـاری هـەبوونی کـوردی‌و رەمـزی بـوونی کـوردی‌و مانـەوەی کـوردی سـەیر بکـەین، ئـەو سـەیر کردنـەش بە پێی تێگەیشتن‌و شارەزایی خوێنـەر مەبەستەکان دەپێکێت. هـەر وەك چـۆن بـە دیووەکـەی دیکـەش بـەردەوامبوونی لـەو بەیەکـەوە گونجـان‌و خەسـڵەتە هاوبەشـانەوە هەڵدەگرینـەوە، کـە خـەبات‌و تێکۆشـانی کوردییـان بەرجەستە کردووە.

www.pertwk.com

بەڵام زمانی هەڵچوونئامێز لە سروودی (ئەی رەقیب)دا لە بەرجەستەکردنی ژانــوژوارە کۆمەڵایـــەتی و سیاســـی و رۆشـــنبیرییەکانی مـــنی (کـــوردی)و پەرچەکردارو دژبوونەوەکانی ئەویدیکە خۆی نابینێتەوە، بەڵکو بە جۆرێك لە جۆرەکان لە بەرجەستەکردنی نادیارانەی خودی (دڵدار) وەك تاك، کە خۆی تەماهی ((کۆ)) کردووە، دەردەکەوێت. لێرەدا دەمەوێت بڵێم ونبوونی منی (دڵدار) لە جەستەی (ئەی رەقیب) بوونی خۆی لە نادیاریو نەبوونییەوە هەڵدەگرێتەوە، یان لە بۆشایی ئەو ماوە ونبووەدا هەڵدەگرێتەوە، کە دەکەوێتە نێوان نەستی چەپێنراوی (دڵدار)و سپێتی لاپەڕە. ئەوەش لەو بڕوایەوە دێت، کە بوونی (دڵدار) وەك تاکێکی داهێنەر بە دیووە دیارەکەی پەیوەندی بە زمانی رەمزئامێزەوە توندە، مەبەستمە بڵێم (دڵدار) وەك رووە دیارەکەی ئامادەگی لە تەرجەمـــەکردنی مێـــژووو خـــەباتی کـــوردا هەیـــە، هـــەر لـــە رێگـــەی ئـــەو تەرجەمەکردنەشەوە وەهمێکی ئایدیۆلۆژیمان بۆ دەنەخشێنێت. بەڵام لە بیرمان نەچێ بە دیووەکەی دیکە لە ((خاوبوونەوەی)) زمانی هەڵچوونئامێزەوە بە شـــێوەیەکی زۆر جـــوان وزە تایبەتـــە شـــاراوەو نادیارەکـــەی دەردەکـــەوێت، دەرکەوتنی ئەو وزەیە لە لایەك پەیوەندی بەو (ماوەیە) هەیە، کە دەکەوێتە نێوان ((خاوبوونەوە))ی زمانو (دەرنەکەوتن)ی دەسەڵاتی دڵدار.

لە لایەکی دیکە ئەگەر شێوەی داڕشتنی (ئەی رەقیب) وەك گوتمان لە رێگەی تەرجەمەکردنی ناوبراوەوە سەر بە وەهمی بەرهەمهێنانی ئایدیۆلۆژیای کوردایەتی بێت، ئەوە دەشێ خودی ئەو کوردایەتییە بە دیووە نادیارەکەی بێتە کۆدێك بۆ وزە تایبەتو شاراوەکانی ناوەوەی (دڵدار) لە سەر بنەمای ئەو گریمانەشەوە دەمەوێت بڵێم ((خاوبوونەوە))ی زمان ئەگەرچی پانتاییەکی

www.pertwk.com

لەبارە بۆ دەرکەوتن، بەلاّم (دلّدار) لە بری ئەوەی هەولّی دەرکەوتن بدات، کار لە سەر ((وەستان))ی شیعریی دەکات، واتە کار لە سەر وەستانێك دەکات، کە دەکەوێتە نێوان وشەو وشە، دلّدارو و زمان، منو مێژوو.

باسی دووەم

تیۆری پێشوازی، تیۆری وەرگر

خوێندنەوەی سروودی (ئەی رەقیب) لە رێگەی هەردوو زمانی رەمزئامێزو هەلّچوونئامێزەوە وەك بنەڕەتێك لە میانی رێبازە نوێیەکانی رەخنەو بە هەر دوو رێبازی بونیادگەریو سیمیۆتیکادا گوزەری پێدەکەینو دواجار لە رێبازی ((پێشوازیکردن))و ((وەرگرتن)) درێژە بە خوێندنەوەی دەدەین.

هەلّبەتە ئەو دوو زاراوەیە لە یەك چەمکدا کورت ناکرێنەوە، وەك چۆن ناکەونە تاکە ژینگەیەکەوە. چەمکی ((پێشوازی)) لە رووی تیۆریزەکردنەوە سەر بە رەخنەی (ئەنگلۆ- ئەمریکی)ییەو کۆمەلّێك رەخنەگری گەورەی لە پشتە، لەوانە (جۆناسان کولەر، نۆرمان هۆلاّند، دیڤید بلیچ، مایکل ریڤاتێر..)، هەروەك تیۆری ((وەرگر)) لە ئەلّمانیا هاتۆتە بەرهەمو لە پێدراوەکانی (phenomenological-دیاردەگەرایی)و (hermeneutics-تەئویل)ەوە

www.pertwk.com

هـەڵقولاوە، هـەر یـەك لـە (ئـایزەر، یـاوس، فـیش..) نوێنەرایـەتی ئـەو تیـۆرە دەکەن[18].

فینۆمینۆلۆژیا خـۆی بـە ماهیـەتی یـان بـە مانـای دیـاری وجـودی مرۆییـەوە خـەریك دەکـات، هایدگـەر زاراوەی ((فینۆمینۆلۆژیـا)) دەگەڕێنێتـەوە بـۆ سـەر بنچینەی یۆنانی و دەڵێت: زاراوەکـە لـە دوو بـەش پێکدێت-(phenomenon) لەگەڵ (logos) بەشی یەکەم ئاماژە بە کۆی ئـەو شتانە دەکات کـە لەبەر رۆژدا دەردەکـەون یـان لـە بـەر رۆشـنای دەردەکـەون، ئـەو دەرکـەوتن و دیـار بوونـەی (شـت) نـابێ لـە سـەر ئـەو بنەمایـە مامەڵـەی لەگـەڵ بکرێـت، کـە مەسـەلەیەکی لاوەکییەو لەو دیوی خۆیەوە ئاماژە بۆ شتێکی تر دەکات، ئەوە مەسـەلەیەکی بەسەرچـوو نییـە، بـەڵکو دەرکـەوتنی شتەکەیە وەك خـۆی، بـە واتایـەکی دیکـە: بـوونی شـتێك (یـان دەرکـەوتنی لـە دەرککردنـدا) مەسـەلەیەکی لاوەکـی دوور لـە خودی شتەکە نییە، بەڵکو ماهیەتی راستەقینەیەتی.

(هایدگەر) دەگاتە ئـەوەی میتـۆدی دیاردەگـەریی ((فینۆمینۆلـۆژی)) لـە سـەر ئەو بنەمایە کار دەکات، کە شتەکان فـەرامۆش بکـرێن، تـا خۆیـان چـۆنن ئاوەها

---

[18]-پێدراوەکانی تیۆری (پێشوازی) به شێوەیەکی دیار بەمجۆرە رەوتە مەعریفی و رەخنەیی و میتۆدییەکەی پرۆسیسە دەکرێت(جۆناسان کولەر- کار له سەر توانای ئەدەبی دەکات. نۆرمان هۆلاند-ناسنامەی دەق. دیڤید بلیش-کاریگەری دەروونی له تیۆری پێشوازیدا. مایکل ریڤاتێر- رۆلی ئاماژەکان له تیۆری پێشوازیدا).

بەلأم تیۆری (وەرگر) بەمشێوەیەیە (ولڤگانگ ئایزەر، کار له سەر دەقێتی و پرۆسەی وەرگر دەکات. هانز رۆبەرت یاوس-جوانکاری وەرگر، بەلأم ستانلی فیش، کار له سەر شێوازگەرێتی و بەیەکگەیشتن له کردەی وەرگردا). بڕوانە: د. محمد سالم سعداللة/ مناهج ما بعد النصية:معرفة نحو الاخر- له پێگەی www.odabasham.net وەرگیراوە.

www.pertwk.com

دەرکەون‌و دیار بن، بیٚ ئەوەی گوتەکانمان بە سەریاندا بسەپێنین، ئەوە ئێمە نین، ئامارژە بۆ شتەکان دەکەین‌و دەرکیان پێدەکەین، بەڵکو خودی شتەکانن خۆیان بۆ ئێمە ئاشکرا دەکەن، بنەچەی راستەقینەی تێگەیشتنی دروست ئەوەیە ئێمە تەسلیمی هێزی شتەکان بین، تا خۆیان بۆ ئێمە ئاشکرا بکەن، بەلاٚم شتەکان چۆن خۆیان ئاشکرا دەکەن؟

(هایدگەر) لە شیکردنەوەی بەشی دووەمی زاراوەکە پێیوایە (logos) دەلالەت لە فیکر ناکات، بەڵکو دەلالەت لە ئاخاوتن‌و ئەو ئەرکەی ئاخاوتن دەکات، کە وا دەکات فیکر مومکین بێت، شتەکان لە میانی زمانی ئاخاوتن (speakinig) خۆیان ئاشکرا دەکەن، لێرەدا زمان کەرەستەیەك نییە بۆ گەیاندن، کە مرۆڤ بۆ بەخشینی مانا بە جیهان، دایهێنابێت. یان گوزارشت لە تێگەیشتنی زاتیانەی خۆی بۆ شتەکان بکات، بەڵکو زمان گوزارشت لەو (ماناگەرییە) دەکات، کە بە کردەوە دەکەوێتە نێو شتەکانەوە، مرۆڤ زمان بەکار ناهێنێت، بەڵکو ئەوە زمانە لە میانی مرۆڤەوە قسە دەکات. جیهان لە میانی زمانەوە خۆی بۆ مرۆڤ دەکاتەوە، لەبەر ئەوەی زمان بواری تێگەیشتن‌و تەفسیرە، کەواتە جیهان لە میانی پرۆسەگەلی بەردەوامی تێگەیشتن‌و تەفسیرەوە خۆی بۆ مرۆڤ ئاشکرا دەکات، ئەوە مانای ئەوە نییە، مرۆڤ لە زمان دەگات، بەڵکو مرۆڤ لە میانی زمانەوە تێدەگات. زمان ناوەندکاری نێوان جیهان‌و مرۆڤ نییە، زمان دەرکەوتن‌و ئاشکرابوونی جیهانە پاش شاردنەوەی. زمان دەرکەوتنێکی وجودییانەی جیهانە.[19]

---

[19]- بڕوانە: ا نصر حامد ابو زید- شكالية القراءة و التأويل- المركز الثقافي العربي- ط4- 1996/ الفصل الاول، ص31،32.

www.pertwk.com

کەواتـە شـتێکی ئاسـاییە لـە ژێـر رۆشـنایی ئـەم روانینـە، کـاری ئـەدەبیو هونەری لە داهێنەرەکەی جیا بێتەوەو لە خۆیدا بێتە دەرکەوتنێکی وجودییانـە، لێرەوە تێگەیشتن لە کاری هونەریو ئەدەبی دەبێتە ئەرکێکی وجودیی وەها کە بوونی مرۆیی لە جیهانداو تێگەیشتنی مرۆڤ لەو بوونە دەوڵەمەندتر دەکات.

بەمجۆرە دیاردەگەرایی لای (هایدگەر) دەبێتە هیرمنیۆتیکاو هیرمینۆتیکاش دەبێتـە پرۆسـەیەکی وجودییانـەی تێگەیشـتن، تێگەیشـتن بریتییـە لـە توانـای دەرککردنی شیمانە وجودییەکانی تاکە کەس لـە رەوتـی ژیـانو بـوونی لـە نێـو جیهان، بەو واتایە ماناکان بە پێی گەشەسەندنی مێژوویی لە گەشەسەندن دان.

بـەڵام (گـادامێر)و هیرمینۆتیکـای (گـادامێر) بـە هیرمینۆتیکـای فەلسـەفی ناودەبرێـت لەوێشـەوە درێـژ دەبێتـەوە تـا هـەموو ئـەو ((تەفسـیرکردن))و ((تێگەیشـتن))و ((جێبـەجێکردن))انـە بگرێتـەوە کـە هـۆی پەرەسـەندنی درککردنن.

ئەگەرچـی هیرمینۆتیکـای (گـادامێر)ی ناچـێتە خانـەی دووبارەکردنـەوەی هایدگەرییانـەوە، بـەڵام دەشـێ بـە درێژکردنـەوەو بـەرفرەوانکردن ئـەوی دابنـێین، بۆیە دەبینین ئەو دوو خەسڵەتەی لـە هیرمینۆتیکـای (هایدگـەر) لـە مامەڵـەکردن لەگەڵ دەق بەرچاو دەکەوێت، لە (گادامێر)یش رەنگدانەوەیان هەیـە، خەسـڵەتی یەکەم:- دەق کەشفی وجود دەکات، حەقیقەت یان مانایـەك لـەخۆ دەگرێـت، کـە تـــەجاوزی چواچـــێوەکانی بونیـــادو فـــۆرم دەکـــات. خەســـڵەتی دووەم:-

www.pertwk.com

تەفسـیرکردنی دەق (دواجـار حـاڵیبوونی) دەبێـت بـە یەکـەوە تـەجاوزی چواچێوەی بابەتگەرایی و خودگەرایی بکات.[20]

ئەو دوو خەسڵەتە دوو خەسڵەتی خودی زمانیشن ئەوەش مانای ئەوەیە، کـە ڕێگـەی تێگەیشـتن لـە دەق، لـە فـەرزکردنی تێگەیشـتنی ماهیـەتی خـودی زمانـەوە بەرجەسـتە دەبێـت، وەك چـۆن ماهیـەتی زمـان لای (هایدگـەر) لـە کەشـفکردن یـان دەرخسـتنی وجـودەوە دێتـە ئـاراوە، بـەو مانایـە زمـان لای (هایدگەر) دەبێتە ماڵی بوون، کەواتە بۆ ئەوەی بگەینە هەبووەکانی دەبێت بەو ماڵەدا گوزەر بکەین.

بە هـەمان شێوەش (گـادامێر) پێیوایـە بـۆ تێگەیشتن و تەفسیرکردنی دەقی ئەدەبی دەبێت پشت بە تێگەیشتنی ماهیـەتی خـودی زمـان ببەستین، نـەك هـەر وەك دەقێکی نووسراو، بەڵکو وەك دەقێکی گوتراویش، هەروەها هیرمینۆتیکای زمـان لای (گـادامێر) گەڕانـە بـە دوای مانـادا، (گـادامێر) دوو شـێوە لێـدان، یـان گوتن جیا دەکاتەوە یەکەم: ئەو گوتنەی هیچ ناڵێت، ئەگەرچی ئامـادەیی خـۆی لە گوتنەوە هەڵدەگرێتەوە. دووەم: ئەو گوتنەی بە هۆی گوتنەوە بە پێـی نیـازی پرۆسەکە پەردەپۆش دەکرێت.[21]

کەواتە ماهیەتی زمان لای (گادامێر) بە هـۆی بـەکارهێنانی ئامێرکارییانـەی ستراتیژی زمانەوە دادەپۆشرێت، بەو مانایەش یان ئەوەتا زمان خاڵی دەبێت لە هـەموو مانایـەکی کەشـف کـراو، یـان زمـانی گـوتراو ئـەو مانایـەی کـە دەیـەوێت

---

[20]-—سعيد توفيق،(هرمينوتيكا الادبي بين هيدجر و جادامير) مجلة (النزوى) العدد (2)تصدر عن موسسة (عمان) للصحافة و الانباء و النشر و الاعلان لا85.

[21]- سەعید تۆفیق،(هـ.س.پ) ل87

www.pertwk.com

بیخاته روو، دایدەپۆشێت. بەمجۆرە زمان لای (گادامێر) خۆی لە کەشفکردندا هەڵدەگرێتەوە، بەڵام ئەو مانایەی کە کەشف دەکرێت، مانایەکی لۆژیکی نییە، بەڵکو شێوازێکە بۆ تێگەیشتنی دنیا و شتەکان، بە دیوەکەی دیکەش بەکارهێنانی ئامێرکارییانەی زمان ماهیەتی زمان پشتگوێ دەخات.

لێرەدا دەتوانین بڵێین هیرمینۆتیکا واتە کرانەوە بە رووی ئەویدیکە (یان دەق)، بەڵام نابێت ئەویدیکە لە نێو وێناکردن یان چەمکی ئایدیۆلۆژیدا قەتیس بکەین، چونکە هیرمینۆتیکا وەك ئەوەی تەفسیر دەکرێت لە سەر گفتوگۆی جیاواز رادەبێتەوە، تەفسیرکردنێکە کە تەجاوزی دوالیزمیەتی (خود/بابەت) دەکات، بە مانایەکی دیکە هیچ لایەنێك بە سەر ئەویدیکە زاڵ ناکات.

بەمجۆرە لای (گادامێر) پرۆسەی خوێندنەوە جۆرێکە لە پرد دروست کردن لە نێوان ئەو ((بۆشایی))ەی کە دەکەوێتە نێوان رابردووو ئێستا.[22] لەو تێگەیشتنەش جۆرێك لە ئاوێتە بوون لە نێوان "ئاسۆی پێشبینیەکانمان"و ئاسۆکانی نووسینی رابردووو خوێندنەوەکان بە دەست دێت، ئەو ئاوێتە بوونەش لە لۆژیکی پرسیارو وەڵامەوە بەرجەستە دەبێت، بەو مانایەی کە دەق هەڵگری پرسی خۆیەتی و خوێنەریش وەڵامی تایبەت بەخۆی هەڵگرتووە.

ئەگەر لە سەر بنەما (هایدگەر)ییەکە قسە لە ((وەرگر)) بکەین دەتوانین بڵێین لە رێگەی هوشیاری بوونی بە بوونی زاتیانەی خۆی پرۆسەی تێگەیشتن فەراهەم دەکات، چونکە بوونی زاتیانەی ((وەرگر)) چرکەیەکە لە چرکەکانی بوونی راستەقینە، کاری هونەریش چرکەیەکی وجودییە، هەر کاتێکیش

---

[22] - بۆ زێتر شارەزابوون بڕوانە: فخري صالح (ناقد و مترجم من الاردن) من توقعات القاريء تالى معنى التجربة الجمالية- مجلة نزوى/العدد 19/شهر يوليو/1999/ص239-.

www.pertwk.com

هەردوو چرکەکە بە یەکگەیشتن ئیدی دیالۆگ دێتە ئاراوە، پرسی ترو وەڵامی وەها دێنە دی بە هۆیانەوە حەقیقەتی بوون ئاشکرا دەبێتو (ئینجا) ئەزموونی وجودییانەمان لە نێو جیهاندا گەشە دەکات.

هەروەها ئەگەر بچینە سەر دەقی ئەدەبی کە جیهان تیایدا لە میانی زمانەوە دەردەکەوێت، دەبینین (وەك کاری هونەری) بەهێزی پشێویی نێوان دەرکەوتنو شاردنەوە بەرێوە دەچێت، ئەرکی تێگەیشتن لێرەدا یەکسانە بە کەشفکردنی ئەوەی دەق لە میانی گوتراوە کردەگییەکانی خۆیەوە نەیگوتووە، ئەو تێگەیشتنە لە نادیار، لە رێگەی ئەو دیالۆگەوە بەرهەم دێت، کە ((وەرگر)) لەگەڵ دەق دروستی دەکات[23].

بەڵام بە گشتی تیۆری ((پێشوازی)) قسە لە نیازە جۆراوجۆرەکانی بەیەکگەیشتنو بێ کۆتایی مانا دەکات، قورسی دەخاتە سەر لایەنی کاتی خوێندنەوەو پێشنیاری ئەوە دەکات کە خوێنەران چ جۆرە هەستێك بەرامبەر بە دەقەکان دەخولقێنن، کە بە سەر کاتدا دەپەرێتەوەو لە سنوری دەقەکەدا لە رستەوە دەڕوات بۆ رستە، لە دێرەوە دەڕوات بۆ دێر، لە وشەوە بۆ وشە، بۆشاییەکان پڕ دەکاتەوە، ئاماژەکان بەرهەمدێنێت، ئەویش لەو روانگەیەوە کە

---

[23]- بڕوانە: ا نصر حامد ابو زيد- شكالية القراءة و التأويل- المركز الثقافي العربي- ط4- 1996/ الفصل الاول، ص36.

www.pertwk.com

دەكرێتە ئاماژەی نائاشكرا لە لایەن درێژەكارییەكانی دەقەوە وەكو ئەوەی كە دەیخوێنیتەوە.[24]

كەواتە بەكار هێنانی تێڕوانینەكانی تیۆری پێشوازی ئەوەیە كە تۆ لێیەوە دەست پێدەكەیتو ئەویش شتێكی بنچینەییو دەستپێكەرانەیە، یان بریتییە لە كاردانەوە سەرەتاییەكانی وەڵامدانەوە یەكەمییەكانت. بێگومان لە خوێندنەوەدا دەشێ مێشكی خۆت سەبارەت بە كاردانەوەت بۆ بەرهەمێك بگۆڕیت، دەشێ پیادەی ئەزموونی ناكۆك یان هەستە جیاوازەكان بكەیت، یان لەوانەیە مانا بۆ بەرهەمەكە بە شێوەیەكی جیاواز دروست بكەیت ئەویش بە هۆی ئەو دۆزینەوانەوە كە دواتر لە پرۆسەی خوێندنەوەدا ئەنجامی دەدەیت، بۆ نموونە ئەوەی لە دوا بەشی رۆمانێك دەیخوێنیتەوە دەشێ تێگەیشتنی ئەوەی لە بەشی یەكەم یان لە ناوەڕاستدا خوێندۆتەوە بگۆڕێت، ئەوەش دەلالەت لە دینامیكیەتی خوێندنەوەی چالاكانە دەكات كە بیرە گۆڕاوەكانی خوێنەرو هەستكردنەكانی تێیدا بە بنەما دەكرێت.

بەو مانایەش لەو تیۆرەدا وێڕای دیدە جیاوازەكان خوێنەران لە رێگەی رووبەروو بوونەوەیان لەگەڵ بەرهەم، مانا بۆ بەرهەمەكە دروست دەكەن، ناكەونە سەر نیازەكانی نووسەر، وەك چۆن بە چاوی رابردووش لە دەق ناڕوانن، چونكە ئەگەر بە چاوی رابردوو لە دەق بڕوانن ئەوە دەق وەك خۆی

---

[24]-رۆبێرت دیاینی، دایڤد دەچز، ئەبرامز، رێبازەكانی رەخنەیی ئەدەبی، وەرگێڕانی لە ئینگلیزییەوە: عەتا قەداغی، لە بڵاوكراوەكانی دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم، سلێمانی 2002، ل72-73.

www.pertwk.com

نابینین. کەواتە نابێت لە نێوان خوێنەرو دەقدا هیچ مەودایەك وجودی هەبێت، چونكە دەبێت خوێندنەوە بۆ دەق پشت بە میراتی بۆماوە نەبەستێت.

بەڵام (هانز رۆبەرت یاوس) بە سوود وەرگرتن لە رێبازە مەعریفیە جۆر بەجۆرەكان دێت لە رێگەی ئاوێتە بوونی داهێنەرانەی نێوان دەق و خوێنەر، یان بە مانایەكی دیكە لە رێگەی ((ماوە جوانكارییەكان))ی دنیای دەق و دنیای خوێنەر، ئەوەی جێگیرەو ئەوەی پێشبینی دەكرێت، بەرگری لە بەخششە چاوەڕێكراوەكان دەكات.[25]

كەچی (هۆلاند) ئاگایی نووسەر لە بەرهەم جیا دەكاتەوەو دەڵێت هەر یەك بۆ خۆی دەسەڵاتی خۆی هەیە، دەق هیچ مانایەكی نییە تەنها ئەو كاتە نەبێت كە خوێنەری كارا پرۆسیسەی دەكات، واتە پێویستە بۆ مانا پشت بە خوێنەری كارا ببەستین.[26]

كەواتە لێكدانەوەی تاكە خوێنەرێك بۆ بەرهەمێك دەشێ بگۆڕدرێت لە راستیدا ئەو گۆڕانە لەوانەیە پەیوەندی بە كاتەوە هەبێت (واتە كاتی خوێندنەوە) هەروەها لەرووی مێژووییەوە خوێنەران لە نەوە جیاوازەكان و سەدە جیاوازەكاندا بە شێوەیەكی جیاواز لێكدانەوەی بەرهەم دەكەن، واتە شتی جیاواز بە خوێنەرانی سەردەمە مێژووییە جیاوازەكان دەڵێت ئەویش لە

---

[25]-بڕوانە: محمد خرماش، النص الادبي و اشكالية القراءة و التأويل، مجلة/ فكر و النقد المغربي- العدد 2005،67 .

[26]- وليم راي، المعنى الادبي من الضاهيراتية الى التفكيكية، -ترجمة د. يوئيل يوسف عزيز_ دار المامؤن للترجمة و النشر، بغداد، ل88

www.pertwk.com

سـەر بنـەمای پشـت بەسـتن بـە پێداویسـتییە تایبەتییـەکانو دیـدو بۆچـوونی خودی خوێنەرانەوە.

هــەروەها (هۆلانــد) ئــەو کارلێکەرییــەی نێــوان خوێنــەرو نووســەر وەك یەکەیەکی دوانەیی تەماشا ناکات، بەڵکو وەك کۆبوونەوەی نێوان تاكو جیهان وەسفی دەکات.[27]

(ئیبرتـۆ ئیکـۆ) لـە بـواری سـیمیۆتیکاوە کـار دەکـاتو کـردەی خوێندنـەوەو تەئویل لای ئەو خۆی لەو سێ قۆناغەدا هەڵدەگرێتەوە:

یەکـەم: دەق بـەو مانایـەی کـە رسـتێك سـپێتیو ئـاڵو گۆڕییـەو قـابیلی پڕکردنەوەو تەئویل کردنە.

دووەم: خوێنـەر بـەو مانایـەی کـە لـە کۆمـەڵێك دەق پێکهـاتووە، خوێنـەری مەوسوعییە.

سـێیەم: گەیشـتنی دەق بـە خوێنـەر، بـە هاوبەشـی کـردن لـە دەق، یـان ساتەوەختی ئاوێتە بوونی نێوان دەقو خوێنەر دەژمێردرێت.[28]

قسـەکردن لـە دەق بـەو مانایـەی کـە هـەڵگری کۆمـەڵێك ئـاڵوگۆڕیو رسـتێك سـپێتییە لـەوێوە دێـت کـە پانتاییەکـە لێپراسـراوێتی کرانـەوەی لـەخۆدا هـەڵگرتووە، هـەر لەوێشـەوە خوێنـەر جولـەو بزاڤو داهێنـانی خـۆی بـە ئـەنجام دەگەیـەنێت، چـونکە (ئیکـۆ) پێیوایـە دەق ئـامرازێکی سسـتە، بۆیـە داوا لـە خوێنەر دەکات لە رێگەی هاوبەشی کردنەوە ئەکتیڤی بکات، ئەو ئاوێتە بوونو

---

[27]–ولیم راي، ه.س.پ. ل87

[28]–المصطفى عمراني، القراءة و التأويل بين امبرتو ايكو و فولفغانغ ايزر، مجلة/ فكر و النقد المغربي– العدد 2005، 67 .

www.pertwk.com

ئەکتیڤکردنــەی دەق لــە ڕێگــەی خوێنەرێکەوەیــە کــە (ئیکـۆ) بــە (خوێنــەری نموونــەیی) نــاوی دەبــات، ئــەو خوێنــەرەش دەکەوێتــە بەرامبــەر ســتراتیژیەتی دەقی دانەر، ئەو دانەرەش دەتوانێت ئەو ستراتیژیەتیە هەڵگرێت کە بەردەوام بۆ تواناکان دەگەڕێتەوە، بە دیوەکەی دیکەش خوێنـەری نموونـەیی بـۆ هـەمان ئــەو توانایانــە دەگەڕێتــەوە، هــەر لەوێشــەوە دەکەوینــە بەرامبــەر خوێنــەری ئەزموونگەرییەوە.

کەچــی (ئــایزەر) ســەر بــە جوانکــاری وەرگــرە پرنســیبی تیۆرەکــەی بــۆ فینۆمینۆلۆژیـا و هیرمینۆتیکـا دەگەڕێتـەوە، ئەگەرچـی هـەر یـەك لـە (ئیکـۆ)و (ئایزەر) جیاوازی زۆریان لە باکگراوەندی فیکری میتۆدیدا هەیە، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا هەردووکیان سروشتێکی گێڕانەوەئامێزیان هەیە، بە مانایەکی دیکە زۆربەی ئەو مەسەلانەی کە (ئیکۆ) لە بواری خوێندنەوەو تەئویل کاری تێدا کردووە، (ئـایزەر) پـەرەی پێـداوەو دەوڵەمەنـدی کـردووە. بۆ بەشـدار بـوون لـە کارلێکـەری نێـوان دەقو خوێنـەر، کۆمـەڵێك چـەمکی بەرهـەم هێنـاوە لـە پـێش هەمووشـیان (خوێنــەری نـاوەکی) کـە نزیکـە لـە (خوێنــەری نموونـەیی)، ئـەو خوێنەرە ناوەکییە خوێنەرێکە بە دوای مانادا دەگەڕێت، بەڵام نەك مانا ئامادەو شاراوەکانی نێو دەق، وەك چۆن بە شێوە تەقلیدییەکەوە چەسپاوە، بەڵکو ئەو مانایەی کە لە کارلێکەری دەقو خوێنەر دەکەوێتەوە، واتە ئەو مانایەی کە وەك "جێکەوتەیەك دەشێ پرۆسیسە بکرێت" لە نوێوە بدۆزرێتـەوە،، نـەك بابـەتێك بێت بشێ دیاری بکرێتو پێوەی ببەسترێیتەوە.

بەمجۆرە ئەرکی هیرمینۆتیکا لای (ئایزەر) خـۆی لـە تەقینـەوەی وزە دەلالیـە حەشــاردراوەکانی نێــو دەق هەڵدەگرێتــەوە، ئــەو تەقینەوەیــەش لــە ڕێگــەی

بەشداری چالاکانەی خوێنەرەوە بە ئەنجام دەگات، بەو مانایەش خوێنەر ئەو بارگە وزەئامێزەیە کە بەردەوام لە هەر خوێندنەوەیەکی نوێدا دەدرەوشێتەوە.[29]

کەواتە تیۆری ((پێشوازی))و ((وەرگر)) قسەکردنە لەو ماوەیەی کە دەکەوێتە نێوان دەق و خوێنەر، بەڵام بە قەد ئەوەی لە سەر پێشبینییەکانی خوێنەر دەوەستێت، ئەوەندە گرنگی بە دەق و نووسەر نادات، هەروەك ئەو خاڵە جیاوازانەی کە قابیلی بیروڕای جۆراوجۆرن بە شێوەیەکی بنەڕەتی خۆی لەو مەودایەدا هەڵدەگرێتەوە، کە دەکەوێتە نێوان دەق و خوێنەرەوە، وەك چۆن بۆچوونی هەڵگرانی ئەو دوو تیۆرە لە بارەی نیازو بابەتگەرایی و ناسنامەی دەق و خوێنەرو مێژووگەرایی و ئەزموون و...جۆراوجۆر دەکەونەوە.

(گادامێر) پێیوایە پرۆسەی خوێندنەوە دروستکردنی پردێکە لە نێوان (رابردوو)و (ئێستا)، هەروەها دەڵێت ئێمە کە پرۆسەی خوێندنەوە بە ئەنجام دەگەیەنین، ناتوانین لە فیکرە ئامادەو جیاوازە چەسپاوەکانی نێو رۆشنبیریمان دەرباز ببین، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا دەتوانین لەو ئاسۆ دیاریکراوە مێژووییەوە بگەینە هەندێك لە تێگەیشتن، کە دەتوانین بە هۆی ئاراستەکردنی هەندێ پرشنگ بۆ سەر دەقە کۆنەکەوە بە دەستی بهێنین. بەمجۆرە دەشێ لەساتەوەختی تێگەیشتنەوە جۆرێك لە چوونە نێو یەك لە نێوان ئاسۆی پێشبینیەکانمان و ئاسۆی نووسینی رابردوو هەبێت.

---

[29]- المصطفى عمراني، القراءة و التاءويل بين امبرتو ايكو و فولفغانغ ايزر، مجلة/ فكر و النقد المغربي- العدد 2005، 67 .

www.pertwk.com

هەروەها دەڵێت ئێمە تەنها هەوڵی تێگەیشتنی ناوەڕۆکی قەسیدە نادەین، بەڵکو هەوڵ دەدەین ئەو جیهانەش بە دەست بهێنین کە قەسیدەکە ئینتمای دەکات، یان دەیخاتە روو ، هەروەها ئەو باس لەو خاڵەش دەکات کە ئاسۆکانی تێدا بە ناویەکدا دەچن و تێکدەچڕژێن.[30]

بەڵام (یاوس) کە یەکێکە لە قوتابیانی، لە پەیوەندی نێوان کاری ئەدەبی و وەرگر پێ لە سەر ئەوە دادەگرێت، کە مانا نایەتەجێ، تەنها لە رێگەی پەیوەندی هاوسێیانە، یان لە رێگەی رێکەوتەوە نەبێت، ئەگەر پەیوەندی هاوسێیانە تەعبیر لە مێژووی ئاوێتە بوونی خوێنەرەکان بکات، یان تەئویلە جۆراوجۆرەکانی خوێنەرانی لەخۆدا هەڵگرتبێت و لە تێگەیشتنەوە رابێتەوە، ئەوە مانای رێکەوتئامێز لە ساتەوەختی تەئویلکردنەوە بۆ کردەی جێبەجێکردن هەنگاو دەنێت. هەڵبەتە ئەگەر ئاوێتە بوونی مێژوویی، چەمکی (جوانکاری وەرگر) بەرجەستە بکات، ئەوە (تێگەیشتن) بۆ (تەفسیرکردن) و (جێبەجێکردن) کردەی پەرەسەندنی (درککردن)ی (گادامێر) یمان بیر دەهێنێتەوە.[31]

لای (یاوس) خوێندنەوە جولەیەکی دەمەتەقێئامێزەو هەمیشە بە هۆی بەیەکگەیشتنەوە جولە دەخاتە نێوان بەرهەم و وەرگرەوە، چەمکی وەرگر لای

[30]– بول ريكور /الشعر والإمكان –مجلة (نزوى) العدد (15) ص www.nizwa.com/volume15/p155_160.html155 حوار مع بول ريكورترجمة: سامح فكري (باحث ومترجم من مصر)

[31]– هانس روبيرت ياوس، جمالية التلقي–من اجل تاءويل جديد للنص الادبي، ترجمة: رشيد بنحدو، القاهرة_ط2004،1، ل104.-

www.pertwk.com

ئـەو مانايـەكی دوالیزمـی هەیـە، خـۆی لـە (پێشـوازیكردن)و (ئـاڵوگۆڕی)دا هەڵدەگرێتـەوە، لێرەدا وەرگر بە تێگەیشتنە ئیستێتیكیەكەی لەیەككاتدا دوو رەهەنـدی كـاراو بـەركار لـەخۆ دەگرێـت، واتـە دوو رووی هەیـە، یـەكێك ئـەو جێكەوتەیەیـە كـە بەرهەمەكـە لـە خوێنـەردا بەرهـەم دەهێنێـەوە، ئەویدیكـە چۆنێتی پێشوازیكردنی خوێنەرە بۆ ئەو بەرهەمـە (وەڵامدانـەوەی خوێنـەر) ئـەو پێشوازیكردنەش بە پێی خوێنـەرەكان جۆراوجـۆر دەكەوێتـەوە، یان رەخنـە لـە بەرهەمەكە دەگرێت، یان ئیستهلاكی دەكات، یان پێی سەرسام دەبێت، یان تـەئویلی ناوەڕۆكەكـەی دەكات، یان دووبارە تەفسیری دەكاتـەوە، یـان چـێژی لێوەردەگرێت.

هـەروەها مانـا نوێیـەكانی دەق لـە ئـەنجامی دوو رەگـەزەوە دروست دەبـن، یەكـەمیان ئاسـۆی چـاوەڕوانی، كـە كـاری ئـەدەبی دەیسـەپێنێت. دووەمیـان ئاسۆی ئەزموون، كە وەرگر تەواوی دەكات.[32]

ئەگـەر كـردەی درككـردن لای (گـادامێر) لـە میـانی سـاتەوەختی تێگەیشتن‌و تەفسـیركردن‌و جێبـەجێكردن پەرەبسـێنێت، ئـەوە لای (یـاوس) لـە زنجیرەیـەك مێـژووی ئاوێتـەبووەوە خـۆی دیـاری دەكـات، ئـەو ئاوێتـە بوونـەش رسـتێك تەئویلاتی جۆراو جۆر دەخاتەوەو (یاوس) بە دەستەواژەی (جوانكاری وەرگـر) وەسـفی دەكـات. بـە دیوەكـەی دیكـەش (جوانكـاری وەرگـر) لەگـەڵ بۆچـوونە ماركسیەكان‌و ئەو دیدەی كە پێیوایە كەلەپوورو رۆشنبیریی بابەتێكە هەمیشە بۆ بەكارهێنان ئامادەیە ناكۆك دەكەوێتەوە.[33]

---

[32]-- هانس روبیرت یاوس، هـ.س،پ، ل101.-

[33]- هانس روبیرت یاوس، هـ.س،پ، ل104، 112.

www.pertwk.com

لـه لايـەكی دیكـە (یـاوس) پێیوایـە نووسـینی مێـژووی نـوێ بـۆ ئـەدەب پێویستی بە (پردی تـەئویلی) هەیـە، چونكە نـاتوانین مێـژووی هونـەر بخەینـە دەرەوەی مێژووی پێشوازیكردنەكانی خوێنەرانەوە، بۆیە پێویستە لـە سـەرمان جوانكـاری بەرهـەمو وێناكردنـە تەقلیدییـەكان لـە سـەر بنـەڕەتی جوانكـاری وەرگرەوە هەڵبسـەنگێنین، كەواتـە مێـژووی ئـەدەبو هونـەر هـەر تـەنها مێـژووی بەرهـەمهێنانی بابـەتی ئـەدەبیو هونـەری نییـە، بـەڵكو مێـژووی پێشـوازیكردنە جزئیـەكانی خوێنەریشـە لـە میـانی مێـژووی گشـتیدا. بـەو مانایـە لـە نووسـینی مێـژووی نوێـوە دەكەوینـە نێـوان (جێكەوتـەی بەرهـەم)و (وەرگـر)ەوە. بـەڵام نـاتوانین لـە مێـژووی وەرگـر بكۆڵینـەوە، تـەنها ئـەو كاتـە نـەبێت كـە دان بـەوەدا دەنـێین مانـا لـە دەمەتـەقێی نێـوان دەقو وەرگـر دروسـت دەبێـت، لەوێشـەو دەگەینە ئەوەی كە كـارە ئەدەبییـەكان بـۆ نـەوەكانی داهـاتوو شـتێك لـە گوتنیـان پێیە. [34]

دەشـێ بڵـێین ئـەو وێناكردنـە تـەئویلێك لـە سـەر گفتوگـۆی نێـوان ئێسـتاو داهاتوو دادەمەزرێنێت، دواجار ئەو دركـكردنە لە میانی زنجیرەیەكی مێژووییو مێژووی كارلێك كردنەكانی مانـاوە پلـە پلـە دەبێـت، خـۆی لـە سـێ كوچكەكـەی (تێگەیشتن) (تەئویلكردن) (جێبەجێكردن)ی (گادامێری)دا دەبینێتـەوە، هـەر لـە سەر ئەو بنەمایەش (یاوس) بەرگری لە بەخششە چاوەڕێكراوەكان دەكات، ئەو بەخششـەی لـە ڕێگـەی كارلێكـەری داهێنەرانـەی نێـوان دەقو خوێنـەر دێتـە بەرهـەم، یـان لـە نێـوان ئـەوەی كـە جێگـرەو ئـەوەی كـە پێشـبینی دەكرێـت لـە ڕێگـەی مەسـافە ئیسـتێتیكەیەكانی نێـوان دنیـای دەقو دنیـای خوێندنـەوەدا.

---

[34]- هانس روبیرت یاوس، ه.س،پ، ل123، 124.

www.pertwk.com

لێرەدا (یاوس) وێناکردنێکی جیاواز بۆ چەمکی مێژووی ئەدەبی دەکێشێت، لەوێشەوە سنورێك بۆ مەعریفەی ئیستێتیکیو مەعریفەی مێژوویی دادەنێت، بەو مانایەش مێژووگەرایی بە پێی تێڕوانینی (یاوس) لە سەر پەیوەندی پتەوی نێوان دیاردە ئەدەبیەکان دروست نابێت، بەڵکو دەکەوێتە سەر پرۆسیسەکردنەکانی خوێندنەوە، لێرە مێژوونووسی ئەدەبی بەر لەوەی لە سروشتی کارو دیاریکردنی مێژووەکەی بگات، دەبێتە خوێنەر، لە دوتوێی ئەو ناوکۆییەدا مێژووی ئەدەبی پرۆسەیەکی دەمەتەقێئامێزی نێوان بەرهەمو وەرگرە، هەروەها کاری ئەدەبی ئەو کاتە لە کارتێکردن بەردەوام دەبێت، کە بەردەوام خوێنەر پێشوازی لێبکات. بەمجۆرە گەڕانەوە بۆ (ئەزموونی خوێندنەوە) سنورێك بۆ شیانی تەئویلکردن دەسازێنێت.

لە سەر ئەو وێناکردنە (یاوس) کار لە سەر پڕکردنەوەی ئەو بۆشاییە دەکات، کە دەکەوێتە نێوان کاری ئەدەبیو مێژووی بە گشتییەوە، یان نێوان مەعریفەی جوانکاریو مەعریفەی مێژووییەوە، بەو مانایەش کاری ئەدەبی هەر تەنها لە ڕێگەی پشکنینی بەرهەمەوە ئاشکرا ناکرێت، بەڵکو لەوێوە چارەسەر دەکرێت کە پرۆسەیەکی دەمەتەقێئامێزی نێوان دەقو وەرگرەو بە لۆژیکی پرسیارو وەڵامەوە بەندە، هەڵبەتە بۆ ئەو لۆژیکە دووبارە هانا بۆ (گادامێر) دەبات، لای (گادامێر) تێگەیشتنی کاری ئەدەبیو هونەری بە تێگەیشتنی پرسیارەکەیەوە بەندە، ئەو پرسیارەی کە ڕووبەڕووی خوێنەر دەکرێتەوە، هەروەك لای (ئایزەر)یش دەوڵەمەندی ئەدەبی کلاسیکی لەوەدایە کە بە درێژایی مێژوو یەك پرسیار ڕووبەڕووی خوێنەر دەکاتەوە، لە بری ئەوەی بەردەوام پرسیاری نوێ تەرح بکاتو گوێیان بە ئاوازێکی دیکە بلەرێنێتەوە،

www.pertwk.com

هەر هەمان پرسیار دەخاتەوە لە لێی راهاتوون و بۆ درککردن ئەرك و ماندووبوونی ناوێت، بەلاَم (یاوس) ئەو پەویوەندییە سەرەوژێر دەکاتەوەو وای لێدەکات کە خوێنەر هەلگری پرسیار بێت و چاوەڕێی وەلاَمی دەق بکات، بەمجۆرەش مێژووی خوێنەرەکان لە یاری دەمەتەقێئامێزە کراوەکانی پرسیارو وەلاَمدایە.

(یاوس) دەلێت: لە زۆربەی بارەکاندا پرسیارو وەلاَم لە میانی مێژووی تەئویلی هەر کارێکی ئەدەبیدا بە شاراوەیی دەمێنێەوە، کاریگەری بەرهەم و وەرگریش لە دەمەتەقێی نێوان خودی ئامادەو گوتاری رابردوودا بە یەك دەگەنەوە، ئەو گوتارە لە گوتنی ئەو شتە بەردەوام نابێت بۆ ئەو خودە، یان شتێك دەلێت کە ئەو نییە، ئەوەش تەنها ئەو کاتە کەشف دەکرێت کە خودی ئامادە وەلاَمە شاراوەکانی گوتاری رابردووی درککردبێت و بزانێت وەلاَمەکەی کامەیە.[35]

بەمجۆرە دەق دەبێتە شوێنی کۆمەلێك پێشبینیکردن، لە میانی ئەو پێشبینیکردنانەوە دەگەینە چەمکی (لێکدوورکەوتنەوە) کە (پۆل ریکۆر) بەرهەمی هێناوە، لە میانی ئەو چەمکەوە دەق لە نیازی نووسەرەکەی دوور دەکەوێتەوە، هەر وەك بەردەوامیش لە نیازی خودی خوینەرانیش دوور دەکەوێتەوە، کەواتە کردەی دوورکەوتنەوە لە نێوان دنیای دەق و دنیای خوێنەر جێبەجێ دەبێت، یەکەمیان، دنیای تایبەتە، دوور لە کاریگەرییە واقیعیەکان و نیازی نووسەرو مەیلە دەروونیەکان، چونکە ئەوەی دەق دەلالەتی لێدەکات لەگەل ئەوەی نووسەر دەیەوێت یەك ناگرێتەوە. دووەمیان، دنیای

---

[35]– هانس روبیرت یاوس، هـ.س،پ، ل125.

www.pertwk.com

خوێنەرە، بەرەو ئەوە دەچێت کە پرۆسەی خوێندنەوە خۆی لە جێبەجێکردنی کردەی شیانی دەلالەتئامێزەکانی دەق هەڵدەگرێتەوە، بەو مانایەش دەق بۆ بەرهەمهێنانو تەئویلکردن دەگەڕێتەوە، یان بۆ ئاسۆی چاوەڕوانی خوێنەر دەگەڕێتەوە.[36]

کەواتە دەشێ بڵێین لە نێوان (رابردوو)و (ئێستا) ماوەیەك بۆ ونبوون هەیە، وەك چۆن ماوەیەك بۆ خوێنەری ئەزموونگەراوو خوێنەری نموونەیی و خوێنەری ناوەکی هەیە، بەڵام ئاخۆ ئەو ونبوونەی (دڵدار) پەیوەندی بەو ماوەیە دایە، یان پەیوەندی بەو پێشوازییە سپی ئامێزە یان بۆشاییەوە هەیە کە خوێنەر یارییەکانی خۆی تێدا بە ئەنجام دەگەیەنێت هەڵبەتە ئێمە هەوڵدەدەین بەشێك لە خوێندنەوەکەمان لەسەر ئەو خاڵە دابمەزرێنین، واتە بۆ ئەو خاوبوونەوەیەی نێوان دێرەکان، پەردە لە سەر بێدەنگییەکانی (دڵدار) یان کەشفکردنی ئەو زمانەی کە خۆی لە پشت گوتنو فۆرمو ئاخاوتندا حەشار داوە لە نێو سروودی (ئەی رەقیب) هەڵدەدەینەوە، بەڵام پێویستە بزانین ئەو مانایەی کە کەشف دەکرێت، مانایەکی لۆژیکی نییە، بەڵکو شێوازێکە بۆ تێگەیشتنی دنیا و شتەکان، بەڵام ئەگەر لە لایەك ئەو تێگەیشتنە بە شێوازەوە بەند بێت، لە لایەکی دیکە دەشێ حاڵەتێکی نێگەتیف بێتو ئەو حاڵەتە نێگەتیفەش لە گەیشتن بە وێناکردنێکی جێگیرەوە هەڵقوڵابێت، ئەو حاڵەتە نێگەتیفە کە خوێنەر لە بەرامبەر وشەکان پێیدەگات، جۆرێك لە سەرسامی دەخاتەوە، ئەو سەرسامییە ئەگەر وەك لە برگەی یەکەم هاتووە شێوازێك بۆ

---

[36]-بۆ زێتر شارەزایی بگەڕێوە بۆ: محمد القاسمي، القراءة و التاويل في النقد الادبي الحديث، مجلة (فكر و النقد) العدد (67) الغرب.

www.pertwk.com

تێگەیشتن لە دنیاو شتەکان بخاتەوە، ئەوە لە بڕگەی دووەمدا تەعبیر لە ململانێی فیکرەکان دەکات، هەر لەو کەشفکردنەشەوە بەیەکگەیشتن دروست دەبێت.

کەواتە (دڵدار) لە لایەك دەیەوێت لە ڕێگەی عەقڵو لۆژیکەوە کوردمان پێبناسێنێت، لە لایەکی دیکە هەوڵدەدات لە ڕێگەی هەستو وزە تایبەتو شاراوەکانیەوە فەزایەك لە چاوەڕوانیو وڕوژان دروست بکات. بەڵام دەشێ ئەو جۆرە لە وڕوژانو چاوەڕوانییە لە پەیوەندی لەگەڵ زماندا وەك گوتمان لە سەر ونبوونی هەستی خودی نووسەر بکەوێتەوە، چونکە ئەو نەشوەیەی کە بە خوێنەری دەبەخشێت، ئەگەرچی بەشێکی پەیوەندی بە ونبوونی جەستەی (دڵدار)ەوە نییە، بەڵام بەشێکی لە سەر ونبوونی جەستەی (دڵدار) رادەبێتەوە، بە مانایەکی دیکە ئەوە جەستەی (ئەی رەقیب) نییە، چێژو نەشوە بە جەستەی خوێنەر دەدات، بەڵکو ئەوە لە ڕوویەك لە ڕووەکان بەریەککەوتنی هەستی خوێنەرو بێدەنگییە، ئەو بێدەنگییەی، کە لەڕێگەی بزاڤە تایبەتیو نادیارەکانییەوە هەستی خوێنەر دووچاری ئاوڕدانەوە دەکات، ئاوڕدانەوەیەك کە بە هیرارتیکی (heterodoxy-**هرطقة**)[37] بیدەنگییەوە بەندە، (هیرارتیکی بێدەنگی جگە لە تەجاوزکردنی (باو) شتێکی دیکە نییە)[38]. هەر لەوێشەوە لە

---

[37]–heterodoxy: هرطقة: ابتداعي.

[38]– ابراهیم محمود/ جمالیات الصمت/ه.س.پ/ل37. لێرەدا ئاخۆ بێدەنگی (سروشت) لە ڕووی نەخستنەڕووی دەستەواژەکانییەوە، لە ڕووی نەخستنەڕووی فۆرم و شێوە بوونە جۆر بەجۆرەکانییەوە، ئەویش جۆرێك نییە لە هەرتەقە. بۆ بەدواداچوونی زێتر بڕوانە هەمان سەرچاوە پێشوو.

www.pertwk.com

نێوان چاوەڕانیو وڕووژانەوە سپێتی دەق بەرەو چێژو کۆمەڵێك خوێندنەوەی کراوە دەکاتەوە، بە مانایەکی دیکە وەك خوێنەری چوارەم دەڵێت:- ئەوە ونبوونی دەسەڵاتی (دڵدار)ە، نەشوەی لێدێتە بەرهەم.

وەك گوتمان لە پرۆسیسە کردنی خوێندنەوەدا ئیشکالییەتی خوێندنەوە دەکرێت بە دوو بەشەوە، یەکەمیان پشت بە چێژ دەبەستێت، لە زۆربەی کات لەسەر بنەمای زمانی هەڵچوونئامێز رادەبێتەوە، دواجار لە رێگەی خوێندنەوە بە خۆشی دەگاتو بە خوێنەری خوێنەران ناو دەبرێت. دووەمییان خۆی لە هیرمۆنیتیکای خوێندنەوە هەڵدەگرێتەوە، لە خوێندنەوەدا بە هەوڵەکانی خۆی پەنجە دەخاتە سەر بەرجەستەکراوە رەمزییەکانی جەستەی دەق، بەدوای جەستەی دەقدا دەڕواو کۆمەڵێك بنەما بۆ خوێندنەوە دەدۆزێتەوەو هەر لەوێشەوە لە رێگەی زمانی رەمزئامێزەوە تەئویلی جۆراو جۆر بۆ دەق دادەمەزرێنێت، واتە وەك پیشە لە کردەی خوێندنەوە دەڕوانێت، ئەو خوێنەرە بە خوێنەری رەخنەگر ناوزەد کراوە.

خوێنەری رەخنەگر لە سەر دوو بنەما کار دەکات، یەکەم: مەعریفەو رۆشنبیریی دەوروبەر. دووەم: ئەو مەعریفەو رۆشنبیرییەی کە لە ناوەوەدا شاراوەیە. ئەو دووانەش واتە (دەوروبەر/شاراوە) یان (مەرجەع/ژینگە) ئەو کەشفکردنانەی خوارەوەی لێدەکەوێتەوە: راڤەکردنێك کە تەواوی بزاڤە وردەکارانەکەی ژیان دەگرێتەوە. ئەو راڤەکردنەی کە رابردوومان بیر دەخاتەوە. ئەو راڤەکردنەی کە تەجاوزی دنیابینی کۆن دەکات لە پێناو بونیادنانی دنیابینی نوێ. راڤەکردنێك کە بەرەو نادیار هەڵماندەدا، بێ ئەوەی هەڵبژاردنی مەبەست بێت، جا ئەو نادیارە دێ، یان نایە، بە مانایەکی دیکە حیکایەتێك

www.pertwk.com

دەکـات، دەشـێ ئـەو حیکایەتـە روو بـدات یـان روونـەدات. دوایـن راڤـەکردن راستەوخۆ لەدایکبوونی خوێنەرێکمان بیر دەخاتەوە، کە دەشێ رووی دووەمی خوێنەری خوێنەران بێت، بەشێکی زۆری ئەو بیرخستنەوەیەش پەیوەندی بە نادیاری‌و بێ سنوورییەوە هەیە، وەك چۆن پەیوەندی بە ساتەوەختی روودانی خوێندنەوەو چێژی خوێندنەوەدا هەیە.

دەمـەوێت بڵـێم بـەر لـەوەی بچـینە نێـو بابەتەکـەوە دەبـێ بڕوامـان بـە خوێندنـەوەی جیـاوازو تـەئویلی جیـاوازەوە هـەبێت، واتـە لـە نێـوان (خوێنـەرو خوێنەر/ رەخنەگرو رەخنەگر) جیاوازی جۆراو جۆر هەیە، یان بە میتۆدەکانەوە دەلکێـت، بـۆ نموونـە کاتێـك قسـە لـە پرۆسیسـەکردنی بونیادگەرانـە دەکـەین دەبێت ئەوەمان لە بیر نەچێت، کە بونیادگەرەکان نووسین بە بونیاد دادەنێن، بونیـادی نووسـین لای ئـەوان زمانـە، واتـە بـە بـڕوای ئـەوان دەق مانـای لـە نێـو خۆیدایـە، واتـە دەبێـت مـەرجی تەفسـیرکردنی لـەنێو خۆیـدا بێـت، وەك (بـارت) دەڵێت: بارمتەی خۆی بێت.[39]

کەواتە مێژووی ئەدەبی لای بونیادگەرەکان مێژووی گەشەکردنی زمانە، لەو رووەوە تێگەیشـتن لـە دەق کردەیەکـە بونیادنـانی مانـاو بەرهـەمهێنانی مانـای دەگەیـەنێت، نـەك کەشـفکردن. بـەڵام لـە تیـۆری ((وەرگـر))و ((پێشـوازی)) بـە تایبەتی لای (یاوس) گەشەکردنی ئەدەبی دەکەوێتە دەرەوەی بونیاد.

کەواتە چەمکی مێژووی ((وەرگـر))یش بە هـۆی ئاسـۆی (پێشبینیەکان)ەوە تەرجەمە دەکرێت، واتە بە هوشیاری نوێوە بەندە، ئەو هوشیاریەش بە ماوەی

---

[39]-د.بشرى موسى صالح، نظرية التلقي اصول و تطبيقات، ط1 بغداد (1999) ل (29).

www.pertwk.com

نێوان پێشبینیەکانەوە ناوزەد دەکرێت. وەك چۆن دەشێ ((وەرگر)) ئاسۆکانی خۆی بگۆڕێت.[40]

لێرە هەوڵدەدەم بە سوود وەرگرتن لە میتۆدە نوێیەکانی رەخنە، بۆ خوێندنەوەی (ئەی رەقیب) دەسنیشانی پێنج جۆر لە خوێنەران بکەم، خوێنەرێکی کوردی کە ناسیونالیزمانە بیر دەکاتەوەو لەگەڵ وزەو پەیوەندییە بەرجەستەکانی رەمزی ناسیونالیزمەوە دەکەوێتە دانوستان و چێژ وەرگرتنەوە، ئەو چێژە بە فیکرەی جوانییەوە بەند نییە، بەڵکو دەشێ راستەوخۆ پەیوەندی بە هەستی نەتەوەایەتی و بە کەڵەگایی تێڕوانینی ((کۆ))و دەلالەت و مانا کەڵەکەکراوەکانی کۆو دەسەڵاتی تۆتالیتێرانەی نەتەوەو یەکێتی نەتەوەو زمانی میللییەوە هەبێت، یان بە مانایەکی دیکە پەیوەندی بە کوتڕی نێوان دال و مەدلولی دەقەوە بێت، لەوێشەوە دەسەڵاتی زەمەن و وێنەی جێگیرو دابڕاو بەرجەستە دەکات، کە جگە لە رووکار هیچی دیکە ناناسێت و هەرگیز لە توانای دانییە پرۆسیسەکردن لەگەڵ ئەویدیکە بە ئەنجام بگەیەنێت، بەڵکو بەردەوام وەك رەهەندێکی مێژوویی ئامادەگی خۆی لە نێو بونیادی کۆمەڵگەدا دەنوێنێت و هەژموونی شێوازگەرییانەی خۆی جارێك لە رێگەی دووبارە کردنەوەی دەنگ و پێکهاتە زمانە میللیەکەو جارێکی دیکەش لە رێگەی دووبارەکردنەوەی دەلالەتەکانەوە ئاراستە دەکات، بۆیە هەست دەکەین بەر لەوەی وەك ئیبداعێکی شیعری بێتە دەست وەك گوتارێکی ناسیونالیانە ژانوژوارە نەتەوەییەکانی دەخاتە روو، ئەو ژانوژوارەش دەکاتە تیشکۆی

---

[40]- د.بشرى موسى صالح، نظرية التلقي اصول و تطبيقات، ط1 بغداد (1999) ل31.

www.pertwk.com

دەلالەتـەكانی و لەگـەڵ دەسـتەواژەكانی دیكـەی هاوشـانیان دەكاتـەوە، هـەر لەوێشەوە پەیوەندی بە ملكەچبوونی خوێنەری ناسیونالییەوە دەكات.

خوێنـەرێكی ئـاییني، كـە دەشـێ (نـاكوردی) بێـت، دەكەوێتـە بـەر لێشـاوی مـۆدیلێكی دیكـەی تێـڕوانین و دنیـابینی و بیركردنـەوەی زمـانی دوای رووخـانی ئیمپراتۆریەتی ئیسلامی و هەمیشە لەگەڵ زمانی (ئەی رەقیب) دژ دەكەوێتـەوەو گرژبوونەوەو پەرچەكردار لە یەكەمی جیا دەكاتـەوە، پێیوایـە ئایـدیۆلۆژیا وەك چۆن دەستی لە بەرجەستەكردنی عەقڵیەتێكی نائاییندا هەیە، بە هەمان شێوە دەستی لە پیسكردنی شیعریش دایە. دژ كەوتنەوەی ئەو خوێنەرە راستەخۆ پەیوەندی بە نیازی نووسەرەوە هەیە، چونكە ئەوە زاڵبوونی نیازی نووسەرە وا دەكـات كوتبڕییـەك بكەوێتـە مـاوەی نێـوان دال و مەدلولـەوە، یـەكێك لـە نیشـانە هـەرە سـەرەكییەكانی ئـەو كوتبڕیـەی نێـوان دال و مـەدلول بەرزبوونـەوەی ریتم و چركردنەوەی دەلالەتخوازییە، سەرەڕای زاڵبوونی شێوازی دەربڕین.

خوێنـەری سێیەم، كـە چـەپگەرایە وخـاوەن بیروڕایـەكی جیاوازو تێڕوانینی جیـاوازەو ناتوانێـت لـە بەدواداچـوونی مانـاو دەلالەتـەكان بـیر لـە جیـاوازی چینایەتی نەكاتەوەو بە چێژو خۆشی بگات. خوێنـەری ناسیونالی و خوێنـەری چـەپگەرا لـە خـاڵێكی جەوهــەری بەیــەك دەگەنــەوە، ئـەویش ئەوەیــە كــە هـەردووكیان بڕوایـان بـە تۆتالیتێرییـەت و پـەڕگیری هەیـەو بـە نـاوی هـەمووان قسـە دەكـەن و هەوڵـدەدەن بیركردنـەوەی خۆیـان بـە سـەر تـەواوی خوێنـەرە جیاوازەكاندا بسەپێنن.

بەڵام خوێنەری چوارەم، خوێنەرێكە هەوڵدەدات لە رێگەی وێناكردنەكانی ئیرۆسییەتی ناخی (دڵدار) و خورافاتی مێژووییەوە ئەو فەزا نادیارو شێواوو

www.pertwk.com

شاراوەیە کەشف بکات، کە لە تەماهیبوونی (دڵدار) بەرەو وسبەلێکراوەکانمان دەباتەوە، یان لە ونبوونی دەسەلاّتی (دڵدار)ەوە مێژووی کوردی بەرجەستە دەکات.

هەڵبەتە خوێنەری چوارەم نە راستەوخۆ پەیوەندی بە دەلالەتە رەمزییەکانی خوێنەری یەکەمەوە هەیە. نە پەیوەندی بە پەرچەکردارو دژبوونەوەکانی خوێنەری دووەمو سێیەمەوە دەکات. بەڵکو پەیوەندی بە جیاوازی خەیاڵو وزەی شاراوەی نادیارو رۆحیو بیرکردنەوەدایە، هەر لەوێشەوە پەیوەندی بە ئاسۆی پێشبینیەکانو خاوبوونەوەی زمانی هەڵچوونئامێزی سروودی (ئەی رەقیب)ەوە دەکات.

خوێنەری چوارەم دەشێ بەرووی دووەمی خوێنەری پێنجەم، یان خوێنەری خوێنەرانەوە پەیوەست بکەین، رەنگە یەکێك لە جیاوازییە دیارەکانی لەگەڵ خوێنەری پێنجەم لەوەدا بێت، کە وسبەلێکراوەکان بەر لەوەی بە نەستی (دڵدار)ەوە پەیوەست بکات، بە تەماهیبوونی (دڵدار)و لەوێشەوە دەیلکێنێت بە(دەروونی گەل) [41] ەوە ، کەواتە خوێنەری چوارەم بۆ خوێندنەوەی سروودی (ئەی رەقیب) لە لایەك لە تەماهیبوونی (دڵدار) لەگەڵ کۆو ونبوونی دەسەلاّتی (دڵدار)، وەك مرۆڤ دەردەکەوێت، لە لایەکی دیکە لە سەر بنەمای رەمزە مێژووییەکانەوە بە سادەیی زمانی نووسینو ئەو کۆمەڵە زانیارییە وەسفیانەوە

---

[41]-بەکار هێنانی رۆحی گەل (نەفسی شەعبی) پەیوەندی بە جیاوازی چینایەتییەوە هەیە، بۆ زێتر شارەزایی بڕوانە:- يوري سوكولوف/ الفولكلور قظايا و تاريخة/ ترجمة/حلمي شعراوي-عبدالحميد حواس/مراجعة/الدكتور:عبدالحميد يونس.الهيئة المصرية العامة للتاليف و النشر ط/1971. ل19.

www.pertwk.com

خۆی پەیوەست دەکات، کە خەڵك لە سەر بنەمای (بۆماوە) شاراوەکان، یان رۆحییەکان بۆخۆیان وێنای دەکەن، یان وێناکردنی خەڵکە لە چاوی خۆیانەوە، بە دیووەکەی دیکەش وێناکردنی خوێنەری چوارەمە لە چاوی خۆیەوە، (واتە دەشێ بەرەو جۆرێك لە (نێودژی ئەدەبی)[42] و (خورافات)مان بکاتەوە، چونکە لە لایەك قسەکردن لە مێژووی کوردی تا ئێستا بە قەد ئەوەی خورافیانە دەکەوێتەوە، ئەوەندە هەڵگری قسەکردنێکی یەکلاکەرو زانستیانە نییە) لە لایەکی دیکە لە نێوان دڵنیایی، کە سەر بە واقیعێکی چەسپاوە، لە نێوان مانەوەی زمانی ناوەوەی (دڵدار) کە سەر بە ئیرۆسییەتو هونەرە، خوێنەری چوارەم درێژە بە وێناکردنەکانی نێو خەیاڵی خۆی دەدات.

ئەگەر ئەو جۆرە لە خورافات خوێنەری چوارەم، لەرووی (ئەفسانە/رۆح)ییەوە[43]، (وێرای دەستلێدانەکانی ئایین لە سروشتو ئایدیۆلۆژیا لە ئایین)و هەروەها لە رووی خەیاڵی خوێندنەوەوە (نەك

---

[42]–مەبەست لە نێودژی ئەدەبی سەیرکردنی (ئەی رەقیب)ە لە نێوان ئەدەبی هونەری و ناهونەری، یان جیاکردنەوەی شێوەیەکی تایبەتی ئیبداع، کە لە ئیبداعی ئەدەبی جیا دەکەوێتەوە، بۆ ئەو جیابوونەوەش پشت بەو حەقیقەتە دەبەستن، کە دەقی فۆلکلۆری دەقێکی جێگیر نییە، بەڵکو لە کۆمەڵێك دەق پێکهاتووەو دەکەوێتە بەر گۆڕان، بە مانایەکی دیکە ناکەسییە، بەلام بەرهەمی ئەدەبی بە تەواوی دانەری دیارە و دەقێکی جێگیرە. بڕوانە:–الفولكلور قظايا و تاريخه/ه.س.پ. ل24.

[43]– لە مەسەلەی (ئەفسانە/رۆح) دووچاری ئیشکالییەتی ئەوە دەبین، کە ئایا رۆح پێش ئەفسانە دەکەوێت، یان ئەفسانە پێش رۆح دەکەوێت، ئەو ئیشکالیەتەش دووچاری ئیشکالییەتی ئەسڵی ئایینمان دەکاتەوە. (فریزەر) بەرگری لە مەسەلەی سیحر بەر لە ئایین دەکات. بڕوانە:– الفولكلور قظايا و تاريخة/ل109.

www.pertwk.com

بیرکردنەوە)[44] کەمێك لە (خوێنەری ئایینگەرا–چەپگەرا) نزیکمان بکاتەوە، ئەوە لە رووی تەماهیبوونی (دڵدار) بە هەستی کۆو بەرجەستەکردنی ئەو کۆمەڵە زانیارییە وەسفیانە بەو زمانە میللیەوە فۆلکلۆرمان بیر دەخاتەوە، بە مانایەکی دیکە ئەو زمانە میللیئامێزە لە پەیوەندی لەگەڵ خۆیدا، لەگەڵ فۆلکلۆردا دەتوانێت بناغەیەکی بە هێز بێت بۆ نزیکبوونەوەمان لە هەستە دەستە جەمعیەکانو فۆلکلۆر، لەوێشەوە بەردەوام وەك ناسنامەیەك مەیلی کوردانەی خۆی بڵاو دەکاتەوەو تەنانەت پارێزگاریش لە هەندێك دابونەریتی کوردانە دەکات.

کەواتە خوێنەری چوارەم لەوێوە (ئەی رەقیب) وەك (فۆلکلۆری)[45] کوردی تەماشا دەکات، کە هەڵگری زمانێکی میللیو دەنگدانەوەو تێڕوانینی رابردووە،

---

[44]–مەبەست لە خەیاڵی خوێندنەوە رەهاکردنی بیرکردنەوەیەو بە ئازادییەوەوە دەلکێت، بەلاّم بیرکردنەوەی خوێندنەوە سنووردارکردنی خەیاڵە لە میانی بیرکردنەوەیەکی جێگیرو دیاریکراودا

[45]–لەوێوە دەڵێم (فۆلکلۆر) کە هەموو ئەو یەکانەی کە باسمان کردن و باسیان دەکەین رەنگە بە جۆرێك لە جۆرەکان پەیوەندی هاوبەش و تووندو تۆڵ بە یەکەوەیان گرێ بدات، یان یەکەی کیانی و سەربەخۆو جیاوازو تایبەتبن بە نەتەوەیەك، یان ناوچەیەکی دیاریکراو، بۆ نموونە تەماهیبوونی (دڵدار)، زمانی ریتم ئامێز و ساکاری (ئەی رەقیب) بەرجەستەکردنی رەمزەکان، کە بە گشتی چ وەك واقیع و دەرکەوتەیەکی مرۆڤایەتی، چ وەك خەیاڵ پاسەوانی بوونی کوردی دەکەن، لەگەڵ هەموو ئەوانیدیکە کە بە رابردووەوە پەیوەستن. کەواتە لێرەدا وشەی فۆلکلۆر لە (ئەی رەقیب) بە پارێزگاریکردنی ئەو رەگەزانەوە دەلکێت، کە کورد هەمیشە دووبارەیان دەکاتەوە، ئەگەرچی وەك چەمك و وەك وەزیفە کۆمەڵێك گۆڕانیان بە سەردا هاتووە، بەلاّم لە رۆحی کوردی، یان لە نەستی کوردیدا بێ

www.pertwk.com

واتـه بـەر لـەوەی خوێندنـەوەی نـوێ‌و فەزایـەکی نـوێ بـۆ بیرکردنـەوەو چـێژو خـەیاڵی خوێنـەر دروسـت بکـات، یـادەوەری لـە بـەری دەکـات، هەڵبـەتـە ئـەوەش پەیوەنـدی بـە (حیکمـەتی گـەل) [46] و زمـانی گـەل‌و عەقڵانیـەتی گـەل‌و یـەکێتی ناسیونالییەوە هەیە، بەر لەوەی پەیوەندی بە تاك‌و ئیبداع‌و ئازادییەوە هەبێت.

خوێنـەری پێنجـەم، خوێنـەری خوێنـەران، ئـەو خوێنەرەیـە، کـە هەوڵـدەدات خوێندنەوەیەکی سایکۆلۆژیانە بۆ ئەو فەزا نادیارو شێواوو پەنهانە بکات، کە دەکەوێتـە نێـوان بێـدەنگی (دڵـدار)و سـپێتی لاپـەڕەوە، لەوێشـەوە دەیـەوێت تـەواوی مانـاو دەلالەتـە جـێگیر بووەکـانی (ئـەی رەقیـب) هەڵوەشـێنێتەوەو بێـــدەنگی‌و جـــوانی‌و ئاگـــایی‌و رەوانبێـــژی‌و هیرارتیکییـــەتی بێـــدەنگی‌و

ئەوەی ئەو جیاوازییانە لە بەر چاو بگیرێت بە هەمان شێوەی پێشوو پارێزگاریان لێدەکات و پرۆسیسەیان دەکات، بۆتە شێوازێك لە شێوازەکانی بەرگریکردن لەخۆ، بەردەوام لە سەری دەژین.

وەك زانایانی ئەنترۆپۆلۆژی سەدەی نۆزدەم دەڵێن تەعبیر لە تەواوی رۆشنبیری میللەتێك دەکات.(بڕوانە: المدخل الانثرولوجي لدراسة الفولكلور- ل7. هەروەها بۆ زانیاری زێتر بڕوانە: د. ئەحمە عەبدولرەحیم نەسر- الادب الشعبی و العادات و التقالید الشعبیە/ پێگەی گوگول- یان magazine/002/m00213a.htm

[46] -فۆلکلۆر وەك بەرهەمێکی زارەکی، نووسراو سەیر دەکرێت، دەبێتە لایەنێك لە لایەنەکانی دراسەکردنی ئەدەبی. یەکەمین جار لە لایەن (ولیەم تۆماس) لە ساڵی (1846) وەك زاراوەیەکی زانستی ناسرا، ئەو وشەیە بە (حیکمەتی گەل) یان (مەعریفەی گەل) وەرگێردراوە. ئەڵمانییەکان فۆلکلۆر بە لێکۆڵینەوەی نەتەوەیی لۆکاڵییەوە پەیوەست دەکەن. بەلاّم فەرەنسییەکان بە گێڕانەوەیەکی خارقی گەل دەیژمێرن. هەروەها توێژەری فەرەنسی (ڤان ژینێت) فۆلکلۆری بە ئەنترۆپۆلۆژیا داناوە. بڕوانە: الفولكلور قظاياه و تاريخة- هـ.س.پ. ل18/17.

وسبەلێکراوەکانی ناخی (دڵدار) بخاتە شوێنیانو وەبەر خوێندنەوەو لێکۆڵینەوەیان بدات، کۆمەڵێك ماناو دەلالەتی جیاواز بەرهەم بێنێت، کە تەواو لەگەڵ ماناو دەلالەتە بۆماوەو باوو جێگیرەکان پێچەوانە دەکەونەوە، هەر لەوێشەوە دەشێ جۆرێکی دیکە لە نەشوەو خرۆشان بە خوێندنەوە ببەخشێت.

بە مانایەکی دیکە ئەو نەشوەو چێژو خرۆشانەی خوێنەری پێنجەم پەیوەندی بە جوانی بێدەنگییەوە هەیە، یان پەیوەندی بە ونبوونی هەستی (دڵدار)ەوە هەیە، بێدەنگیو هەستێك، کە رووبەرووی پرنسیپی واقیعی (باو) دەوەستێت، کە پرنیسپی کۆنترۆڵکردنە، بەڵام وەك گوتمان چێژو نەشوەی خوێنەری چوارەم بەشێکی زۆری پەیوەندی بە ونبوونی دەسەڵاتی (دڵدار)و خەیاڵی خوێندنەوەوە هەیە. بەڵام لە کۆی وزەی سپێتیو جولە تایبەتو شاراوەکانی ئەو خەیاڵو هەستەوە جۆرێك لە شپرزەیی دێتە ئاراوە، ئەو شپڕزەیە، بەرەو بێدەنگیمان دەکاتەوە، خودی ئەو شپڕزەییەی خوێنەری چوارەم، دەقو خوێنەری پێنجەم بەرەو جوانی داپۆشراوو وسبەلێکراوەکانو سپێتی لاپەڕە رابەرایەتی دەکات.

جوانی بێدەنگی هەوڵێکە بۆ بڕینی داخراوو رێگە پێنەدراوەکانی دەسەڵاتی چەسپاو، هەر لەوێشەوە هەوڵدەدات لە دەرئەنجامی کەشفکردنی هەموو نادیارو شاراوەو رۆچووەکانی نێو دەق بکۆڵێتەوە.[47] بەڵام چۆن دەچینە نێو جوگرافیای بێدەنگییەوە؟

لە سەرەتادا گوتمان هەوڵدەدەین قسە لە دوو جۆر بێدەنگی بکەین، پرسیاری خوێنەر دەشێ ئەوە بێ، کە ئەو دوو جۆرە لە بێدەنگی کامانەن؟ ئایا

---

[47]-جمالیات الصمت/ هـ.س.پ/ ل12/11.

www.pertwk.com

چۆن رووخساری بێدەنگی وەك ئاگاییەك، یان ڕەوانبێژییەك، یان جوانییەك... بەرجەستە دەكەین؟ دەسەڵاتی بێدەنگی، كارفرمای بێدەنگی....هتد چی دەگەیەنێت؟

سەرەتا بێدەنگی هەبوو. ئەو ڕستەیە بەرەو بێدەنگییەك ڕابەرایەتیمان دەكات، كە تا سنوورێكی زۆر كاریگەری خۆی بە سەر شتەكانەوە پرۆسیسە كردووە، وەك چۆن بەردەوام هەوڵیداوە جێكەوتەی خۆی هەبێت. كەواتە هەمیشە لە ناخی ناخەوەی ئاگاییەوە بێدەنگییەك خۆی حەشار داوە، بەڵام چۆن دەتوانین ئەو بێدەنگییە ئەكتیفە لە بێدەنگی نائەكتیف جیا بكەینەوە؟!.

ئەگەر دەنگ لە دوتوێی ماناو دەلالەتەكانییەوە دەسەڵاتی خۆی پرۆسیسە بكات، ئەوە بێدەنگی لە ڕێگەی جیابوونەوەی لەو دەسەڵاتەوە فەزایەكی داخراو بۆخۆی دەسازێنێت. بەڵام بێدەنگیەك هەیە دەبێتە كۆیلەی دەنگ، واتە كاتێك دەنگ كۆمەڵێك ڕێسا و یاسا دادەنێت و تەواوی ڕەمزەكان بۆخۆی دەبات، لە بەرامبەر ئەوە بێدەنگی ناوبراو خۆی ئەوەندە بچوك نیشان دەدات، كە جگە لە بەجێهێنانی فەرمانەكان و ملكەچبوونی فەرمانەكان ئیتر شتێكی دیكە بە ئەركی خۆی ڕەوا نابینێت، ئەو بێدەنگییە نە توانای بیركردنەوەی هەیە، نە جیابوونەوەو دابڕان، ئەو بێدەنگییە بێدنگییەكی نائامادەیەو هەمیشە دەكەوێتە ژێر هەژموونی دەسەڵاتی دەنگەوە.[48]

بەڵام بێدەنگییەك هەیە، كە رووخسارە مەزنەكەی خۆی لە نێرگزییەتە كراوەكەیدا هەڵدەگرێتەوە، ئەو بێدەنگییە ئەگەرچی لە بەرامبەر دەنگ، كە كەشفكراوە، پێویستی بە كەشفكردن هەیە، بەڵام هەمیشە دەبێتە شوێنی

[48]-بۆ زێتر شارەزایی بڕوانە:-جمالیات الصمت/هـ.س.پ/ل26.

www.pertwk.com

وڕووژان، ئەو بێدەنگییە بەردەوام پارێزگاری لە خودی خۆی دەکات، هەمیشە ئامادەیی خۆی بۆ گوتن هەیەو چاوەڕێی دەریچەیەك دەکات، ئەو بێدەنگییە جۆرێك لە ئاگاییمان پێدەبەخشێت، ئەگەرچی دەشێ نکوڵی لە ئامادیی بێدەنگی بکرێت، بەلاّم لەگەڵ ئەوەشدا ئاگاییەکە بە نێوماندا درێژ دەبێتەوەو خۆی زیاد لە روویەك (دەروونی، سیاسی، کۆمەلاّیەتی، تیۆلۆژی...هتد) دەنەخشێنێت.[49]

خوێنەری پێنجەم هەوڵدەدات خوێندنەوە بۆ ئەو جۆرە بێدەنگییە بکات، بە مانایەکی دیکە (دڵدار) لە دوتوێی ئەو بێدەنگییەوە دەیەوێت لە خودی خۆی روت بێتەوە، ئەو بێدەنگییە لە دوتوێی خۆی نێودژییەکی داپۆشراوی هەڵگرتووە، ئەو نێودژییەی (دڵدار) ئەگەرچی خوێنەری پێنجەم بە کەشفکردنی هەڵدەسێت، بەلاّم لە سەر بنەمای لەیەکنزیکردنەوەی (زمان-لسا-ی دڵدارو کوردزمان) ئیرۆسیەتەکەی (دڵدار) بەرجەستە دەکات، بە مانایەکی دیکە دەشێ ناسنامەی بێدەنگی (دڵدار) خۆی لەو (ئەلف و بایە)دا درێژ بکاتەوە، یان لەوێوە خۆی بۆ گوتنی دیکە ئامادە بکات.

کەواتە بێدەنگی (دڵدار) مانای کشانەوە لە ژیان نییە، بە قەد ئەوەی جۆرێکە لە بیانووگرتن بە ژیان و نکوڵیکردن و دژبوونەوە، بە دیووەکەی دیکەش بێدەنگی (دڵدار) بێدەنگییەکی کراوەو ئەکتیفەو نکوڵی لە هەمووان دەکات، هەموو ئەوانەش خوێنەری پێنجەم لە رێگەی سایکۆلۆژییەتی (دڵدار)و ((وەستان))ە شیعرییەکەیەوە کەشفیان دەکات، ئەو وەستانە شیعرییانەی کە

---

[49]-بڕوانە:-هـ.س.پ/ل16/17- هەروەها بۆ زێتر بەدواداچوون بڕوانە ل37.

www.pertwk.com

نکۆڵی له لێکخشانی وشەکان دەکەن، له میانی تۆتۆلۆژییەتی وشەکانەوه وەدەستی دەهێنێت.

دەمەوێت له ڕێگەی خەیاڵی خوێنەری پێنجەمەوه بڵێم: ((وەستان))ه شیعرییەکانو تۆتۆلۆژیای دەسەڵاتی وشەکانی (دلدار) لەم سروودەدا هەوڵدەدا پێمانبڵێت:- ئەوەی که دەگوترێت، گرنگ نییه، ئەوەی که دەشێ بگوترێتو دەسەڵات به هەموو ماناکانییەوه سانسۆری دەکات، ئەو گرنگه، هەر لەوێشەوه هیراركییەتی بێدەنگی دەسەڵاتی ڕەهای دەنگ دەبڕێتو جیاوازییەکانی خۆی دادەمەزرێنێت، بڕینی دەنگو بەرجەستەکردنی جیاوازییەکان جۆرێك له ترس دەخاتەوه، دەشێ ئەو جۆره له ترس له نێوان وەستانه شیعرییەکانو تۆتۆلۆژیای دەسەڵاتی دەنگەوه هەست پێبکەین.

خوێنەری پێنجەم، خوێنەرێکه بەردەوام دەیەوێت بێدەنگی ببڕێت، بەردەوام هەوڵدەدا نێودژییه داپۆشراوەکان کەشف بکات، تا زێتر هونەری کەشفکردن بنوێنێت، بەردەوام لەگەڵ ئەو بێدەنگییه له ڕێگەی پرسیاره جۆراو جۆرەکانی بەیەکدادەچێتو گفتوگۆکانی خۆی دادەمەزرێنێت، یان به مانایەکی دیکه دڵەڕاوکێ ئەکتیفەکانی خۆی بەرەو خەیاڵ ڕابەرایەتی دەکاتو لەوێشەوه له جوانییه داپۆشراوەکان، یان جوانییەکانی بێدەنگی دەکۆڵێتەوه، بەڵام ئەگەر جوانی بێدەنگی وەك گوتمان هەوڵێك بێت بۆ بڕینی داخراوو ڕێگه پێنەدراوەکان، یان به مانایەکی دیکه هەوڵێك بێت بۆ تەجاوزکردنی دەسەڵاتی

www.pertwk.com

چەسپاو، ئەوە خودی جوانی لێرەدا بە مانا (سارتەر)ییەکەی دەکەوێتەوە، کە دەبێتە نێودژییەکی داپۆشراو.[50]

سەرەڕای ئەوەی پێناسەی (هیگل) مان بۆ جوانی بە دەستەوەیە، بەو مانایەی کە جوانی بۆ خۆی‌و لە خودی خۆیدایە.[51] بەڵام لە لایەکی دیکە بۆ قسە کردن لە جوانی پێویستە قسە لە مەعریفەی هەستی بکەین، لەوێشەوە بەرەو دوو بنەمای سەرەکی دەبینەوە یەکەمیان: جوانی بەرەو (وەرگر) دەبات‌و لە سەر چێژ دەوەستێت، یان بە مانایەکی دیکە بە وەزیفەی هونەری‌و وەزیفەی هونەریش لە دەستلێدانی داهێنەرەوە هەڵدەگرێتەوە. بەڵام دووەمیان: بەرەو دەمەتەقێی جوانیمان دەبات.[52]

---

[50]-مجاهد عبدالمنعم مجاهد، علم الجمال في الفلسفة المعاصر، عالم الكتب– بيروت، 1986، ط3، ل47.

[51]–هيغل– فكرة الجمال، ترجمة: جورج طرابيشي، دار الطليعة– بيروت،ط1.1978،ل8.

[52]––د. مصدق الحبيب، حول جدلية المعيار الجمالي قي الفن و الادب: الحوار المتمدن، العدد 1556–2006/5/20. لە بارەی وەرگرەوە دەبێت قسە لە چێژ وەرگرتن‌و میکانیزمیەتی وەرگرتن‌و کاریگەرییەکانی هەستی‌و وەڵامدانەوە بکەین، ئەوەش دەکەوێتە دوتوێی کۆمەڵێك بابەتی جۆراوجۆرەوە لە بواری سایکۆلۆژی دەبێت باسی گۆڕانکارییەکانی ئاگایی‌و هەست‌و حاڵەتی درککردن بکەین، لە بواری میتافیزیك پێویستە لە شێوەو ناوەڕۆك بدوێین، لە پەیوەندی جوانی‌و جۆرایەتی‌و باشی‌و حەقیقەت‌و واقیع بکۆڵینەوە. بەڵام لە دەمەتەقێی جوانی بۆ نموونە (ئەفلاتون) بڕوای بە جوانی رەها هەیە، بەڵام لای (هیگل) پێوانەیەکی میسالیانەی هەیە، بەو مانایەش جوانی ئەو شتەیە کە تەواو یەکگرتووەو بە شێوەیەکی گشتی ئەویش دەچێتە بواری رۆحییەوە، ئەوەی هیگل لەوانی پێشووی خۆی جیا دەکاتەوە ئەوەیە کە ئەو بەرزترین پلە بە جوانی هونەری دەدات‌و پێیوایە جوانی هونەری سەرەتایە بۆ قۆناغی روحانییەت. بەڵام باس‌و خواسی جوانی لە قوتابخانەی فەرەنسی بە سەر دوو بەش دابەش دەکرێت: روونبینەکان ئەوانەی کە پێیانوایە جوانی دیاردەیەکی بابەتئامێزەو هەر لە سەرەتاوە درکی پێدەکرێت، سەرچاوەکەشی بۆ خودی

www.pertwk.com

بە گشتی خوێنەری پێنجەم چێژ لە جوانی دەکات، بۆ ئەوەش دەکەوینە بەرامبەر دوو جۆر لە جوانی، یەکەمیان جوانی وسبەلێکراوەکان و نەستە کە لەگەڵ ئاگایی خوێنەر دێتەوە، ئاگایی و هوشیاریی و بۆچوونی خوێنەر لەگەڵ ئەو جوانیەدا بە دەوری یەکترییەوە دەخولێنەوە، واتە ئەو جوانییە بە چەمکی ئاگایی و هوشیاریی خوێنەری داهێنەرەوە بەندە. دووەمیان ئەو جوانیەیە، کە بێدەنگی و سپێتی لاپەڕە دەیخاتەوە، ئەو جوانییە نێودڕییەکی داپۆشراوە، یان بە مانایەکی دیکە ئەو جوانیە، جوانییەکی سیحرئامێزەو لە تێڕوانینی وردو خەیاڵدا دەبزوێ و دەگۆڕێ و بەرەو رووی بێدەنگی و هەبوونی بێدەنگیمان دەکاتەوە، کە جاویدانییە.

جوانی بێدەنگی یان داپۆشراو لەگەڵ خوێنەری خالق یەك دەگرێتەوە. لێرەدا خوێنەری پێنجەم لە لایەك خوێنەرێکی داهێنەرەو لە لایەکی دیکە دەشێ لە تویی هەوڵە نەبڕاوەکان و بەدواداچوونە قوڵەکانی بیدەنگی و سپێتی لاپەڕە، وەك خوێنەرێکی خالق خۆی بەرجەستە بکات*[53].

جیاوازی نێوان خوێنەری چوارەم و خوێنەری پێنجەم، جیاوازی دەسەڵاتی ونبووی (دڵدار)و بێدەنگی (دڵدار)ە، ونبوونی دەسەڵاتی (دڵدار) تەماهیبوون

روح دەگەڕێننەوە، یان بە مانایەکی دیکە بەهای جوانی بە ماددەوە پەیوەست ناکەن. دووەمیان راڤەکاران کە پێیانوایە بۆ درککردنی جوانی راڤەکردنی زانستی پێویستەو لێوردبوونەوە بە سەرچاوەی بنەڕەتی چێژ وەرگرتن دەژمێرن.

[53]–خوێنەری خالق لە ئیشکالیەتی چەمکی داهێنانەوە لە دایك دەبێت، ئەو خوێنەرەیە کە لە هیچەوە دەکەوێتە خەڵق کردنەوە، بەڵام خوێنەری داهێنەر ئەو خوێنەرەیە کە لە سەر بنەمای ئەگەرچی رەگەزەکانیشی پێشتر هەبووبن کار دەکات، بڕوانە: عبدالحکیم محمود السید، الابداع و الشخصیه، دار المعارف/القاهره، 1971 ص21. .

www.pertwk.com

لەگەڵ ((کۆ)) بەرجەستە دەکات، بەڵام بێدەنگی (دڵدار) بەرەو جوانی پەتیمان دەکاتەوە.

خوێنەری چوارەم لە ونبوونی دەسەلاتی (دڵدار)ەوە بەرەو خەیاڵو بیرکردنەوەو کۆمەڵێك زانیاری وەسفی هەنگاو دەنێت، یان کۆمەڵێك خەیاڵو زانیاری وەسفی وێنا دەکاتو تێکەڵ بە نەفسی شەعبی، لەوێشەوە رەگەزە ئەفسانەئامێزەکان دەبێتەوە، لە ترۆپکی بەیەکگەیشتنی خەیاڵو ئەفسانەشدا تەواو مەستی چێژو نەشوە دەبێت. بەڵام کاتێك لەو بەیەکگەیشتنە (بیر) دەکاتەوە، یان کە دواجار لەرێگەی قوڵبوونەوەی ئەو رەگەزە ئەفسانەئامێزانەوە لە خەیاڵی خۆی دەترازێت، ئیتر بەرەو فۆلکلۆر دێتەوە، نەك بەو مانایەی کە فۆلکلۆر هەڵگری چێژو نەشوە نییە، بەڵکو بەو مانایەی کە فۆلکلۆر تەعبیری دەستەجەمعیو تەماهیبوون لەگەڵ ((کۆ))ی هەڵگرتووەو لە خەیاڵی تاکانە جیا دەبێتەوە.

دەمەوێت بڵێم، ئەگەر (ئەی رەقیب) لە مەسەلە ئایدیۆلۆژیو سیاسیو ناسیونالیستییەکەیەوە جۆرێك لە نەشوەو خۆشیو چێژ بە جەستەی (خوێنەری کوردی) ببەخشێت، هەڵبەتە مەحاڵە خوێنەرێکی پەیوەست بە ئایین، یان (ناکوردی)و چەپگەرا ئەو جۆرە چێژو نەشوەیە بە دەست بهێنێت. یان بەمانایەکی دیکە هەمیشە لەگەڵی دژ دەکەوێتەوە، دیارە وەك گوتمان ئەو نەگەیشتنە، پەیوەندی بە گرژبوونەوەی خوێنەرە ناوبراوەکانەوە هەیە، ئەو گرژبوونەوەیە لە پەرچەکردارەوە رادەبێتەوە، بە دژی ئەو ئامانجەی کە (ئەی رەقیب) هەوڵی بۆ داوە. یان بە مانایەکی دیکە کاتێك، کە سروودی (ئەی رەقیب) جۆرێك لە خرۆشان بە جەستەی خوێنەری کوردی بە شێوەیەکی

www.pertwk.com

گشتیو خوێنەری ناسیونالیستی کوردی بە شێوەیەکی تایبەتی دەبەخشێت، لەوێوەیە کە خوێنەری ناوبراو هەمان کۆهەستی نەتەوایەتی هەڵگرتووە، بەڵام کاتێك ئەو خرۆشانە لە خوێنەرێکی دیکە بە گرژبوونەوە کۆتایی دێت، ئیتر ئەو گرژبوونەوەیە، دەشێ بەشێکی پەیوەندی بە هەستی جیاوازییەوە بکات، وەك چۆن دەشێ بەشێکی پەیوەندی بە قبوڵنەکردنی ئەویدیکەوە هەبێت.

واتە لێرەدا جیاوازی بە مانایەك لە ماناکان دەکەوێتە بەرامبەر هەستی پەرگیریو قبوڵنەکردن، کە دواجار لە بری ئەوەی دەمەتەقێی فیکریو مەعریفی بەرهەم بهێنێ، دەمارگرژیو پەڕگیریو کوشتنو بڕینی لێدەکەوێتەوە.

دەشێ ئەو هەستی جیاوازییو قبوڵنەکردنە، لە خوێنەری یەکەمو دووەمو سێیەم تێپەڕێو بە خوێنەری چوارەمو خوێنەری پێنجەمەوە پەیوەستمان بکات، واتە دەشێ لەو قبوڵنەکردنو جیاوازییانەوە بگەینە خوێنەری چوارەمو پێنجەمەوە، ئەو دوو خوێنەرەی، کە تەعبیر لە خەیاڵی جیاوازو هەستی جیاوازیو بێدەنگی (دڵدار)و سپێتی لاپەڕە دەکەن، لە لایەکی دیکەش هەر لە دوتوێی ئەو خەیاڵو وێناکردنی هەستە جیاوازانەوە، دەشێ چەندان خوێنەری دیکە خۆیان حەشار دابێت.

لە نێوان بێدەنگی (دڵدار)، یان بە مانایەکی دیکە نەستی (دڵدار) وەك تاك لە لایەكو هەستی خۆشی خوێنەری ناسیونالو هەستی دژ بوونەوەی خوێنەرانی دیکە، ئەگەرچی مەرجی بەیەکەوە هەڵکردن، وەك مەسەلەیەکی ئایدیۆلۆژیو سیاسی ڕەنگە مەحاڵ بێت، بەڵام لە ڕووەك لە ڕووەکان دەشێ پرسی ئیبداعو پرسی ئازادی بیروڕاو پرسی خەلقکردن، یان بە گشتی پرسی تاکانەی هەر یەکەیان مەرجێك ببێت لە مەرجەکانی بە یەکەوە هەڵکردن.

www.pertwk.com

هەر لە سەر ئەو بنەمایە، خوێنەری پێنجەم دەڵێت: دەشێ پرسی تاکانەی (دڵدار) لە نێوان ئەو دوو جۆرە لە زمان، کە قسەمان لێکرد، پرسی بیدەنگی (دڵدار) بێتو پەیوەندی بە قۆناغی منداڵیو (لاڵەپەتی)ەوە هەبێت، بەڵام ئەو پرسە بە نیسبەت تەواوی خوێنەران (جگە لە خەیاڵی سیحرئامێزی خوێنەری چوارەم) پرسی جیابوونەوەو جیاواز بوونە، کە خوێنەری چوارەمو پێنجەم لە (ئەی رەقیب) وامانلێدەکات تا ئەو شوێنە درێژە بە خوێندنەوە بدەین، کە خوێنەرانی ناوبراو بیر لەو بەیەکگەیشتنە ناکەنەوە.

دیسان دەمەوێت بڵێم ئەوەی (ئەی رەقیب) بەرجەستە دەکات لە خرۆشانی هەستی نەتەوایەتییەوە دێتە بەرهەم، لەگەڵ هەموو ئەو ئیشکالانەی کە ئەمڕۆ دووچاری ئەو هەستە دەبێتەوە.

واتە (ئەی رەقیب) ئەوەندەی خەمی (گەیاندن)ی تیا بەرجەستەیە، ئەوەندە بەرەو (شیعرییەت) هەنگاو نانێت. هەر لەو هەستەشەوە بۆ ئەویدیکەی جیاوازو (ناکوردی) هەستی گرژبوونەوە دنە دەدات، پەرچەکردار دەنێتەوە.

لە دەرئەنجامدا ئەگەر زمانی رەمزئامێز پەیوەندی بە عەقڵو لۆژیکەوە بکاتو لەوێشەوە فیکر بخاتەوە، ئەوە زمانی هەڵچوونئامێز پەیوەندی بە (گرژبوون)و ((خاوبوونەوە)) دەکاتو لەوێوە (نەشوە)و (دژبوونەوە)، یان بە مانایەکی دیکە هەستی خۆشیو هەستی ناخۆشی وازی دەکات. بەڵام وەك گوتمان زمانی (ئەی رەقیب) بە گشتیو بە هەر دوو دیووەکەی نیازئامێزەو بەشی زۆری دەکەوێتە تاك تەوەرییەوە.

بەمجۆرە لە (ئەی رەقیب)دا فیکری ئایدیۆلۆژیو سیاسی دەبێتە تاکە تەوەرەی دەسەڵاتو دەبێتە تاکە مەبەستی دیاریکراو، هەر لەوێشەوە بە شێکی

www.pertwk.com

زۆری (ئــەی رەقیــب) دەکەوێتــە دەرەوەی فیکــری مــەعریفیو ئەدەبییــەوە، دەمەوێت بڵێم زمان لـە میـانی فیکری ئایـدیۆلۆژیو سیاسیدا تـەنیا گرنگـی بـە تاکە مەدلولێك دەداتو هۆشی خوێنەری پێ کۆنترۆڵ دەکات، ئەو کردارەش بـە هەموو مانایەکەوە داماڵینی زمانـە لـە بەهای مـەعریفیو رۆشـنبیریو ئەسـتیو ئیستێتیکیەکانو کوشتنی داله لە چوارچێوەی تاکە مەدلولێکی ئایـدیۆلۆژیو سیاسییانەوە.

وەك دەزانین داهێنان بەبێ ئازادی، بە بێ فەزایەکی ئازاد، بە بێ ئازادکردنی خود بە هەموو مانایەکەوە مەحاڵ دەکەوێتەوە، هەر لەوێشەوە ئەرکی نووسەری داهێنەر ئازادکردنی پەیوەندییەکانی وشەو شتەکانو وشەو مانایە، تا بتوانێت لە دەرگاکانی خەیاڵی خوێنەر بە ژوور بکەوێت، وەك چۆن خوێنەریش هـەر لـەو ئازادییەوە دەتوانێ بەشداری خۆی لە کردەی داهێنانو خەڵقکردنـدا بنوێنێت، هــەر لــەو فــەزا ئــازادەوە دەتوانێــت دەســەڵاتی دەق لــە نــاوەوەو دەرەوە هەڵبوەشــێننەوە. بەمــەش دەق دەکەوێتــە دەرەوەی زەمــەنو مانــا بــاوو دیاریکراوەکانەوەو ئازادیش لـەو حاڵەتـەدا دەتوانێـت پرۆسیسـەی کردارەکـانی داهێنــان بــە ئــەنجام بگەیــەنێت، خوێنــەریش لــەوێوە وەك دەقێـك لـە دەرەوەی دەسەڵاتەکانەوە دەتوانێت لەگەڵ هەر خوێندنەوەیەکدا خۆی نوێ بکاتەوە، یـان لە دەقێکەوە بۆ چەندانی دیکە بگوازێتەوە.

www.pertwk.com

شیعر كه پیشەسازی وشەیه له بێدەنگی دەنگ دروست دەبێت، هەر لەوێشەوە ماڵی بوون دروست دەكات.

(هایدگەر)

زۆر نووستم، ئەوە ئێستا له خەو رابووم.

(نیچه)

ئەگەر هێشتا زیندووی نیشانەی ئەوەیه كه هێشتا نەگەیشتوویته ئەو جێگەیەی كه دەبوایه بیگەیتێ.

(پاولۆ كۆیلۆ)

بەشی سێیەم

www.pertwk.com

باسی یەکەم

ئەی رەقیب لە نێوان واقیعو خەیاڵدا

(ئەی رەقیب)[54]

1-(ئەی رەقیب) هەر ماوە قەومی کورد زبان

2-نای رمێنێ دانەیی تۆپی زەمان

3-ئێمە رۆڵەی رەنگی سوورو شۆڕشین

4-سەیری کەن خوێناوییە رابردوومان

5-ئێمە رۆڵەی میدیاو کەیخوسرەوین

6-دینمانە ئایینمانە نیشتیمان

7-کەس نەڵێ کورد مردووە کورد زیندووە

8-زیندووە هیچ نانەوێ ئاڵاکەمان

9-چەند هەزار لاوانی کوردی نەڕرەشێر

10-بوون بە قوربانی هەموویان نێژران

11-لاوی کورد ئێستاش حازرو ئامادەیە

---

[54]. بڕوانە: عەبدولخالق علائەدین ، دڵدار شاعیری شۆڕشگێری کورد، چ1/بغداد-1985-ل174.

www.pertwk.com

12-جانفیدانە جانفیدانە جانفیدا
13-لاوی کورد هەڵسانە سەر پێ وەك دلێر
14-سا بە خوێن نەقشی بکا تاجی ژیان
15-کەس نەڵێ کورد مردووە کورد زیندووە
16-زیندووە هیچ نانەوێ ئاڵاکەمان.

(ئەی رەقیب) سروودێکە، کە ((دڵدار))ی شاعیری بە هەموو کوردستان ناساند، خودی ئەو (دەق)ە وەك گوتمان لە دوتوێی زمانە رەمزییەکەیدا تەعبیر لە بەسەرهاتی خوێناوی میللەتی کورد دەکاتو شاعیر لە رووە دیارەکەیەوە لە بری میللەتێك دێتە گۆو رەسەنایەتی خەباتو کۆڵنەدانو سەرکەوتنەکانی کورد بە ناحەزان رادەگەیەنێت.

بەلاّم لە بیرمان نەچێت کاتێك دەڵێم (ئەی رەقیب) دەقێکی شیعرییە بەو مانایە دێت، کە لەپاڵ زمانی رەمزی، هەڵگری زمانێکی هەڵچوونئامێزیشە، وەك چۆن لە پاڵ دەنگو دەلالەتەوە، هەڵگری بێدەنگیو سپێتی لاپەڕەشە، هەر لەوێشەوە سەرەڕای ئیشکالەکانی (دڵدار/نەتەوە)و (ئەی رەقیب/فۆلکلۆر) دەشێ لە بێدەنگیو وسبەلێکراوەکانەوە، لە ونبوونی دەسەلاّتی (دڵدار)و سپێتی لاپەڕەوە، بە دوای جیاوازیو کرانەوەکانی (ئەی رەقیب)دا بچینو خوێندنەوەکانمان بونیاد بنێین.

کەواتە کاتێك وشەی دەق دەکەوێتە پێش سروودی (ئەی رەقیب) دەبێ دوو جۆر دەق لە بەرچاو بگرین، یەکێکیان دەقی ئیبداعییە، ئەویدیکە لەوێوە وشەی دەقی دەکەوێتە پێش، کە دوا شێوەی دیارو راستەوخۆی شتێکە، کە

www.pertwk.com

لێرەدا بە سروود ناونراوە. دیارە سروودی (ئەی ڕەقیب) زێتر بە رووە دیارەکەی دەکەوێتە پاڵ دووەمیانەوە نەك یەکەم.

ئەگەر چاوێك بە مێژووی کورد دابگێڕین (هەر چەندە مێژووی کوردی بە شێوەیەکی زانستی یەکلا نەکراوەتەوە) بەڵام دەبینین، چەندان جار کەوتۆتە بەر هێرشی دڕندانەی دوژمن و ئەویش بە پێی توانای خۆی پارێزگاری لە بوونی کردووەو دژیان بۆتەوەو قوربانی داوە...هەروەها (وەك دەڵێن)*[55] خاوەن چەندان میرنشینی گەورە بووە، هەر لە میرنشینی ئەردەلانەوە تا دەگاتە میرنشینی بابان و بۆتان سەرەڕای ئەوەی لە سەر مافی ڕەوای خۆی کۆمەڵێك شۆڕشی دژی دوژمن ئەنجام داوە، بەڵام بە هۆی شکستە یەك لە دوا یەکەکانەوە، کوردی بۆتە نێچیری ژێر دەستی دوژمن و بە هەموو مانایەکەوە داگیر کراوە...

بێگومان خودی ئەو شکست و داگیر کردنە گەورانە لە یادەوەری کوردی ونەستی کوردیدا بۆتە مایەی ترس و نیگەرانی و هەست بە کەمی کردن، پاشان هەر خودی ئەو حاڵەتانە سەرتاپای نەستی سیاسیشی تەنیووە، بۆیە دەبێ بۆ تێگەیشتن و لێخوردبوونەوەی سروودی (ئەی ڕەقیب) لە لایەك وەك مێژوو پەردە لە سەر ئەو شکستانە هەڵدەینەوە، لە لایەکی دیکە وەك سیاسەت بە دوای شۆڕشە ناکامەکاندا بچین.

چونکە سروودی (ئەی ڕەقیب) وەك حاڵەتی (نووسەر– تاك)و وەك حاڵەتی (کۆمەڵایەتی–گەلی کورد) لە ناخی شکستەوە هاتۆتە بەرهەم، لە بەر هەندێ بە

---

[55]–دەستەواژەی "وەك دەڵێن" لەوێوە دێت کە بە شێوەیەکی بەڵگەئامێزو زانستی ئەو میرنشینانە دراسە نەکراوەن.

www.pertwk.com

بـڕوای مـن (دڵـدار) بـەردەوام هەوڵـدەدات (شکسـتەکان) بـە سـەرکەوتنەکانی ڕابردوو پڕ بکاتەوە، یان بە شێوەی لاسایيکردنەوەی سەرکەوتن، نوێنەرایـەتی نەسـتی گوتـارە شکسـتەکانی کـوردی بکـات، ئـەوەش شـێوەیەکە، کـە لـەرێی ئایـدیۆلۆژیاوە، ئیسـتغلالکردن و بێنرخکردنـی کەلـەپوورو تـاکی نووسـەر لـە ئەستۆ دەگرێت، دەمەوێت بڵێم بە بڕوای من بەشێکی دیکەی ئیشکالیەتی (ئەی ڕەقیب) وەك شیعر خۆی لەو ئیستغلالکردن و بێنرخکردنەدا هەڵدەگرێتەوە، یان بـە مانایـەکی دیکـە ئیشـکالییەتی نـاوبراو وەك نێودژییـەك بـە سـروودی (ئـەی ڕەقیـب) دا درێــژ دەبێتــەوە، هــەر بــەهۆی ناودژییەکانــەوەش خــودی ئــەو نوێنەرایەتیکردنەی (دڵدار) وەك لە زمانی سروودەکەدا دەردەکەوێت، لە لایەك (تووندو تیژی) پێوە دیارە لە لایەکی دیکە (هەڵچوون) یان بە مانایەکی دیکە لە ڕێگەی تووندو تیژییەوە فەزایەك لە هەڵچوون دێنێتە بەرهەم، لە ڕێگەی ئەو فەزایەشەوە هەوڵدەدات ڕاستەوخۆ هەستی کوردی بە سەرکەوتنەکانی دوێنێ بوروژێنێت، بۆشاییەکانی ئێستای دەقی پێ پڕ دەکاتەوە، بەڵام خودی ئەو پڕکردنەوەیە ئەگەر لە ساتەوەختی (مەدی) نەتەوایەتی و سەردەمی (دڵدار)، بشێ وەك سیاسەت و ئایدیۆلۆژیا بە سەرکەوتن بنووسرێت، ئەوە لە ئاستی داهێنان و وەك کەلتوورو دەرکەوتە، هەڵبەتە کەمی دێنێت، وەك چۆن لە ئاستی ئەمڕۆی کوردی و گۆڕانکارییەکان جگە لە وەهم، جگە لە شەڕی کەلتوورو سیاسەت (مەبەستم لەسیاسەتی حزبییە) شتێکی دیکە بە دەستەوە نادات، هەموو شەڕە خۆ بەخۆیەکانی کوردی لە ڕێگەی (ئەی ڕەقیب)ەوە ئەویدیکە کوردی وەك دوژمن تەماشا دەکات.

www.pertwk.com

کەواتە کە دەڵێم لە ئاستی کوردی بەو مانایەی، کە هەتا ئێستاش کوردی کەمترین ئەزموونی لە شکستەکان بەدەست نەهێناوە، وەك چۆن لە سیاسەتدا کەمترین سوودی لە فیکرو کەلتووری رەسەنی کوردی نەبینیووە، (ئەگەرچی رەنگە لە سەر ئەو رستەیە بکەوینە نێو ئیشکالییەتی مێژووو ئیشکالییەتی رەسانایەتییەوە).

کەواتە (ئەی رەقیب) بە هەموو مانایەکەوە تەعبیر لە هاواری شکستەکانی کوردی دەکات بەرامبەر دوژمن، یان هاواری جەستەی لە خاچدراوی کورد وێنە دەکات، هەر چەندە ئەو هاوارە نابێتە مەیدانی بیرکردنەوەو بەرهەمهێنانی بەخۆداچوونەوەی کوردی، بەڵام دەکرێت بە پیتترین زەوی بێت، کە دەتوانێت لە رێی وروژانی سۆزەوە قەناعەتی دڵ بۆ خۆی کێش بکات، کە لێرە خۆی لە وەهمی سەرکەوتندا دەنوێنێت.

بەمجۆرە باوەڕی کوردی لە رێی وروژانی سۆزو هەڵچوونی دەروونییەوە لە دایك دەبێت نەك عەقڵ، ئەگەر بۆ مەرجەعی عەقڵی سیاسیشمان بگەڕێینەوە دەبینین لە سەر هەمان وروژانی سۆز دێتە مەیدان‌و دەبێتە (ئەی رەقیب)ێکی دیکە، هەر لە سەر ئەو بنەمایە کوردایەتی کوردی لە دڵەوە قودسیەتێك بە (ئەی رەقیب) رەوا دەبینێت‌و بە دیووەکەی دیکەش بە چەشنی فۆلکلۆرو هەستی (رەسانەتی) خۆی تێدا دەدۆزێتەوە. یان بە مانایەکی دیکە (ئەی رەقیب) بەردەوام بۆ کوردی خرۆشان‌و وەهمی سەرکەوتنی پێیە، بۆیە هەموو دووبارە کردنەوەیەکی (ئەی رەقیب) لە رووی دەروونییەوە، بە مانایەکی دیکە لە رووی دڵەوە دووبارە نواندنی چالاکییە سیاسییەکان‌و هەڵگیرسانی مەشخەڵی سەرکەوتنەو چێژو نەشوەو خۆشی رەنگ دەکات.

www.pertwk.com

لێرەدا دەبینین نەستی تێکشکاوی کوردی لە ڕێگەی (ئەی ڕەقیب)ەوە دەبێتە ڕەمزی کوردو کوردایەتی، بەڵام پێویستە بزانین کە دەستبردن بۆ ئەو ڕەمزەو کردنەوەی بە خوێندنەوەیەکی بەرهەمهێن هەرگیز نابێتە هۆی لەکەدار کردنی هەستی کوردی، بە قەد ئەوەی لێخوردبوونەوەیە لە دەقو پەردەهەڵدانەوەیە لە سەر نامەڵبەندێتی دەق لە دەرەوەی مەڵبەندەوە.

(دڵدار) لە بیستی شوباتی 1918 لە شارۆچکەی کۆیە لە دایکبووە هەر لەم ساڵەش عوسمانییەکان دەشکێنو ئینگلیز دەست بە سەر ئەو ناوچەیەدا دەگرن، بەهۆی قبوڵنەکردن حوکمی ئینگلیز یەکێك لەو بنەماڵانەی کە پەراگەندە دەبن بنەماڵەی (دڵدار)ە لە کۆیەوە بۆ ڕانیە، پاشان بۆ هەولێر[56].

(دڵدار) لە تەمەنی چوار ساڵیدا بە نەخۆشییەکی زۆر گران ساڵێك دەکەوێتە نێو جێگا، کاتێك چاکیش دەبێتەوە (لاڵ) دەبێت، لە دواجار کە زمانی کراوەتەوە بە لاڵەپەتی قسە دەکاتو تا دوا ژیانی ئەو زمان گرانییەی هەر ماوە، کەچی پێش ئەو نەخۆشییە زۆر فەسیحو قسەزان بووە، دواجار خودی ئەو لاڵەپەتییە لای (دڵدار) دەبێتە هۆی وروژانی حاڵەتێکی دەروونی، چونکە نەیتوانیووە بە باشی بدوێت، ئیتر بۆ پارێزگاریکردن لە خودی خۆی هەمیشە کۆمەڵێك ئارەزووی تایبەتی خۆی پشتگوێ خستووە، ئەو حاڵەتەش لە قۆناغی کوللیەدا، وا لە (دڵدار) دەکات، کە وەك (مەسعود محەمەد) دەگێڕێتەوەو دەڵێت: بە تەواوی هیچ کاتێك کەموکوڕییەکانی خۆی بە کەس نەگوتووە هەمیشە خۆی

---

[56]. بڕوانە:عەبدولخالق عەللادین، دڵدار شاعیری شۆڕشگێری کورد–هـ.س.پ.ل13/14.

www.pertwk.com

زەبت كردووە،[57] لێرەدا دەتوانین بڵێین ئەو زەبتكردنە لای (دڵدار) دەشێ وەك حاڵەتە دەروونییەكە بە چەپاندن لە (بەرزە منەوە-انا اعلی)) بۆ (من -انا) تەماشا بكەین، لەبەر هەندێ (من)ی (دڵدار) بۆ راگرتنی (بەرزە من) هەمیشە رەفزی ئارەزووەكانی خۆی دەكات، تا لەگەڵ (بەرزە من)دا نەكەوێتە ململانێ.

بەمجۆرە بەرە بەرە چەپاندنی بەردەوام هێزێكی گەورەی (من)ی (دڵدار) خەسار دەكات، دەشێ قسەكردنی (دڵدار) بە شێوەی ((كۆ)) تەماهیبوونی بە (نەتەوە) بەڵگەیەكی لاواز نەبێت، ئەوەش ئەوە دەسەلمێنێ، كە (من)ی (دڵدار) تووشی لاوازی دەبێتو هەر وەك چۆن لە زۆر هەڵوێستی ترسناكدا تووشی راكردن بووە، یان بەهۆی تەحوكمكردنەوە هەوڵیداوە پارێزگاری لەخۆی بكات، بۆیە دەبینین لە هەموو ژیاندا ویستوویەتی بە (نەكراوە)یی بمێنێتەوە. هەروەها لە هەندێك باریشدا دووچاری هەڵچوونی دەروونی هاتووەو بە توندی هێرشی بردووە، ئەو هێرشبردنەش لە پەرچەكردارەكانی بەرامبەر بە ئەویدیكەی جیاواز، بەرامبەر بە خوا بە ئایین (نایرمێنێ دانەیی/دانەری- دینمانە ئاینمان) زۆر بەجوانی بەرجەستە دەبێت.

---

[57]. - هەروەها دەڵێت:-دڵدار پەردەیەكی تەمومژی بە دەورەوە بوو نەیدەهێشت هێندەی مرۆڤی ئاسایی بۆ بینەر ئاشكراو و خۆش خوێن بێ. چەندێكی لەگەڵدا ژیابێتم و وتوێژم لەگەڵدا كردبێت و لە یەكدی نزیك كەوتبینەوە زانیوەتم ئەمەی دەیبیسنم و دەیبیتم هەموو (دڵدار) نییە: پشكێكی حەقیقەتی لێوە دەردەكەوت كە هەرگیز بایی لێشارەزابوونی تەواوی نەدەكرد. ه.س.پ/ بۆ زێتر بەدواداچوون دەقی نووسراوەكەی مامۆستا مەسعود محەمەد لە لاپەرە 62-72 ، ه.س.پ. بخوێنەوە.

www.pertwk.com

لە هەردوو باریشدا (من)ی (دڵدار) هێزێکی گەورەی خۆی لە بار بردووە، خودی ئەو لە باربردنەش بۆتە هۆی ئەوەی کە (من)ی (دڵدار) زێتر بەرەو لاوازی بچێ و هەر بە هۆی ئەو لاوازیەشەوە دواجار دووچاری دڵەراوکێی (القلق) ببێت.

بەمجۆرە هەموو گیرانێکی زمان لەلای (دڵدار) حاڵەتە گەورەکەی (لاڵ)ی بە بیر هێناوەتەوە خودی ئەو (لاڵەپەتی)یەش بۆتە ترسێکی هەمیشەیی و بەبالاًی (دڵدار)دا بڕاوە.

سەرەتا پرۆسەی نووسین لە سروودی (ئەی رەقیب) بە دەنگی (ئە) لە وشەی (ئەی) دەستپێدەکات، تا لە دوتوێی ((کۆ))دا (من)ی لاوازی خۆی بخاتە چوارچێوەکەوە، یان بە هۆی ئەو تەماهیبوونە وجودێك بە (من)ی ونبووی خۆی ببەخشێت، هەروەها ویستوویەتی لە مەڵبەندێتی دەقدا بە (کۆمەڵێك) نیشانە، سەرکەوتنی کوردی، کە لە دەرەوەی مەڵبەندێتی دەق دەکاتە سەرکەوتنی (زمان–لسان)ی (دڵدار)یش پێناسە بکات، کە بێگومان لە ناوەوە هەم دەلالەت لە بێهێزی کوردی و هەم بێهێزی (دڵدار) دەکات.

گوتمان (دڵدار)، ئەگەری مانەوەی سەلامەتی زمانی خۆی بە ئەگەری مانەوەی قەومی کورد دەبەستێتەوە، بۆ دڵنیابوونیش لە دێری (2)دا بە دەستەواژەی (نایرمێنێ)[58] مانەوەکە تۆکمەتر نیشان دەدات. کەواتە ئەگەر لە مەڵبەندێتی دەق دەستەواژەی ناوبراو، مانەوەی کوردی بێت، ئەوە لەو دیو مەڵبەندی دەق بێ دوودڵی تەئکید لە سەر مانەوەی زمانی خۆی دەکات، بۆ ئەوەش رابردووی دوور (میرنشین–منداڵی) دەکاتە نیشانە، جا ئەگەر جەستەی

[58]. بڕوانە ئەی رەقیب.

www.pertwk.com

کوردی بە (تۆپی زەمان) نەڕمێت[59] ئەوە هاوتەباکەشی کە زمانی (دڵدار)ە بە هیچ نەخۆشییەکی کوشندە لە ناو ناچێت.

وەك بەدیار کەوت لە تەواوی سروودی (ئەی رەقیب)، رابردوو، بە هەردوو ماناکەی (کورد/دڵدار) دەرکەوتنێکی گەورە بە خۆوە دەبینێت و نیشانەیەك لە دوتوێی خۆیدا مەیسەر دەکات، خودی ئەو نیشانەیەش خۆی تەنها لە مەدلولی سەرکەوتنی (کورد/دڵدار) دەبینێتەوە، یان حەقیقەتێك لە خۆیدا بەرجەستە دەکات، خودی ئەو حەقیقەتەش تاکە مانایەك دەبەخشێت، یان بە مانایەکی دیکە هەموو هێزی خۆی لە تاکە مانایەکدا کورت دەکاتەوە، بەوەش شاعیر دەیەوێت بالادەستییەك لە دەرەوەی گومانەوە بە (کورد/دڵدار) بدات، بۆیە هەمان مەبەست و ئاماژەکانی دوێنێ بۆ ئێستا دەخوازێت و ئێستای پێ روون دەکاتەوە، یان بە جۆرێکی دیکە (ئێستا)ی پێ سیخناخ دەکات و هەوڵدەدات بە هەمان حەقیقەتی دوێنێ، کۆنترۆڵی ئەمڕۆ بکات.

بەمجۆرەش رابردوو وەك کارکەرێکی چالاك و بە توانا دەبزوێ، ئالای رەسانایەتی (کورد/دڵدار) بەرز دەکاتەوە، لە خودی ئەو ئامادەباشییەی (رابردوو) شاعیر هەوڵدەدات هەستی کوردی بوروژێنێت، وەك چۆن

---

[59] –(دەبێ خوێنەر بزانێت، کە (دانەیی تۆپی زەمان) (دانەری تۆپی زەمان) هەردووکیان بەکار دێت، بەڵام لەو سەرچاوەیەی کە من پشتم پێبەستووە بە (دانەیی تۆپی زەمان) هاتووە، هەر چەندە بەلای من هیچ لە مەسەلەکە ناگۆڕێت، ئەگەرچی حاڵەتی دووەم لە بیروباوەڕ (دڵدار)و مەبەستی سروودەکە نزیکترە، چونکە (دانەری تۆپی زەمان) وەك ئاماژە کردن بە خوا (دینمانە–ئایینمانە نیشتیمان) پشتراستتر دەکاتەوە، بە پێچەوانەشەوە هەر راستە).

www.pertwk.com

بەدیووەکەی دیکە دەیەوێت وسبەلێکراوەکانی نەستی خۆی بەرجەستە بکات، هەر ئەوەشە وا لە (دڵدار) دەکات، راستەوخۆ لە دوێنێ ئاگادارمان بکاتەوەو لە دایکبوونی (کوردی) بە هۆی (بەگری/شۆڕش)و (فەسیحی زمانی خۆی) بە هۆی (ئەی رەقیب)ەوە رابگەیەنێت- بڕوانە دێری (3-4)[60] بەو واتایەش دەیسەلمێنێ کە خودی ئەو شۆڕشە، ئەگەر لە لایەك شۆڕشی لە دایکبوونی کوردی بێت و رەنگی (سوور) گەواهی لە دایکبوونی بێت، لە لایەکی دیکە شۆڕشی لەدایکبوونی زمان فەسیحی (دڵدار)ەو، سرووودی (ئەی رەقیب) گەواهی مانەوەی زمانە فەسیحەکەی پێیە.

بەمجۆرە (کوردی/دڵدار) ژیان بەخۆ رەوا دەبینن، بە ئسپاتکردنی تەواوی ئەو ژیانەو پەرەپێدانەکانی دەکرێت ئاماژە بە دێری (5) بدەین، کە لەوێدا راستەوخۆ بۆ ئیپراتۆریەتی (میدی) دەگەڕێتەوە، کە وەك دەڵێن بە کۆنترین ئیمپراتۆییەتی کوردان دەدرێتە قەڵەم. هەر لە سەدەی هەشتەمەوە تا سەدەی نۆیەم پێش زایین فەرمانڕەوایی وڵاتیان بە دەستەوە بووە. رەنگە لە لایەکی دیکە ئەو ئاماژەکردنە لە ناوەوەی شاعیرو دەرەوەی مەڵبەندێتی دەق ئاماژە بێت بە زمان فەسیحی و قسەزانی خودی (دڵدار) بەر لە تووشبوونی بە نەخۆشییەکەیەوە.

کەواتە لە حاڵەتی پرۆسەی نووسین (کە ئێمە پێمانووایە حاڵەتێکی ناسرووشتییەو بەشێکی زۆری نائاگایی کاری تێدا دەکات) کاتێك (دڵدار) لەو پرۆسەیە بە نائاگاییدا شۆڕ دەبێتەوە، دووچاری جۆرێك لە شکست و ترس دەبێت، بۆ بەزاندنی ئەو شکست و ترسەش وێنەیەك هەڵدەبژێرێت (کە لێرەدا

---

[60]. بڕوانە ئەی رەقیب/هـ.س.پ.

www.pertwk.com

رەمزی کوردیو وێنەی کوردییە) تاکو وەك ئەلتەرناتیڤ لە بری منی لاوازی خۆی بە کاری بهێنێت. دەمەوێت بڵێم هەموو بە بیر هێنانەوەیەکی نەخۆشییەکە دەبێتە هۆی وڕوژانی ترسێك، بۆ لابردنی ئەو ترسەش هەمیشە پەنا بۆ رەمزو وێنەیەك دەبات، کە ترسەکەی پێبرەوێنێتەوە.

لێرەدا ئەگەر راستەوخۆ بۆ دێری(7–8) بگەڕێینەوە دەبینین لە سروودەکەدا جۆرێك لە نیگەرانیو دوودڵی هەیە، بە مانایەکی دیکە زۆر عەفەوییانە دەمانخاتە نێو پرسیاری (مان–نەمان).[61] بە جۆرێکی دیکە دەکرێ بڵێین بە هۆی حاڵەتە دەروونییەکەیەوە هەمان واتای دێری (1–2) دووبارە دەکاتەوە، بەلاّم ئەگەر لە دێری (1) بە وشەی (هەرماوە) تەئکیدێکی تەواو لە بوونی کوردی بکات، ئەوە لە دێری (7) ئەو تەئکید کردنە بە باشی خۆی ناخاتە روو، یان لاواز دەکەوێتەوە، ئەو لاوازییە بەشێکی زۆری بە نائاگاییو نەستی (دڵدار)ەوە دەلکێ، دەمەوێت بڵێم شاعیر بە شێوەیەکی لاواز هەوڵی نەفیکردنی (مردن) دەدات، بیهێزی کیانی کوردیو کیانی زمانی (دڵدار) لە دێری (7) لەوەدایە کە شاعیر نایەت راستەوخۆ بە یەك لەرەو ریتم، و بە بێ دوودڵی دان بە زمانی (خۆی)و بە (کیانی) کوردی بنێت، وەك چۆن لە دێری (1)دا زۆر بە ئاگاییانەوە دەیخاتە روو، بەڵکو هەوڵدەدات لە میانی پەیوەندی نێوان دەستەواژەو وشەکانی (زیندووە–مردووە، نانەوێ... هتد)و هەروەها لێکنزیکبوونەوەی دەلالەتە هاوواتاکانەوە وشەی دژ بە مەبەست دەرپەڕێنێتە دەرەوەی بوونی (زمان)و بوونی (کوردی)یەوە، وشەی دژ بە مەبەستیش هەڵبەتە وشەی (مردن)ە، یان بە مانایەکی دیکە هەوڵدەدات لە ڕێگەی هێرشی

---

[61]. بڕوانە ئەی رەقیب/ ه.س.پ.

www.pertwk.com

توونـدو تیـژی وشـەو دەسـتەواژەکانی نارمـێ، زینـدووە، زینـدووە، نانـەوێ .. هتد، ماناو دەلالەتەکانی وشەی (مردن) کاڵ بکاتەوە، بڕوانە دێری (7-8).

بەڵام دەپرسین کام دەرەوە، دەرەوەی کیانی کوردی، یان دەرەوەی زمان-لسان-ی دڵدار؟

هەڵبەتە ئەو پرسیارەش لەوێوە دێت کە وشەی (مردن) وشەیەکە بەردەوام پرسیار دەوروژێنێت، هەروەها وروژاندنی پرسیار لە وشەی مردندا تەنها بە رابردووەوە بەند نییە. بە مانایەکی دیکە پرسیاری وشەی مردن پرسیارێکی ئەبەدیو ئەزەلییە، لە زەمەنو کاتێکی دیاریکراو گیر ناخوات، کەواتە لێرەدا پرسیاری مردن پرسیارێکی ئێستاییە، بۆ رابردوو هیچ جێکەوتەیەکی نابێت، ئەگەر لەو رووەوە تەماشای بوونی کوردی بکەین دەبینین بە قەد ئەوەی بوونی بە ساتەوەختی دەرکەوتنی ئێستای (ئەی رەقیب)ەوە بەندە، ئەوەندە بە رابردووەوە بەند نییە، یان بە جێکەوتە مێژووییەکانەوە نالکێ، وەك چۆن دەتوانین بڵێین (ئەی رەقیب) بە قەد ئەوەی هەڵگری زیندوویێتی زمانی-لسان-(دڵدار)ە، بەو مانایەی کە لەگەڵ (زمان-لسان) باوی نەتەوەو کۆمەڵ تەماهی خۆی دەنوێنێ، ئەوەندە هەڵگری زیندوویێتی ئالأی کوردی نییە، هەڵبەتە لەگەڵ ئەویدیکەی ناکوردیش جیا دەکەوێتەوە، مەبەستمە بڵێم ئەگەر تێڕوانینی (دڵدار) تێڕوانینی باوی ((کۆ))بێت، ئەوە تێڕوانینی کوردی بۆ ناسیونالیزم تێڕوانینێکی گشتگیرەو نەیتوانیووە تایبەتمەندییەکانی کوردی لەخۆ بگرێت.

ئەو خاڵە ناوبراوەش دەشێ وەك خاڵێکی سەرەکی لە جیاکردنەوەی خوێنەری یەکەمو چوارەم/پێنجەم بە فریامان بگات.

www.pertwk.com

بۆیە شاعیر هەوڵدەدات بە دێری (11،12)و بە ئامادەباشی (گیانبەخشینی لاوانی کورد)و (زمانی-ئەی رەقیب) بەرپەرچی تێڕوانینی گشتگیرو پرسیاری مردن بداتەوە، وەك چۆن بەرهەمهێنانی (ئەی رەقیب)و بە رەنگی سووریش درێژە بە ئامادەباشییەکان دەدات، بەڵام بێگومان هیچ یەك لەوانە ناتوانن جیاوازییەکان و درێژبوونەوەی جیاوازییەکان، بۆ ئەمڕۆ خەفە بکەن.

کەواتە لەگەڵ جیاوازییەکاندا تا دێت پرسیارەکان چڕتر دەبن و دواجار بە ناچاری (دڵدار) لە دێری (13،14) ئەرکەکە دەخاتە سەر شانی خۆی (نەك وەك تاك، بەڵکو وەك لاو/لاوی کورد) تاکو لەوێدا درێژە بە هەمان خوێن و قەبارەو توانای رابردووی (زمان-لسان)و (کیانی کوردی) بداتەوەو پانتاییەکانی ئێستای ژیانی پێبڕازێنێتەوە.

گوتمان لە دێری (11،12) ئامادەباشی لە گیانبەخشیندا هەیە، لە دێری (13،14) هەڵدەسێت تا وەك دێری (3،4) مەیدان بڕازێنێتەوە. بەڵام پرسیاری ئێمە ئەوەیە ئایا هەڵسان لە میانی وشەی نووسراو دەتوانێت بێتە مەیدانی خۆ نمایشکردن؟ دەتوانێت سنووری زمان - (دەق) ببەزێنێت بە کردە پرۆسیسەی (بوون) بکات، تا بۆ دواجار مردن رەتبکاتەوە؟ یان ئایا ئەو پرسیارە بە نەکراوەیی دەمێنێتەوەو بە دەوری خۆیدا خولدەخوات؟

ئایا ئەو ئامادەباشی و هەڵسانە لە توێی وشەی نووسراودا تا ئەو سنوورە دەڕوات کە بە خوێن-بە ئەی رەقیب، تاجی ژیان و تاجی جیاوازییەکان بنەخشێنێت، یان هەر وەك خەونی پەرگیرانەی شاعیر دەمێنێتەوە؟

هەموو ئەو پرسیارانەی ئێمە پەیوەندی بە نامەڵبەندێتی دەقەوە دەکەن و لەوێشەوە هەوڵدەدەن بۆ نەستی شاعیر بگەڕێینەوەو بپرسین ئایا بە وشەی

www.pertwk.com

نووسراوی مەبەستدارەوە شاعیر دەتوانێت (لاڵەپەتەیی) خۆی بسڕێتەوە، یان لە نەبوونی کیانی کوردییەوە ئاڵای کوردی بەرز بکاتەوە؟ لە لایەکی دیکە شاعیر چۆن بە پەرگیری ناسیونالیستانە دەتوانێ فەزایەك بۆ قبولکردنی ئەویدیکە برەخسێنێت، پانتاییەك بۆ خەیاڵ و بیرکردنەوەی ئەویدیکە بسازێنێت؟

کەواتە هەر لەو بنەڕەتدا نیگەرانیە گەورەکە لە مەڵبەندو نامەڵبەندی دەق بە هۆی پرسیاری (مردن- لاڵەپەتەیی)و (جیاوازی-پەڕگیری)و (قبوڵکردن)و (قبوڵنەکردن)ەوە دروست دەبێت و هەر لەوێشەوە رەهەندی جەستەی (دڵدار)و رەهەندی (کیانی کوردی) دووچاری جۆرێك لە ونبوون و وێڵبوون دەکات.

هەروەها ئەگەر زێتر جەخت بکەین و جەستەی کوردی زێتر روون بکەینەوە دەکرێت بپرسین ئایا لە ساتەوەختی ئێستای سروودی ئەی رەقیب، خاوەن ئاڵایین و ئاڵاکەشمان نانەوێت، خاوەن کیانین و کیانەکەشمان نارمێت؟!.

هەڵبەتە ئەو پرسیارە بە نیسبەت خودی شاعیرەوە بە هۆی تەماهی بوون لەگەڵ ((کۆ))ئەگەر بە جۆرێك لە جۆرەکان لە نووسیندا هێز بنوێنێت، ئەو هێزە لە سروودی (ئەی رەقیب)ەوە حەقیقەتێك بە (دڵدار) ببەخشێت، وەك لەم نووسینەدا دیارە بەبڕوای من ئەو حەقیقەتە لە مەسەلە ئیبداعیەکەوە سەرچاوە ناگرێت، وەك چۆن پەیوەندی بە مەسەلەکانی ئازادییەوە نییە، بە قەد ئەوەی پەیوەندی بەو ماناو مەبەست و دەلالەتە پەرگیرانە دایە، کە کوردی وەك نەتەوەو کۆمەڵگە وەك ((کۆ))خستوویەتە پاڵ سروودەکەوە.

کەواتە ئەو حەقیقەتە، حەقیقەتی ئیبداعی نییە، بەڵکو لە دەسەلاتی ((کۆ))هەڵدەقوڵێ و لەوێشەوە نەشئەیەك بە دەسەلاتی جەستەی ونبووی

www.pertwk.com

(دڵـدار) دەبەخشـێت، دەشـێ بڵـێین تـا رادەیـەکی زۆر ئـەو نەشـئەیە بـوونی (دڵدار)ی لە نەبوونەوە تا ئێستای (ئەی رەقیب) درێژ کردۆتەوە، دەمەوێت بڵێم تەماهیبوونی (دڵدار) لەگەڵ ((کۆ)) لە جەستەی (ئەی رەقیـب) لەلایەك نـەبوونی دەسـەڵاتی تاکانـەی (دڵـدار) دەسـەلمێنێت، لـە لایـەکی دیکـە دەشـێ بێـدەنگی (دڵدار) لە جەستەی (ئەی رەقیب) تەعبیر لە جوانی (دڵدار)و وسبەلێکراوەکانی نێو زمانی هەڵچوونئامێزی (ئەی رەقیب) بکات.

بـەڵام ئـەو مەسـەلەیە بـە نیسـبەت بـوونی (کـوردی) رەنگـە دووچـاری ئیشکالمان بکاتـەوە، ئیشـکالەکەش ئەوەیـە چـۆن دەتـوانین بـە هـەمان ئامـاژەو نیشانەی سەردەمی میرنشینەکان نەشئە بە جەستەی کوردی بدەین‌و بڕیـاری بەیانی لە سەر بنەخشێینین.

کەواتە دەسەڵاتی سروود لە ساتەوەختی ئێستادا جگە لە یۆتۆپیا شتێکی دیکە نییە، خودی ئەو یۆتۆپیایەش تەنها جەستەی ونبووی ((دڵدار)) تیایە بالاَ دەستە، جەسـتەی ونبـووی (دڵـدار)یش بـە کەشـفکردنی خوێنـەری چوارەم بـە شێوەیەکی کاتی‌و خوێنەری پێنجەم بە شێوەیەکی بەردەوامەوە بەندە[62].

بەڵام بۆ کوردی ئـەو مەسـەلەیە تا رادەیـەکی زۆر یۆتۆپیایـەکی روخێنـەرە، هەر لە سـەر ئـەو بنەمایـەش دەڵێین (ئـەی رەقیـب) بۆ ئێسـتای کوردی جگـە لـە

---

[62]- شێوەی کاتی خوێنەری چوارەم بە لێکترازانی خەیاڵ و ئەفسانەوە دەلکێت. بەردەوامبوونی خوێنەری پێنجەمیش لە بێدەنگی و هەبوونی بێدەنگیدایە، کە جاویدانییە.

www.pertwk.com

مەستبوونێکی سیاسیانەی نەتەوەپەرست–فۆلکلۆریانەی ئەفسانەئامێز[63]، نەبێت شتێکی دیکە نییە.

لە لایەکی دیکە ئەگەر سەیر بکەین دەبینین لە سرووودی (ئەی رەقیب) داهاتووی کوردی بە هەموو مانایەکەوە ونەو ئاسۆ لێڵە، دەشێ بەشێکی ئەو دیار نەبوونە بۆ خودی بێدەنگی سپێتی لاپەڕە بگەڕێتەوە، بەڵام بەشێکی بە کوردیو کردەی ئیبداعی کوردییەوە بەندە، بەو مانایەش ئەو ئامادەباشییەی کە شاعیر ئاماژەی بۆ دەکات دەبێتە ئامادەباشییەکی وەهمی، چونکە کردەی لەگەڵدا نییە، یان بە مانایەکی دیکە سەرچاوەکەی لە دڵەوەیە نەک عەقڵ (وەک روونمانکردەوە)، بۆیە سرووودی (ئەی رەقیب) بە هۆی وروژانی هەستو سۆزەوە توانیوویەتی هەڵچوونی کوردی وەک ((کۆ))لە خۆ بگرێت، بەڵام لە بیرمان نەچێت هەمیشە هەڵچوونی سۆزی دەروونی لە بەرامبەر عەقڵ سەرەڕۆیانەو بێ بنەما دەکەوێتەوە.

هەروەها لە لایەکی دیکە بەشێك لە دیارنەبوونی داهاتوو، لە نامەڵبەندێتی دەقدا بۆ خودی (دڵدار) دەگەڕێتەوە، واتە بە (من)ی وێڵبووی (دڵدار)ەوە پەیوەستەو دەکەوێتە ژێر هەژموونی (بەرزە من)ەوە، هەر لەوێشەوە جۆرێك لە نەگوتنو چەپاندن دروست دەبێت، هەر لەو چەپاندنو نەگوتنەوە (دڵدار) دووچاری نیگەرانی دەبێت، بە دیووەکەی دیکەش دەشێ نیگەرانی (دڵدار) پەیوەندی بە توانەوەی (دڵدار) لە نێو مانا پەرگیرەکانی ((کۆ))و بە ونبوونی دەسەڵاتەوە هەبێت، خودی ئەو نیگەرانییەش وای لێکردووە کە هەرگیز بە

---

[63]–ئەفسانە بە مانا بەرفرەوانەکەیەوە دەکەوێتە چوارچێوەی فۆلکلۆرەوە–بڕوانە: الادب الشعبي و العادات و التقاليد الشعبية/ ە.س.ث. ل3.

www.pertwk.com

روونی داهاتوو نەبینێت، یان بە مانایەکی دیکە کە لە غیابی خوێنەری پێنجەم کە ئێمە وا ناوزەدمان کرد، هەمیشە خۆی بخواتەوە، یان بە هەڵچوونەوە لە میانی نووسیندا پارێزگاری لە وسبەلێکراوەکانی خۆیو سپێتی لاپەڕەو جوانی بێدەنگی بکات.

سەرەڕای ئەوەش دووبارەکردنەوەی دێری (7،8) لە کۆتای سرووەدەکە بە شێوەیەکی روونتر دوودڵیو نیگەرانی (دڵدار) لە لایەكو نیگەرانی بوونی کوردی لە لایەکی دیکە دەچەسپێنێ، هەر لەو دەرئەنجامەش دەشێ بڵێین تاکو ئێستا نەستی سیاسی کوردی لەو نیگەرانییە رزگاری نەبووە، وەك دەشزانین ئەو نیگەرانییە ناکەوێتە دوتوێی نیگەرانی ئیبداعییەوە، بە قەد ئەوەی ترسە لە رەشبوونەوەی (مـن)ی کوردی، بە دیووەکەی دیکە لای (دڵدار) ترسە لە لەدەستدانی بەهرەی نووسین، هەر لەوێشەوە هەستی کوردی بوونی خۆی بە وەهمی (ئەی رەقیب) بە زیندووی رادەگرێت، وەك چۆن بە شێوەو رەنگی جیا جیاش خودی ئەو وەهمە دابەش دەکات، وەك گوتمان هەموو ئەو شێوە جیا جیایانەش لە سەر وروژانی سۆزی دەروونی کوردی کار دەکات، ئەگەرچی بە هیچ جۆرێك ئەو وروژانە نابێتە بنەمایەك بۆ عەقڵی کوردیو عەقڵی سیاسی کوردی، بە هیچ شێوەیەك ناتوانێت لە میانی سۆزەوە خۆی بە جیهان بناسێنێت، بەڵام وەك بۆمان دەرکەوت خوێنەری پێنجەم بۆ (دڵدار) بنەمایەك بۆ خوێندنەوەیەکی دیکەی جیاواز دەخاتەوە.

****

www.pertwk.com

باسی دووەم

ئەی رەقیب لە نێوان دەنگو دەنگدانەوە

دەشێ بە شێوەیەك لە شێوەكان بڵێین تەواوی گوزارەكانی سرووودی (ئەی رەقیب) لە هەستی ناسیونالیدا خۆی دەنوێنێو لەوێشەوە خوێنەری یەكەمتان بە بیر دەخەمەوە، هەروەها ئێمە لەو خوێندنەوەیەدا ئەو هەستە لە گوزارەی (كورد-میدیا-كەیخوسرەوو ئاڵا-زمان=هەستی ناسیونالی)و (جوانی-سپێتی لاپەڕە=نەست) بەرجەستە دەكەین، یان بە مانایەكی دیكە جەخت لەسەر دەنگو دەرئەنجامی دەنگیش لە توێی دەنگدانەوەدا دەگرین، لەوێشەوە پەنجە دەخەینە سەر بێدەنگیو بەیەكەوە لكانی (دەنگ/نەتەوە)و (دەنگدانەوە/زمان)و (بێدەنگی/جوانی) لەتوێی گوزارەو بڕگەكانەوە بە (ئاڵا)وە پەیوەستیان دەكەینو لە (بێدەنگی/جوانی)یشەوە ئاماژەكانمان بۆ خوێنەری پێنجەم دەگوازینەوە.

لە سەرەتا بەر لەوەی بچمە نێو ئەو خوێندنەوەیەوە، دەمەوێت بە خوێنەران رابگەیەنم، كە هەوڵدەدەم لەم بەدواداچوونەمدا، ئەو خاڵانەی خوارەوە روون بكەمەوە:

یەكەم:- هەوڵدەدەم جەستەی (ئەی رەقیب) بە (دەنگو دەنگدانەوە) پەیوەست بكەم، لەوێشەوە (دەنگ) بەرەو (نەتەوە/كەیخوسرەو) ببەم، (نیشتیمان/میدیا) بە (جوگرافیا/كوردستان) یەكسان بكەم.

بەڵام دەنگدانەوە بە (زمان/ریتم)و (هەستی ناسیونالی/رۆحی نەتەوە) پەیوەست دەكەم، لەوێشەوە بە (ئاڵا/بەرگری) دەیبەستمەوە.

www.pertwk.com

دووەم:- دەمەوێت لە خودی (دڵدار) ی شاعیریشەوە وەك تاك، چەمكی (بێدەنگی) لە خەیاڵو بیركردنەوەی خوێنەر بەرەو (سپێتی/بۆشایی) (چەپێنراو/نەست) بكەمەوە، دواجار لە (جوانی/ئالاّ) دا بەرجەستەیان بكەم.

كەواتە ئەگەر سروودی (ئەی رەقیب) بە رووە دیارەكەی تەعبیر لە جەستەی نەتەوە بكات، جەستەی نەتەوە خۆی لە دەنگدا بنوێنێت. ئەوە دەنگدانەوە خۆی لە (زمان/ریتم)ی سروودەكەدا هەڵدەگرێتەوەو هەستی ناسیونالیستی لەخۆدا هەڵگرتووە. دواجار جەستەی نەتەوەو هەستی نەتەوە لە (ئالاّ)دا بەرجەستە دەبێت.

بەڵام (ئەی رەقیب) بە ڕووە نادیارەكەی لەنێوان دوو گوزارەو دوو بڕگەی دەنگیدا، بێدەنگی یان (سپێتی/بۆشایی) ڕەنگ دەكات. (سپێتی/بۆشایی) بە شێوەیەكی ئاسۆیی لە سروودی (ئەی رەقیب) بە (نەست/چەپێنراو)ەوە دەلكێ، دواجاریش هەوڵدەدەم ئەو بێدەنگییەی (دڵدار) بە (ئالاّ/جوانی) ببەستمەوە، بەڵام ئەگەر نەتەوە لە رێگەی شۆڕش- بەرگریكردنەوە (ئالاّ) بەرز بكاتەوە، ئەوە (دڵدار) لە رێگەی جوانی بێدەنگی سروودی (ئەی رەقیب)ەوە (ئالاّ)ی خۆی هەڵدەكات.

واتە ئالاّی نەتەوە بە شۆڕشو بەرگریكردنەوە پەیوەستەو قودسییەتی (ئەی رەقیب)، بەو مانایەی كە هەڵگری هەستی ناسیونالییە، درێژی دەكاتەوە. بەڵام ئالاّی خودی (دڵدار) وەك تاك بە بێدەنگییەوە بەندەو جوانی، بەو مانایەی كە تەعبیر لە سپێتی دەكات درێژەی پێدەدات.

(جان كۆهین) دەڵێت: دەبێ هەموو بەیتە شیعرێ پەیڕەوی وەستان بكات، جا چ درێژ بێت یان كورت، ئاسۆیی بێت یا بەرز بێتەوە[64].

[64]. بڕوانە: جان كوهين، بنية اللغة الشعرية، ترجمة: محمد الولي ومحمد العمري، المغرب 1986ل58.

www.pertwk.com

لێرەدا مەبەستم نییە، جۆرێك لە قودسییەت بەو گوتەیە ببەخشم و پێموابێت ئیتر گوتەیەکە قابیلی لێکدانەوەی جیاوازو راڤەکردنی جیاواز نەبێت، بەڵام ئەوەی لەو گوتەیەدا دەمەوێت بیخوازم چەمکی ((وەستان))ە، بە مانایەکی دیکە هەوڵدەدەم لە رێگەی چەمکی ((وەستان))، چەمکی بێدەنگی و سپێتی لاپەڕە زێتر روون بکەمەوە.

لە لایەکی دیکە بەر لەوەی قسە لەو گوتەیەی (کوهین) بکەم، دەمەوێت لە تەواوی وزەکانی ئەو نووسینەدا جەخت لەوە بکەمەوە، کە سروودی (ئەی رەقیب) لەلایەك ئاوێنەی بەرگری کوردییە، لەلایەکی دیکە ئاوێنەی بەرگریی خودی (دڵدار)ە.

بەڵام ئەگەر بەرگریی منی کوردی لە دەنگ و دەنگدانەوەی زمانی حەماسییەوە سەرچاوە بگرێ، ئەوە بەرگریی منی (دڵدار) لە نەست و سپێتی لاپەڕەدا خۆی دەنوێنێ، هەر لەوێشەوە بەبێدەگی (دڵدار)ەوە پەیوەست دەبێت.

کەواتە لەتوێی مەدلولاتی سروودەکەدا ئەگەر دەنگی (نەتەوەی کورد) لە رەمزی (میدیا—کەیخوسرەو)دا خۆی بنوێنێت، ئەوە دەنگدانەوە تەعبیر لە زیندوویێتی هەستی ئەو نەتەوەیە دەکات، کەواتە ئەوە زیندوویێتی کوردییە هەر لە سەردەمی بەرگریی و شۆڕشەوە (ئەی رەقیب) بەرەو ئێستا درێژی دەکاتەوە.

بەڵام دەشێ بڵێین ئەگەر زیندوویێتی (دڵدار) پەیوەندی بە سروودی (ئەی رەقیب)ەوە هەبێت، ئەوە لە نەستی (دڵدار) و گومانی خوێنەری پێنجەم بەرجەستە دەبێت، گومان و نەستی (دڵدار) دەکەوێتە میانی بێدەنگی و بۆشاییەکان و سپێتیی لاپەڕەوە، یان بە مانایەکی دیکە وەك (کۆهین) بە

www.pertwk.com

((وەستان)) ناوزەدی دەکات، جا چ چەمکی وەستان تەعبیر لە وەستانی نێوان دوو بڕگەو دوو گوزارە بکات، یان پەیوەندی بە سپێتی لاپەڕەوە، سپێتی نێوان دوو بڕگەو دوو گوزارە هەبێت. بۆ نموونە ئەگەر تەماشای گوزارەی (مردن و زینــدوویّتی)، (نایڕمێنــێ و هــەرماوە)، (زینــدووە–زینــدووە)و (جانفیدانــە–جانفیدانە–جانفیدان) بکەین، هەست بەجۆرێك لە بۆشایی/سپێتی دەکەین، ئەو (بۆشـایی/سـپێتی)یانـە لـە بێدەنگی هـەڵقولاون، وەك گوتمـان گومـان پـەخش دەکەن، دەشێ روویەك لە رووەکانی گومان لە بێدەسەڵاتی منی زمانی (ئەی رەقیب)ەوە سەرچاوە بگرێت، لە روویەکی دیکە لە بێدەسەڵاتی منی نەتەوەی کورد. بڕوانە دێڕی (1، 2، 7، 8، 12).

کەواتە کاتێك (دڵدار) لە بەرامبەر (زیندووبوون) گوزارەی (مردن) دەخاتە روو، دیـارە بـڕوای پتــەوی بـە زینــدوویێتی نییــە، هــەروەك چـۆن دووبـارە کردنەوەی وشە، یان مانای وشە بە وشەیەکی دیکە، یان جەختکردن لە وشە، ئەگەرچی لەلایەك بە زۆر مانا حەزی دەسەڵات رەنگ دەکات، بەڵام لەلایەکی دیکە دڵەڕاوکێ دەنوێنێ، لەنێوان حەزی دەسەڵات و دڵەڕاوکێ، وەك گوتمان بۆ خـودی (دڵـدار) گومـان دەبێتـە هـۆی بێدەسـەڵاتی. بـەڵام بـۆ خـودی کـوردی بێدەسەڵاتییە گومان بەرهەم دێنێت.

کاتێك لای منی (دڵدار) گومان دەبێتە هۆی بێدەسەڵاتی بەو مانایەیە کە (دڵدار) هەمیشە وەك شاعیر گومان لە بێدەسەڵاتی زمانی نووسینی خۆی دەکات، بەڵام بە نیسبەت منی (کوردی) لە بەر ئەوەی لە ناوەوە هەڵگری منێکی ئەکتیڤ و بە تواناو دەسەڵاتدار نییە، بۆیە هەمیشە گومان لە (ئەویدیکە) دەکات و پێیوایە هەمیشە (ئەویدیکە) بۆ رەشکردنەوەو لەناوبردنی خۆی بۆ لە بۆسە ناوە.

www.pertwk.com

له دەرئەنجام دەتوانین بڵێین سروودی (ئەی رەقیب) هەڵگری دوو خەسڵەتە، یەکێکیان بە بەرگری کردنی نەتەوەو هەستی ناسیونالیانەی نەتەوە پەیوەستەو تەعبیر لە واقیعی کوردی دەکات، هەر لەوێشەوە دەشێ قودسییەتی (ئەی رەقیب) بەرجەستە بکەین‌و هەموو ئەوەش ڕووی دیاری سروودەکەی لەخۆدا هەڵگرتووە. ئەویدیکە بە ڕووە نادیارەکەیەو پەیوەستە، بێدەنگی (دڵدار)و سپێتی لاپەڕە دەنوێنێ، تەعبیر لە گومانەکانی نەستی (دڵدار) دەکات، دەکەوێتە ئەودیووی زمانی حەماسییەوە.

خەسڵەتی یەکەم لە سروودی (ئەی رەقیب) زۆر لە دووەم زاڵترە، بۆیە ئەرکی زمان لە سروودی (ئەی رەقیب) خۆی لە گواستنەوەی خەسڵەتی یەکەمدا هەڵدەگرێتەوە، نەك خەسڵەتی دووەم.

لێرە لەو کەشفکردنەدا ئەگەر سروودەکە لە حەماسەتی جەستەی زمانەوە بەرەو ئەو دیو حەماسەتی نەستی (دڵدار) بچێت، یان بە مانایەکی دیکە ئەگەر دەنگ لە سروودی (ئەی رەقیب) لە (کورد زوبانەوە) خۆی بنوێنێ، ئەوە دەنگدانەوە لە (هەستی ناسیونالی)یەوە بەرجەستە دەبێت، لەنێوان دەنگ‌و دەنگدانەوە شاعیر بە ڕووە دیارەکە تەماهی کورد زومان دەبێت، یان لە نێوان رەمزی نەتەوە (میدیا-کەیخوسرەو)و بەرگری هەستی ناسیونالیستانەی شۆڕش‌و ئالای کوردی تەماهیبوونی (دڵدار) هەڵدەگرێنەوەو لەوێشەوە قودسیەتی (ئەی رەقیب) دەردەکەوێت.

وەك چۆن بە ڕووە نادیارەکە بێدەنگی، (دڵدار) تەماهی سپێتی لاپەڕە دەکات‌و ئالای جوانی لە (نەست/چەپێنراوەکان)دا کپ کردووە. یان بە مانایەکی دیکە وەك خوێنەری پێنجەم دەیبینێ (دڵدار) ئالای جوانی لە گومان هەڵدەکات. بەلام دەستەواژەی (کوردزبان) ئەگەرچی بە گشتی زمانی (دڵدار)ە،

www.pertwk.com

بەلآم وەك تاك زمانی دڵدارە بە نەنووسراوەیی و پەیوەندی بە بێدەنگی و سپێتی لاپەڕەوە هەیە.

کەواتە بە هەردوو ڕووەکە (دڵدار) وەك منی کوردی، وەك منی شاعیر، دەبێتە هەڵگری ئالآ، بەلآم ئالآیەك ڕەمزی کوردایەتییەو ئەوی دیکە ڕەمزی گومان.

(1)

وەك دیارە هەر لە دەستپێکی سرووودەکەوە بە گوزارەی (کورد زوبان) جەستە پێش زمان دەخات، دەنگ پێش دەنگدانەوە دەکەوێت، دەشێ خستنە پێشەوەی جەستە ڕێخۆشکەرێك بێ بۆ ئاماژەکردن بە (جوگرافیا/کوردستان)، واتە ئەگەر لە گوزارەی (کورد زوبان)ەوە دەسپێکی خوێندنەوەمان دیاری بکەین، دەتوانین لە دەرەنجامدا بەرجەستەکردنی جەستەی کوردی لە بەرجەستە کردنی میدیا–میرنشینە کوردییەکانەوە هەڵگرینەوە، بە دیووەکەی دیکەش بەرجەستەکردنی کوردی ڕاستەوخۆ بەرجەستەکردنی جەستەی سروودی (ئەی ڕەقیب) دەگەیەنێت.

بەلآم ئەگەر دەنگدانەوەی کوردی لە دەنگەوە تەماشا بکەین، ئەوە لەو حاڵەتەدا زمان دەبێتە دروستکەری هەستی ناسیونالیستی و زیندوویێتی ڕۆحی نەتەوە، بە مانایەکی دیکە لەنێوان جەستەی سروودو جەستەی کوردی، زمان ڕۆحی هاوبەشەو هەردوو جەستە بەیەکەوە دەلکێنێت، ئەو ڕۆحە ئەگەر بۆ کورد جەوهەری جەستەو زیندوویێتی جەستە بگەیەنێت، ئەوە بۆ سرووودەکە لە ڕووی هونەرییەوە ئەو وزە گەورەیەی پێ نییە، بەڵکو تەنها وەك ئامرازی گەیاندن کار دەکات.

کەواتە گوزارەی (کوردزوبان) هەر تەنها گوزارەیەکی ئاسایی نییە، بەڵکو جەستەو ڕۆحی کوردی هەڵگرتووە، وەك چۆن جەستەو ڕۆحی سرووودەکەش لەخۆ دەگرێت، بەنیسبەت یەکەمیان کورد وەك جەستە ناونیشانە، لایەنە

www.pertwk.com

ماددیەکـەی نەتـەوە وێنـە دەکـا، زمـان لایەنـە مەعنەوییەکـەو ڕۆحـی نەتـەوە دەگەیەنێت، بەڵام بە نیسبەت دەق (کورد) دەنگی سروودەکەیەو (زمـان) تـەعبیر لـە دەنگدانـەوە دەکات، لێرەدا کورد بـە (میـدیاو کەیخوسـرەو) یەکسـانە، بـەڵام زمـان دەلالەتـەکانی بزاڤــو بـەرگریو شـۆڕش دەگەیـەنێت، لـەنێوان (کـورد + زوبان)دا ئالاّ دەبێتە ڕەمزی شۆڕش، ڕەمزی بزاڤـو بەرگریو سـەرهەڵدان، بـەڵام لـەنێوان (جەسـتەی سـروودو جەسـتەی زمـان) مانـا، کـورد بـوون دەگەیـەنێت، دەلالەتەکانی مانا دەبێتە ئالاّ بۆ ئەو کوردبوونە، دواجار دەنگو دەنگدانـەوەی، ماناو دەلالەتەکان خۆیان لە تەواوی (ئەی ڕەقیب)دا هەڵدەگرنەوە، (مەبەسـتمان "ئەی ڕەقیب"ە لەنێو گەلی کورد، وەك شێوەیەك لە شێوەکانی یادەوەری).

(2)

لای (دڵدار) زمان وەك ڕەگەزێکی زیندووی ناسنامەی کوردی لـە سـروودەکە دەردەکـەوێت، لەوێشـەوە دەنگو دەنگدانـەوە دێـتە ئاراوە، بـەو مانایـە دەنـگ، ئەگەرچـی لەلایـەك هـەڵگری جەسـتەی سـروودەکەیە، لەلایـەکی دیکـە هـەڵگری ئاماژەکـانی ناسـنامەی کوردییـە. کەواتـە کـورد لـە جەسـتەی سـروودا (مانـا- دەنگ) دەگەیەنێتو زمان (دەنگدانەوە- ئالاّ) ڕەنگدەکات.

لەلایەکی دیکە لەنێوان (کورد-زوبان) وەستانێك هەیە، ئەو وەسـتانە دەشـێ تەعبیر لە بەرگریی خودی (دڵدار) بکات، بەڵام بزاڤو بەرگرییەکی گوماناوی یـان وەك گوتمان بزاڤو بەرگرییـەك کـە دەشـێ لـە بێدەسـەڵاتییەوە سەرچاوە بگـرێ، ئـەو بێدەسـەڵاتییە وەك لـە خوێندنـەوەی یەکـەم ئامـاژەمـان بـۆ کـرد بـە پرۆسـەی نووسینی شیعرەوە بەندمان دەکات.

گوزارەی (کوردزوبان) لەنێوان (میدیاو کەیخوسرەو)و (شـۆڕش) لـە خـاڵێکی دیـاریکراو بەیەکدەگەنـەوە، بـەڵام لەچـەندان خـاڵ لـە یـەکتر جیادەبنـەوە، خـاڵی بەیەکگەیانـدنیان ئالاّیـە، (ئـایین- نیشـتمان -ڕابـردوو) بـە جۆرێـك لـە جۆرەکـان دەبنە هۆیەك لە هۆیەکانی ئەو بەیەکگەیاندنە، بڕوانە دێـــڕی (3، 4 -5، 6).

www.pertwk.com

واتــه ئەگــەر (میــدیاو کەیخوســرەو) وەك ڕەمــزی نەتــەوە (کــه دەڵــێم ڕەمــزی نەتەوە مەرج نییە مەبەست لە نەتەوەی کورد بێت، دەشێ وەك خوازە تەماشای بکەین) لە پێناو نیشتمان خۆی کردبێتە قوربانیو ئەو قوربانییـەش لـە ڕەنگـی سوور ماناکانی خۆی دیاری بکات، ئەوە بوونی کورد لە جەستەی سروودەکەدا بە قەد ئەوەی بوونی خـۆی لـە ماناکانی بەرگریـدا دەدۆزێتـەوە، هێنـدە (میـدیاو کەیخوسـرەو) ڕۆڵ نـاگێڕن، دیـارە مەبەسـتمان لـە یەکـەمیان بەردەوامیەتـە، بـە مانایــەکی دیکــە (میــدیاو کەیخوســرەو) دەکەونــە ڕابــردووەوە، بــەڵام بــەرگری درێــژەی هەیــە، ئەگــەر بــەرگری تەرجەمــەی ســروودەکە بکــەین ئــەوە زمــان دەگەیەنێت، واتـە لـە بەرامبـەر بەرگریکردنی کوردی لـە بوون، لـە سـروودەکەدا زمان درێژە بەبوون دەدات.

(میدیاو کەیخوسرەو) لە سروودەکەدا دەشێ جوگرافیاو نیشتمان بێت، یان بە مانایەکی دیکە زەوییەکی بە پیت بێت، بۆ دەنگدانەوەی سروودەکە، بۆیە دەتوانین بڵێین مانەوەی (ئەی ڕەقیب) بەبێ ڕەمزی (میدیاو کەیخوسرەو) مانەوەیەکی ناتەواوە. وەك چۆن لە بەر ئەوەی کوردی ئەمڕۆ وەك ئیبداع وجودی لەقە، بۆیە مانەوەی نەتەوەی کورد بەبێ ڕابردوو، بە بێ زمان، بەبێ ڕۆحی نەتەوەو هەستی ناسیونالی مانەوەیەکی لەرزۆكو ناتەواوە. واتە لە دەرکەوتەی بوونی نەتەوەدا، هەموو مانەوەیەکی جوگرافی بێ ئاڵا ، دواجار وەك مانەوەیەکی بێ ئامانج دەمێنێتەوە، بە مانایەکی دیکە لە نێوان نیشتیمانو ئاڵادا پەیوەندییەکی پتەو هەیە، بەڵام بەشێکی زۆری پتەوی ئەو پەیوەندییە ڕاستەوخۆ لە نەبوونی ئیبداعدا دەردەکەوێت، واتە ئەوە نەبوونی ئیبداعە ئەو پەیوەندییە تا ئەو سنوورە مەزن نیشان دەدات، بە دیووەکەی دیکە ئەوە ئیبداعە لە دەرکەوتەی بووندا تەواوی سنوورەکان تێکدەشکێنێ، ئاڵای تایبەت بەخۆی هەڵدەکات.

www.pertwk.com

بەڵام وەك لە بەدواداچوونی (ئەی رەقیب)دا دەبینین، کە کورد وەك جەستەو جوگرافیاو نیشتمان بوونی خۆی بە رەمزی ڕابردووەوە بەند دەکات، زمانیش دەبێتە ریتمی ئەو بوونەو ئاڵای ڕۆحی ئەو نیشتمانو جوگرافیایە.

کەواتە خاڵی هاوبەشی (کورد-زوبان) ئەو خاڵەیە کە لە قوربانیو بەرگریدایەو خۆی لە رەمزی ڕابردوو درێژ دەکاتەوەو لە ئاڵادا بەرجەستە دەبێت، بەڵام خاڵە جیاوازەکان دەکەونە نێوان گوزارەکانی (زیندوو - مردوو) (ناپرمێنێ- هەرماوە).

ئەگەر گوزارەی (هەرماوە) وەك مانا وەرگرین، دەبینین زێتر وەك هەواڵێك خۆی دەنوێنێ، بە رابردووەوە بەندمان دەکات، بەڵام (ناپرمێنێ) جۆرێك لە تەئکیدکردنو بەردەوامییەتی لەخۆدا هەڵگرتووە، هەروەها (هەرماوە) بە شێوەیەکی ئاسۆیی ڕێدەکات، بەڵام (ناپرمێنێ) بە شێوەیەکی ستوونی ئامادەباشی هەیە، بە دیووەکەی دیکەش ئەگەر لە جەستەی سروودەکە سەیری بکەین لەوێ (هەر ماوە) دەبێتە هەڵگری جەستەی کوردی، بەڵام (ناپرمێنێ) زمانی ئەو جەستەیە درێژ دەکاتەوە، بە مانایەکی دیکە (هەر ماوە) دەنگەو (ناپرمێنێ) دەنگدانەوە.

لە لایەکی دیکە لەنێوان (لاو) بە مانای هێزی سەردەمو ((میدیاو کەیخوسرەو) بە مانای ڕەمزی رابردوو، لەنێوان ئەمڕۆو دوێنێ، لەنێوان ساتەوەختی ماناو کاڵبوونەوەی مانادا خۆیان دەنوێنن، هەر وەك چۆن ئەمڕۆو دوێنێ جیاوازیگەلێگ بەڕێوەی دەبات، هێزی (لاو)یش لەمڕۆو دوێنێ دنیایەك جیاوازی دەنوێنێ.

(3)

کەواتە جەستەی کوردی لەنێوان ئەمڕۆو دوێنێ لەنێوان لاوانی ئەمڕۆ ڕەمزە نەتەوەییەکانی دوێنێ، نەمریی خۆی لە دەنگدانەوەدا هەڵدەگرێتەوە، بەڵام سروودەکە لەنێوان خودی شاعیرو مانای شیعردا، لەنێوان بۆشاییەکانی

www.pertwk.com

بێـدەنگیو نەسـتی شـاعیردا گومـان دەبێتـە ڕەمـزو ئـاڵای زمـانی چـەپێنراوی (دڵدار)، یان بە مانایەکی دیکە تـەواوی نەسـتی شاعیرو شیعرییەتی، دەچێـتە خزمەت جەستەی کوردیو هەستی نەتەوەییەوە.

لە سروودی (ئەی ڕەقیب)دا، زمان وەك ئەوەی کە دەکەوێتە بەرچاو هەڵگری هەسـتی نەتەوەییـە، بـەڵام بەشـێك لـە ونبـوونی خـودی شـاعیرێتی دەشـێ پەیوەنـدی نەنوسـینەوەی زمـان (چـەپاندنی زمـان)و بەشـێکی پەیوەنـدی بـە تەماهیکردنەوە هەبێت.

هـەر لـە سـەر ئـەو بنەمایـەش خوێنـەری پێنجـەم بەشـی زۆری گومانـەکانی شـیعریی بـە سـپێتی لاپـەڕەو بۆشـایی بێدەنگییـەوە پەیوەسـت دەکـات. بـەڵام خوێنەری یەکەم بەشێکی زۆری بەرجەستەبوونی شیعری لە ئاڵاو دەنگدانـەوە هەڵدەگرێتـەوە، ئـەوەش بـەو مانایـەی کـە سـروودی (ئـەی ڕەقیـب) وەك وێـردی سەر زمانی گەلی کوردو مارشی نەتەوە سەیر دەکات.

بەڵام تەماهیبوونی شاعیر لەوێوە دێت، کە لە پێناو هەستی نەتەوایەتییـەوە هەسـتی خـۆی دەداتـە دواوە، هـەروەك لـە پێنـاو زمـانی حەماسـیانەوە زمـانی شـیعریی وێـران دەکـات، دەبێـت بـزانین کـە ئیشـکالیەتی (دڵـدار) بـۆ زمـان ڕاسـتەوخۆ پەیوەنـدی بەوەدایـە، کـە لـەبری هـەموو کـورد ئـەرکی قسـە کـردن بەخۆی دەسپێرێت، لەبری هەموو کورد ڕەمزەکانی مێژوو دەنووسێتەوە، لەبری تەواوی دەسەڵاتو هێزی کوردی لاوەکان بۆ مەرگ هاندەدا، لەبری هەمووان بیر دەکاتـەوەو نەخشـە دادەڕێـژێت. بـە کـورتی (دڵـدار) لـە بـری ئـەوەی شـیعر بـە خولیایـەکی قووڵـەوە بنووسـێت، وەك ئـەرك هەڵسـوکەوتی لەگـەڵ دەکـاتو لەوێشەوە دەیەوێت مانایەك بە کوردبوون ببەخشێت، بەڵام بەر لە (دڵدار)یش کوردبـوون هـەبووە، (دڵـدار) دێـت تـاکو شـیعری کوردبـوون هەڵبـژێرێت، بـەڵام جوانی شیعر لەوەدایە، کـە مـەرج نییـە ئێمـە هەڵیبـژێرین، بەڵکو ئـەو بۆخـۆی دێـت، کەواتـە شـیعر شـێوەیەك نییـە، بـۆ بردنـەوە، یـان بـۆ بەرجەسـتەکردنی

www.pertwk.com

دۆڕاندنی ئەویدیکە، بەڵکو یارییەکی کراوەیەو هەموو کەسێك ناتوانێت ئەو یارییە بکات. بە مانایەکی دیکە (دڵدار) لەبری ئەوەی شیعر وەك یارییەکی کراوە، وەك پێشبینی تەماشا بکات، یان وەك نووسینەوەی حیکایەتێکی شیمانەیی سەیری بکات، کە رۆژێك لە رۆژان دەشێ هەبێت، دەیەوێت لە رێگەی نووسینەوەی کوردبوونەوە بڵێ هەم، لە رێگەی تەقلیدکردنی کوردبوونەوە دەبێتە رابەرو ئەرکی فەرماندان لە ئەستۆ دەگرێت. بڕوانە:- دێڕی (11، 12، 13، 14).

لە لایەکی دیکە دەشێ بەشێك لەو حەماسەتە نەتەوەیی و هەستی ناسیونالییە، کە لە (ئەی رەقیب)دایە، پەیوەندی بە تێڕوانین و فیکری سەردەمەوە هەبێت، هەژموونی واقیع و بزاڤی نەتەوایەتی بەڕێوەی ببات، وەك چۆن بەشێکی بەرەو هوشیاری کۆمەڵایەتیمان دەکاتەوە. کەواتە دەشێ بڵێین (دڵدار)ی شاعیر (ئەی رەقیب) لە نێوان تێڕوانینی سەردەم و هوشیاری کۆمەڵایەتییەوە دەنووسێت، بە مانایەکی دیکە دەمەوێت بڵێم (دڵدار) هەرگیز بیر لە وشەی کۆتایی ناکاتەوە، بەڵکو هەمیشە بیر لە هەبوونی خۆی دەکاتەوە، بۆیە زۆر تەقلیدییانە هەبوونی خۆی تەماهی هەبوونی کوردی دەکات، هەر لە سەر ئەو بنەمایە دەتوانین بڵێین دریژبوونەوەی (ئەی رەقیب) لە پرۆسیسەکردنی پەرگیریدایە، بەلام شاعیری داهێنەر هەر کە وشەی کۆتایی هەڵدا، ئیتر لە بەتاڵیدا دەمرێت، مەرگی نووسەر دەلالەتی لەدایکبوونی خوێنەرە جیاوازەکانی هەڵگرتووە.

بۆیە هەستدەکەین خودی ئەو حەماسەتەی سروودی (ئەی رەقیب) بەرەو جۆرێك لە شۆڤینیەتمان دەکاتەوە، هەموو شۆڤێنیەتێکیش لە وزەی جوانگوتن کەم دەکاتەوە، هەروەك هەستی مرۆڤایەتی دەخاتە دواوە، بە دیووەکەی دیکەش رەهەندو دەلالەت و ماناکان بەرەو بنبەستبوون دەبات.

www.pertwk.com

بــە مانایــەکی دیکــە دەشــێ بڵــێین زمــانی (ئــەی ڕەقیــب)، زمــانێکی باوکسالارانەیە، زمانێکی دەسەڵاتخوازانەیە، ئێمە لەو خوێندنەوەیە دەپرسین ئایـا هەسـتی شـاعیرانەی (دڵـدار)، دەکەوێتـە کـوێ؟ ئایـا هەسـتی شـاعیرو شۆڕشگێڕ وەك یەك خوێندنەوەی بۆ دەکرێت؟

ڕاسته هێزی (ئەی ڕەقیب) بەجۆرێك لە جۆرەکان، خۆی لە ئاوێزانبوونی هەستی شاعیرو هەستی شۆڕشگێڕدا هەڵدەگرێتەوە، ئەو قسەیەش ڕاستەوخۆ لـەوێوە دێـت، کـە نموونـەی (شـاعیر، هوشـیاریی، کۆمەڵایـەتی) خـۆی بەسـەر جەســتەو بیرکردنــەوەی دەقــدا دەســەپێنێت، هــەر لــەتوێی هوشــیاریی کۆمەڵایەتیشـەوە هەسـتی شـاعیرو هەسـتی شۆڕشـگێڕ لـە جەسـتەی سـروودی (ئەی ڕەقیب) دەخەینە بەرچاو.

ئەگــەر توندوتیــژی نموونــەی شۆڕشــگێڕ لــە سەرکێشــییە نالۆژیکەکانــدا هەڵگرینــەوە، ئــەوە دەتــوانین توندوتیــژی شــاعیر بــە زمــانی باوکســالارانەوە پەیوەست بکەین. هەر لەوێشەوە دەسەڵاتی شاعیر لە دروشمەکانەوە بەرجەستە دەبێت، بەڵام نموونەی شۆڕشگێڕ خۆی لە مۆدیلی سیاسیانەدا دەنوێنێ.

هـەروەها ئەگـەر نـالۆژیکی دروشمـەکانی شـاعیرو حەماسـەتی شیعریی وەك ئـەوەی کـە هـەڵگری هەسـتی شـۆڤێنییە، بەرامبـەر بـە مرۆڤدۆسـتیو هەسـتی مرۆڤایەتییــەوە بوەســتێ، ئــەوە نــالۆژیکی سەرکێشــییەکانی شۆڕشــگێڕ بــە ئەفسانەی سەردەمەوە بەندە.

لێــرەوە دەتــوانین پەیوەنــدیی نێــوان هوشــیاریی (شــاعیر)و هوشــیاریی (شۆڕشــگێڕ) لــە پەیوەنــدی نێــوان سەرکێشــیو دروشمەکانــدا هەڵگرینــەوە، لێکجیابوونەوەشیان لە (واقیع)و (ئەفسانە)دا بگرین، بـەڵام ئەگـەر هوشیاریی شاعیر وەك پێویست پەیوەندیی بە هوشیاریی ئەدەبییـەوە هـەبێتو هوشیاری ئەدەبی پەیوەندی بە جیهانبینی وجیاوازیو ئاستی بیرکردنەوەو قبوڵکردنی ڕەنگەکانــەوە هــەبێت، دواجــار هــەموو ئەوانــەش لــە دوتــوێی نووســیندا

www.pertwk.com

ڕەنگبداتـەوە، ئـەوە هوشـیاریی شۆڕشـگێڕ هوشـیارییەکی کۆمەڵایەتییـەو بـە واقیعێکی دیاریکراوەوە بەندە، لـە زۆربـەی باردا ئەویدیکـە بە مەترسـی دەداتـە قەڵەمو هەر لەوێشەوە بەشێکی زۆری جیاوازییـەکانی ئەویدیکە ڕەتدەکاتـەوەو هەمیشە خۆی بەراست دەزانیٚو ئەویدیکە بە چەوت دەداتە قەڵەم، تـەواوی ئـەو بۆچوونو بیرکردنەوەیەشی لە کارە شۆڕشگێڕییەکەی دەردەکەوێت.

لێـرەدا ئـاخۆ هوشـیاریی ئـەدەبی لای (دڵـدار) هوشـیارییەکی دروسـتە؟ بێگومـان دروسـت نییـە، چونکە هوشیاری ئـەدەبی بـەو مانایـەی کـە هـەڵگری جیاوازییەکانە لای (دڵدار) کەمترین ڕەنگدانەوەی لە سروودی ناوبراودا بەرچاو دەکـەوێت، بـەڵکو (دڵـدار) بـەردەوام وێنـەی خـۆی لـە واقیعـی تاکـە نەتەوەیەکدا بەند کردووە، بەو مانایە هوشیاریی (دڵدار) هوشیارییەکی کۆمەڵایەتییانەو تاك ڕەهەنـدو پـەڕگیرەو زۆرتـر بـە هەسـتی نەتـەوەی کوردەوە بەنـدە، هوشـیارییەکە دەکەوێتە نێو واقیعی کوردییەوە، خۆی لەئالأی کوردیدا دەبینێتەوە، سـەرەڕای ئەوەش ناشێ وەك هوشیاری شۆڕشگێڕ سەیری بکەین، چونکە دواجـار دەشـێ بڵێین هوشیاریی شۆڕشگێڕ خۆی لەسەرووی واقیعدا دەنوێنیٚو وێنەی خۆی لە ڕەمـزدا بەرجەسـتە دەکـات، وەك چـۆن هۆشـیاری ئـەدەبی داهێنەرانـە بـە مانـا پێشـکەوتووەکەی دەکەوێتـە سـەرووی ئـەدەبی لۆکاڵییـەوەو خـۆی لـە ئاسـتی گلۆباڵدا هەڵدەگرێتەوە.

بێگومـــان ســـەدەی بیســـتەم ئـــەو دوو نموونەیـــەی زۆر بـــە جـــوانی تیـــا دەردەکـەوێت، نموونـەی یەکـەم بـە دروشـمو حەماسـەتەوە پارێزگـاری لـەخۆی دەکـات، ئـەوی دیکـە بەسەرکێشـیو خەیاڵـەوە، یەکـەمیان بڵنـدگۆی سـەردەمەو ئـەوی دیکـە ڕەمـزی سـەردەم، بـەڵام جیـاوازیی نێـوان (دڵـدار) وەك بڵنـدگۆی سـەردەمو شۆڕشـگێڕ وەك ڕەمـزی سـەردەم، ئەوەیـە کـە (دڵـدار) ڕەمـزی تاکـە نەتەوەیەکە، کە بە نەتەوەی کورد ناودەبرێ، بەڵام نموونەی شۆڕشگێڕ دەبێتـە ڕەمزی هەموو بزووتنەوەیەکی ئازادیخواز هتد.

(دڵدار) له پێناوی هەستی نەتەوە، گرەو لەسەر فرەمانایی و جوانگوتن و فرەڕەهەندی زمان دەکات، وەك چۆن لە پێناو تاك مانایی گرەو لەسەر خودی خۆی و نیگەرانیەکانی خۆی و هوشیاریی ئەدەبی دەکات.

ئەگەر تێکەڵکردنی هەستی نەتەوە وەك ((کۆ)) و هەستی (دڵدار) وەك تاك تێکەڵکردنێکی هەرەمەکییانە بێت و پەیوەندی بە نائاگایی پرۆسەی نووسینی شیعرەوە هەبێت، ئەوە لەو حاڵەتەدا، دەتوانین بڵێین دیدی (دڵدار) بۆ دنیا، دیدێکی فریادڕەسئامێزە، مەبەستم لە دیدی فریادڕەسئامێز، ئەو دیدەیە کە پشت بە ئەودیوو واقیع دەبەستێت، ئەو قسەیەشم لەوێوە دێت کە لەپشت جەستەی زماندا حاڵەتە دەروونییەکانی (دڵدار) و سپێتی لاپەڕەو بۆشاییەکان دێنە ناوەوە، لە حاڵەتێکی ئاوادا، زمانی نووسین ئەو زمانە نییە، کە بەر واقیع دەکەوێت، بەڵکو ئەو زمانەیە کە خەیاڵ و بیرکردنەوەی (دڵدار) دەنوێنێ.

بەڵام ئەگەر ئەو تێکەڵکردنە، تێکەڵکردنێکی دروستکراوبێ، یان پەیوەندی بە هوشیاریی نەتەوەیی و کۆمەڵایەتییەوە هەبێت، دەتوانین بڵێین دیدی شاعیر دیدێکی شۆڕشگێڕانەی لۆکاڵییانەیە، لەو حاڵەتەشدا جەستەی شیعر دەبێتە جەستەیەکی ماددی و دەلالەتەکانی لە بوونی کوردی (وەك جەستە) هەڵدەگرێتەوە.

لەو خوێندنەوەیەدا، وەك دەردەکەوێت (دڵدار) بە ماناکانی هەستی نەتەوەییەوە بەندە، لەوێشەوە خولیای دەنگ، وەك ڕەمزی نەتەوە بە (کورد زوبان) و (میدیاو کەیخوسرەو)، لەلایەك خولیای دەنگدانەوە بە (بەرگری/شۆڕش) لەلایەکی دیکە پەیوەستە، لەوێشەوە قسەمان لەوە کرد کە بوونی شاعیر بە بوونی کۆوە بەندە، لەو تەماهی بوونەشەوە، دواجار قسەمان لەو گومانە کرد کە دەکەوێتە بۆشاییە دەنگییەکانەوە، بەڵام بۆ ئەوەی بتوانین

www.pertwk.com

سپێتی لاپەڕەو بۆشاییەکان بەرجەستە بکەین، دەبێت پەردە لە سەر چەپێنراوەکانی نەستی (دڵدار) هەڵدەینەوەو لەسەر فاکتەرەکانی ژیانی نووسەر کار بکەین.

باسی سێیەم

ریتمی ناوەوە
خوێندنەوەیەکی فۆنۆلۆژی ئەی رەقیب

لێرەدا وەك لە ناونیشانەکە هاتووە بەشێکی زۆری قسەکردن لە (ئەی رەقیب) دەچێتە خانەی خوێندنەوەی فیزیکیانەی فۆنەتیك‌و بیستنەوە، بەو مانایە هەوڵدەدەین لە دیدی فۆنۆلۆژییەوە ماوەکانی نێوان دال و مەدلول دیاری بکەین‌و رەنگدانەوەی دنیای دەرەوە لە دنیای ناوەوەی (دڵدار) هەڵگرینەوە، یان بە مانایەکی دیکە لە رێگەی دنیای بێدەنگی پیتەکانەوە کۆمەڵێك دەلالەتی نادیار بەرجەستە بکەین، کە تەواو لەگەڵ دنیای دیاری (ئەی رەقیب) جیاواز دەکەوێتەوە.

وەك گوتمان ئەوەی بەردەوام ئەو سرووده وەك دەقێكی گونجاو دەخاتە روو ئەو پەیوەندییە پتەوەیە، كە دەكەوێتە نێوان خودی دەق و مێژووی دەركەوتنی هەستی ناسیونالیزمییەوە، ئەو پەیوەندییەش دواجار رەهەندی مێژوویی بە سەر رەهەندی دەلالیدا زاڵ دەكات، كەواتە ئەوەی كە دەبێتە شوێنی خۆ دۆزینەوەی خوێنەر، بونیادسازی دەق نییە بەڵكو ئەو بونیادەیە، كە مێژووی كوردیو مەیلی ناسیونالیستی لە ساتەوەختێكی دیاریكراودا بەرجەستەی دەكات، هەروەك چۆن پەیوەندی ئیستێتیكی نێوان وشەكان نییە بەڵكو بابەتە، كە لەگەڵ مێژووی نەتەوەیی چاكسازی دەسازێنێت.

لە دۆزینەوەی ئەو پەیوەندییەوە دەتوانین بڵێین (ئەی رەقیب) وەك جەستە دەبێتە رووداوێكی مێژوویی، بەڵام وەك بونیادسازیو كاركردن لە پەیوەندییەكی داخراودا خۆی قەتیس دەكات.

دەشێ لەوێوە وەك رووداوێكی مێژوویی سەیری جەستەی (ئەی رەقیب) بكەین، كە توانیوویەتی دیاردەی ناسیونالی بە شێوەیەكی پەتی لە ئاگایی دەرەوەو ناوەوەی كوردی جێگیر بكات، بۆ بەدواداچوونی ئەو جێگیر كردنەش چەمكی شیعرییەتی جێگیر بە كار دێنین، بەڵام دەشێ لەوێوە دوچاری بنبەستبوون بین، كە كاری خوێنەری جیاواز لە پڕكردنەوەی بێدەنگیو تەواوكردنی وشەكانو ماوەی نێوان دالو مەدلول كورتی دێنێت. لە نێوان دەنگی جیاوازو دەنگی قەتیس ماو، یان لە نێوان شیعرییەتی جێگرو پرشنگی دەلالەتەكان، كۆمەڵێك خوێندنەوەو راڤەو لێكدانەوەی جیا دێتە بەرهەم، بەڵام من لێرەدا هەوڵدەدەم لە بونیادی بڕگە

www.pertwk.com

کورتو درێژەکانی وشەوە شیعرییەتی جێگیرو هەڵچوون، دەلالەتە شاراوەکانی نێو دەق بەرجەستە بکەم، لە سەر ئەو بنەمایەش هەوڵدەدەم رووی دووەمی قسەکردن بۆ هەنووکەیی فیزیکیانەی رواڵەتو ناوەڕۆكو چۆنێتی دروستبوونی شەپۆلی دەنگو چۆنێتی رۆیشتنی ئەو شەپۆلە دەنگیانەو چۆنێتی وەرگرتنیان بگوازمەوە.

یەکێك لەو تیشکۆ بەرجەستانەی کە پەیوەندییەکی جێگیر لەگەڵ مێژوو دروست دەکات، ئەو دەنگە قەتیس ماوەیە کە لە رێگەی (میدیاو کەیخوسرەو) دەردەکەوێت، ئەو دوو تاکە دەنگە وەك ئامراز رەنگدانەوەی بارەکانی هێزو بێهێزینو تەواوی کۆدی سروودەکەیان لەخۆ گرتووە، واتە ئەوەندەی لە شیعرییەتی جێگیر پەنگ دەخۆنەوە، ئەوەندە لە پرشنگی دەلالیو دەنگدا خۆیان ناسەپێنن، چونکە ئەگەر پرشنگە دەلالییەکان هەڵگری تەعبیرکردنی جیاواز بن، ئەوە شیعرییەتی جێگیر تەواوی تەعبیرکردنەکان بەخۆوە بەند دەکات.

دەشێ ماوەی نێوان دالو مەدلول بە پێی ئاستی خوێنەرو مێژووی جیاواز، دەلالەتی جیاواز بنوێنن، بەڵام شیعرییەتی جێگیر دەنگی قەتیس ماوی مێژوویەکی دیاریکراو (دەنگە خەفەکراوەکانی منی ناسیونالیزمی کوردی) دەگەیەنێت، لێرەدا (کەیخوسرەو) ئەو رووداوەیە کە فەزای نێوان دالو مەدلولی ئەم سرووده داگیر دەکاتو تەواوی وزەو مانا دیارەکان لە پێناو خۆی دەخاتە کار، نەك هەر هێندە بەڵکو (کەیخوسرەو) ئەو بێدەگییە گەورەیەشە یان ئەو دەنگە خەفەکراوەی منی ناسیونالیزمی کوردییە کە تەواوی دەنگو پرشنگە جیاوازەکان دەخاتە ژێر هەژموونی خۆیەوە، ئەو

www.pertwk.com

قسەیەشمان بە سروشتی بێدەگی ئەو پیتە نەبزۆکانەوە پشت راست دەکەینەوە کە کۆتایی رستەی سروودەکە پێکدەهێنن، بڕوانە هەر دوو نیوە دێری (5–6) چۆن لە پیتی (ن)ی نەبزوێنی کۆتاییدا خۆیان دادەخەن.

ئەگەر سروشتی ئەو داخرانە بۆ سەرەتایی نیوە دێرەکان بگەڕێتەوە دەبینین نیوە دێری (5) بە وشەی (ئێمە) دەست پێدەکات، وشەی (ئێمە) سەرەڕای ئەوەی کە بە هۆی پیتە بزوێنە درێژەکەیەوە وەك وشەیەکی بزۆز خۆی دەنوێنێت، وەك ماناش کۆی وزەکانی لە هێزی ناوەوەدایە، ئەو هێزە لە نیوە دێری (6) خۆی لە بەرزترین پیتی بزوێنی درێژ کە (ا)ی (دینمان– ئایینمان– نیشتمان)ە هەڵدەگرێتەوە، بەڵام دواجار کە سەیر دەکەین بەشی زۆری کۆتاییەکانی ئەو سرووده، یان سەرەوای دێرەکان بە پیتی نەبزوێنی (ن) دێت. پیتی نەبزوێنی (ن) تەعبیر لە جۆرێك پەناو پێچیو هەڵچوونی نادیاری ناوەوە دەکات، سەرەڕای ئەوەش درێژی برگەکان بە حاڵەتی دەروونییەوە بەندەو خاوییان تەعبیرکردنی پێچاو پێچی تۆختر دەکەنەوە.

کەواتە ئەگەر تەواوی ماناکانی (ئەی رەقیب) لە خزمەتی بوونی کوردی خۆی رێك بخاتو بنەمای ئەو بوونەش لە رێگەی بە نێوداچوونی مێژوودا پراکتیزە بکرێت، ئیتر لێرەوە پێناسەمان بۆ شیعرییەتی جێگیر لە بەیادهێنانەوەدا بەرجەستە دەبێت، بەو مانایەش بەیادهێنانەوەی (میدیاو کەیخوسرەو) بەیادهێنانەوەی کۆی ئەو مەیلو گوتارانەش دەگرێتەوە، کە بوونی کوردی لە سەر بونیاد دەنرێت، لێرە شیعرییەتی جێگیر دەشێ دوو تێڕوانین لەخۆ بگرێت، یەکەمیان ئەوەیە کە سروودی (ئەی رەقیب) بەرەو ناوەڕۆکی بوونی کوردی دەکاتەوە. دووەمیان هەر دوو دەنگی (میدیاو

www.pertwk.com

کەیخوسـرە) وەك (رووداو) لێوردبوونەوەیـەك دەسـازێنن، کـە بـە دەوری پاکبوونـەوەدا دەخولێتـەوە، بـەو مانایـەش (میـدیاو کەیخوسـرەو) لـە لایـەك وەك بابەت بوونی کوردی بە یەك دەبەستنەوە، لە لایەکی دیکە ئەو بونیادە رووتـە بەرجەسـتە دەکـەن، کـە دەشـێ پاکبوونـەوەی کـوردی پـێ پێوانـە بکرێت؟!. یەکەمیان جۆرێکە لە وەفا بۆ بابەتو هەمیشـە ئەمەك نوانـدنیش بۆ بابەت، ئەمەك نواندە بۆ کۆو تەعبیر لـە رەتکردنـەوەی خـود دەکات، ئـەو رەتکردنەوەیـە وەك دەردەکـەوێت تـاك مانایـیـەك دەخاتـەوە، کـە ملکەچـی رووداوی مێـژوویی و دەروونییـە، بـەڵام دووەمیـان مانـا، روون دەکاتـەوەو بوونی کوردی دەخاتە بەر لێکۆڵینەوە، لە دووتوێی وەفا نوانـدن بـۆ بابـەتو روونکردنـەوەی مانـا شـیعرییەتی جێگیر قـەتیس دەبێـت، چـونکە لـە بـری ئـەوەی وەك ئاوێنـە پرشـنگی بـەردەوامی بـە منـی کـوردی ببەخشـێت، وەك بیرخەرەوەیەکی نەزۆك و پیرۆز خۆی بەیان دەکات.

کەواتـە لـە لایـەك شـیعرییەتی جـێگیر تـەعبیر لـە کـۆی ئـەو دەنگـە خەفەکراوەی ناوەوەی منی ناسیونالیزمی کوردی دەکات، لە لایەکی دیکە وەك بنەمایـەك ئاماژەکـانی بـوونی کـوردی یـاد دەخاتـەوە، وەك گوتمـان بـۆ پشـت راسـتکردنەوەی ئـەو رسـتەیەش لێکدانـەوەکانمان لـە فۆنۆلۆژیـاوە دادەمـەزرێنین و هـەر لـە رێگـەی پێشـبینیەکانی بێـدەنگی و دەنگیشـەوە کاریگەری ریتمی ناوەوەو رەنگدانەوەکان دەگرین، بـەو مانایـە دەشـێ کـۆی دنیای ناوەوەی (دڵدار) لە (ئەی رەقیب)دا بەرجەستە بکـەین، نـەك هـەر وەك ناوەڕۆك بەڵکو وەك ئاستی پێکهاتەو پێکهاتەی دەنگیش، کەواتـە دەتـوانین

www.pertwk.com

بڵـێین پێکهاتـەی دەنگـی کـۆی ئـەو حاڵەتـە دەروونییـەو ئاگاییانەیـە کـە نووسەر لە پرۆسەی نوسیندا بە نێویدا گوزەر دەکات.

سـەرەتای ئـەو باسـە بـە هەڵبـژاردنی نازنـاوی (دڵـدار) دەسـت پێدەکـەین، چونکە ئەو هەڵبژاردنـە بـە مەبەسـتو نیـازێکی ئاگاییانـەوە بەنـدە، وشـەی (دڵدار) وەك دەربڕین دوو جولە بەرجەستە دەکات، جولەیەکی نەرم لـە پیتـی (د)ی سەرەتاییەوە، جولەیەکی بەرز لە پیتی بزوێنی (ا)ەوە، دواتـر ئـەو دوو جولەیەش لە پیتی (ر)ی نەبزوێندا کتو پڕ دەکەون. کەواتە وشەی (دڵدار) دەشێ لە نێوان پیتی (د)و پیتی (ر) دوو تێڕوانین بەرجەستە بکەن، پیتـی (د) جۆرێك لە دەم درێژ کردن بۆ ژیانو جۆرێك لـە هـەنگاونان بـەرەو ژیـانی تێـدا دەبینرێـت، بـەڵام پیتـی (ر) سـەرەڕای ئـەوەی وەك دەربـڕین نادیـارو کەمخوێنــە، وەك رواڵــەتو وێنــەش لاربوونــەوەو کــەوتنو ونبــوون دەنەخشێنێت، بەو مانایەش پیتی (ڵ) ئەگەرچی ناکەوێتە سـەنگەری پیتـی (ر)ەوە، بەڵام ناشکەوێتە بەرگری کردن لە پیتی (د)ی دەسپێك.

کەواتە ئەگەر (د)ی ناوەڕاست نەبێت وشەی دڵدار رەنگە ئەو ژیانـەی پـێ رەوا نەبینرێت، دەمەوێت بڵێم پیتـی (د) ناوەڕاسـت جـەخت کردنـە لـە پیتـی (د)ی سەرەتا، هەر ئەو جـەخت کردنەشـە وا دەکـات دڵـدار زۆر بـە لـەز دەنـگ بـەرز بکاتـەوە. بـەو مانایـە وشـەی (دڵـدار) وێنـەی هـەنگاونان بـەرەو ژیـانو پاشان دەنگدانەوەیەکی بەرزو پاشان لاربوونەوەو ونبوون رەنگ دەکات.

بـەڵام وەك دیـارە دەسـپێکی سـروودی (ئـەی رەقیـب) بـە وشـەی (ئـەی) تەعبیر لە حاڵەتێکی دەروونی دیارو نادیار دەکات، هەروەها سروشتی ئـەو وشەیە وەك دەربڕینی دەنگیو ریتمـی ئـەو سـروودە لـە هێرشـکردندا خـۆی

www.pertwk.com

هەڵدەگرێتەوە، بەڵام کە دەگاتە وشەی (رەقیب)و دەکەوێتە سەر دەربڕینی پیتی (ب) ئەو هێرشەی دەسپێك دەکەوێتو ئیتر لەوێوە وشەی (هەر) وەك ریتم تەعبیر لەو خاوبوونەوەیە دەکات، سەرەڕای ئەوەی وشەکە بە پیتی (ر) کۆتایی هاتووەو پیتی (ر) بێدەنگو داخراوە، بەڵام وەك دیارە دەسپێکی وشەکەش بزۆكو کراوە نییە. بەمجۆرە لە نێوان پیتی (ه) ی داخراوو پێچاو پێچو پیتی (ر)ی بێ هێزو کەمخوێندا کورتە بزوێنی (ە) دەکەوێت، ئەو کەوتنە لە رێگەی خاوبوونەوەکەیەوە، خاوبوونەوەیەك کە جۆرێك لە دوودڵیو بۆشای دەخاتە نێوان وشەی (رەقیب)و وشەی (کورد)ەوە، وەك لە خوێندنەوەی پێشوودا ئاماژەم بۆ کرد ئەو دوودڵیو بۆشاییە هەڵگری گومانێکە کە دەکەوێتە نێوان بوونو نەبوونی کوردییەوە.

لێرەوە وەك چۆن لە رووی ریتمەوە هەموو کۆتایی هێنانەکان بە پیتی نەبزوێنی (ن)ی کۆتاییەوە جۆرێك لە داخرانی لەخۆ گرتووە، لە رووی ماناشەوە جۆرێك لە کتو پڕی دەگەیەنێت، بڕوانە ئەو نیوە دێرانەی بە وشەی (زوبان–زەمان–نیشتمان–نێژران...هتد) کۆتاییان دێت، کەواتە دەربڕینی پیتی (ن)ی کۆتایی لەو نیوە دێرانەدا ئەگەر راستەوخۆ تەعبیر لە دابڕانو داخران نەکات، ئەوە خاوبوونەوەیەکی ئەوەندە بەهێزە کە گومان لە زیندوویێتیو هەناسەدانیان دەکرێت. بەڵام لە لایەکی دیکە پیتی (ن) ئەوەندەی وەك دەربڕین بێ وزەیە، ئەوەندەش لە ناوەوە ئەزموونداره، ئەزموونداری ئەو پیتە لەوێوە دێت کە دەیەوێت بەر لەوەی پەلەی گوتنی بێت بە بێدەگی بەنێو خۆیدا شۆڕ بێتەوە، بەر لەوەی هەنگاو بهاوێژێت، دەست بە لێوردبوونەوە بکات. راستە پیتی (ن)ی کۆتایی بێ وزەو بێدەنگە،

www.pertwk.com

بـەڵام ئـەزموونی ئـەو پیتـە خـۆی لـەو کاتـە چـڕ دەکاتـەوە کـە لـە خۆیـدا هەڵیگرتووە.

لە نیوە دێری (2) وشەی (نایرمێنێ) بە پێشگری (نا) یان بە وشەی (نا) خۆی زاڵ دەکات، ئەو خۆ زاڵکردنەش بە هۆی بزوێنەرە بەرزەکەی (ا)ەوەیە، ئیتر لەو دەنگە بەرزەوە بێدەنگی پیتی (ن)ی سەرەتا توانای بەدواداچوون و بیرکردنـەوە و لێوردبوونـەوەی بـە دەسـتەوە نامێنـێ و ئـیتر جگـە لـە ملکـەچ کردن و خـۆ بەدەسـتدان ناتوانێت هـیچ دەلالـەتێکی دیـار بەرجەسـتە بکـات، بـەڵام ئـەوە هـەرگیز بـەو مانایـە نییـە کـە خەسـڵەتەکانی خـۆی ون کردبێـت، دەشـێ لـەو حاڵەتـە خـۆ بەدەسـتدان جـۆرێکیش بێـت لـە نـاڕازیبوون، نـەك نارازیبوون لە بوون، بەڵکو ناڕازیبوون لە حاڵەتێکی دیاریکراو و سنووردار. لـە لایـەکی دیکـە ئـەو نیـوە دێـرە جۆرێـك لـە سەرکێشـی پێیـە و تـەواوی دەلالەتـەکان دەخاتـە ژێـر ئـاڵای بـەرزترین دەنـگ کـە (ا)ە، دواجـار کـۆی ئـەو مانایانـەی کـە دەکەونـە نێـوان وشـەی دەسـپێك و وشـەی کۆتـایی هـەموو لـە دەنگی (ن)دا کۆ دەبنەوە، بەو مانایە ئەوە پیتی (ن)ە کە جولـەی بـەرزترین و درێژترین پیت دەخاتە نێو خۆیەوە، کەواتـە نیـوە دێـری (2) کـە تەواوکـەری نیوە دێری یەکەمە جگە لەوەی کـە بـەرەو بێـدەنگی و داخرانمـان دەکاتـەوە، بەرەو جۆرێك لە گومانیشمان دەبات.

نێوە دێری (3-4) لە وشەی (ئێمە)ی دەسپێك و کۆتایی هاتن بە وشـەی (رابردوو) جگە لە بیرخستنەوەی رابردوو، یان بەرجەستەکردنی رابردوویەك کـە زۆر بـە جـوانی لـە ڕێگـەی (میـدیا و کەیخوسـرەو) جـەختی لێدەکرێتـەوە شتێکی دیکە نییە، ئەو بەیادهێنانەوە لە لایەك بەشێك لـە هێـزو وزەمـان بـە

www.pertwk.com

نادیاری دەسپێرێت، لە لایەکی دیکە بەشێکی بەو خاکەوە بەند دەکات کە بە نیشتمان ناو دەنرێت، بەڵام ئایا نیشتمان بە داهێنانی ئەو سرووده دەژمێردرێت؟

نیشتمان ئەو خاکەیە کە نەتەوەیەکی دیاریکراوی لە سەر دەژیت، ئەو نەتەوەیە ئەو خاکە دیاریکراوە بە خاکی خۆی دەزانێت، چونکە ئەگەر خاك نەبێت هیچ نەتەوەیەك ناتوانێت هۆیەکانی دیکەی بوونو مانەوەی بپارێزێت (جگە لە یەهود نەبێت) بەڵام دووبارە خاك داهێنان نییە، بەڵکو هۆکارێکە بۆ پێکەوە ژیان.

بەمجۆرە نیوە دێری (3–4) جگە لەوەی هەڵگری گوتاریکی شیعریو ناسیونالیستی شێوە دیارو راستەوخۆیە، هەڵگری ریتمێکی راستەوخۆشەو دەنگی بەرزی ئەو ریتمە لە بزوێنی درێژی (ا)دا خۆی دەدۆزێتەوە، هەر لەوێشەوە ئەو دەنگە بەرزە دەلالەتی هەڵچوونی ناوەوە لەخۆ دەگرێت. دواجار دەمەوێت بڵێم سەرەڕای ئەوەی کە لە رووی فۆنۆلۆژییەوە ئەو سرووده بە بێدەنگی کۆتایی نیوە دێرەکانی رادەگەیەنێت، بەڵام چەمکی بەیادهێنانەوەو چەمکی نیشتمان دوو چەمکن لە پێکهاتەی ئەو سروودەدا دەچنە خانەی شیعرییەتی جێگیرەوە.

ئەگەر (میدیاو کەیخوسرەو) چەمکی بەیادهێنانەوە لەخۆ بگرنو ئەو چەمکەش پێکەوتین لە شوێن خۆ بگەیەنێت، ئەوە نیشتمان لە پەیوەندییەکانی ئەو سروودەدا چەمکی بەردەوامیو پێکەوە ژیانی لێدەسێنرێتەوە، بە سەندنەوەی چەمکی بەردەوامیو پێکەوە ژیان لە نیشتمان، هەم ژیان نابووت دەکەینو هەم نیشتمان دەکوژین، کەواتە

www.pertwk.com

لێــرەوە شــیعرییەتی جــێگیر تــەواوی مانــا و دەلالەتــەکانی ئــەو ســروودە هەڵدەمژێت و هەر لەوێشەوە جۆرێك لە دیکتاتۆرییەت پراکتیزە دەکات، کە من لێرە بە دیکتاتۆری نیگەران وەسفی دەکەم، چونکە سەرەڕای بێدەنگی رووکاری نەبزوێنەکان، چپە چپی پیتەکان و پەیوەندی خەفە ئامێزیان جگە لـە نکـۆڵی کـردن، گومـانیش دەگەیـەنن، هـەر لـە رێگـەی گومـانی ئەوانیشـە شیعرییەتی جێگیر بە دیکتاتۆی نیگەران دەچوێنم.

هەردوو نیوە دێری (7–8) دەبنـە ئامـاژەی دروسـتکردنی فەزایـەك، بـەڵام ئەو فەزایە فەزایەك نییە بۆ لێوردبوونـەوە، بـەڵکو فەزایەکە بـۆ هەڵچوونێکی سۆزئامێز، بە دووبارەکردنەوەی ئەو دوو نیوە دێرە لـە کۆتـایی سـروودەکە، ئەو هەڵچوونە سۆزئامێزە چڕتر بەرجەستە دەبێت، بەشێکی زۆری توونـدی ئەو هەڵچوونە سۆزئامێزە پەیوەندییەکی پتەوی بە پێکهاتە فۆنۆلۆژییەکـەوە هەیە، بەڵام وەك گوتمان دواجار لـە پیتـی (ن) خاوبوونـەوەی ئـەو هەڵچـوونە توونــدە دەبینرێــت، ئەگەرچــی خاوبوونەیــەکی کــت و پــڕە، بــەڵام وەك لــە دەربڕینی دەنگییەوە دەبینرێت ، خاوبوونەوەیەکی چاوەڕوان کراویشە.

هەروەها هەردوو نیوە دێری (7–8) کە بە وشـەی (کـەس) دەسـپێدەکا و بـە وشـەی (ئاڵاکـەمان) کۆتـایی دێـت، لـە ریـتم خێرایـە و وەك فۆنۆلۆژیـاش وشـەی (کـەس) کـە بـە پیتـی نـەبزۆکی (ك)ی سـەرەتایی دەسـپێدەکا و بـە نــەبزوێنی (س)ی کۆتــایی دوایــی دێــت، وشــەیەکە جوانییەکــەی لــەرووی نمایشــکردنی جەســتەییەوە لــە پیتــی (ك) و (س)ەوە دەردەکــەوێت. دەشــێ بڵـێین پیتـی (ك) پیتێکـە پـڕە لـە بزاڤـی جەسـتەیی و لەنجـەی سەرکێشـانە، ئەگەرچـی (ك)ی سـەرەتایی بێدەنگـە بـەڵام جۆرێـك لـە بوێری تێدایـە و سـەر

www.pertwk.com

دانانوێنێت، هەمیشە لە ڕێگەی سەربەرزکردنەوە وەك جولەیەکی جەستەیی پێشڕەوی دەکات، پیتی (ك)ی سەرەتا وەك چیا سەرکەشە، هەروەها پیتی بێدەگی (س) پیتێکە ناسكو خانوومانو لوسە، جۆرێك لە چێژو فریودانی لەخۆدا هەڵگرتووە، ئەگەر دەستی تەوقە درێژ نەکات بەو نیو نیگایەوە بەرەو سیحری خۆی پەلکێشمان دەکات، ئیتر پیتی بزوێنی (ە) لە نێوان وێنەی چیاوو جولەی شەپۆلی دەریا هەر ئەوەندەی پێ دەمێنێت کە وەك خاڵی بەیەکگەیاندنو خاڵی پشکنین خۆی بنوێنێت، یان وەك ئەو چاوە بێت کە ئێرەیی پشتی تا ئەو پەڕی چەماندۆتەوە، بەو مانایە وشەی (کەس) دەشێ جوانترین وشەی نێو ئەو سرووودە بێت، بەڵام دوای ئەوەی کە بەر وشەی (نەڵێ) دەکەوێت، ئیتر هەست دەکەیت ئەو (کەس)ە چ وەك مانا و چ وەك جەستە دووچاری ڕاوەدوونان دەبێتەوە، چونکە وەك گوتمان (ن) پیتێکی تا ڕادەیەکی زۆر پەڕگیرەو کەمتر حەز بە تێکەڵبوون دەکات، بەڵام پیتی (ێ)ی کۆتایی، ئەو کۆتاییە کە لە لایەك هیچ ئەرزشێك بۆ وشەی (کەس) ناهێڵێتەوە، لە لایەکی دیکە پیتێکی هێرش بەرو سادییە هەرگیز بیر لە دواوەی خۆی ناکاتەوەو هەمیشە خەریکی هێرش بردنو ڕاوەدوونانی پێش خۆیەتی، دواجار دەتوانین بڵێین ئەو دوو نیوە دێرە هەموو جەخت کردنەکانی وشەی (زیندووە-ئاڵا...) لە پیتی (ن)ی کۆتایی قەتیس دەکات.

لە لایەکی دیکە وشەی (زیندووە) و (مردووە) دوو وشەی بەرجەستەی ئەو نیوە دێرەن، دەمەوێت بڵێم هەردوو وشەکە وەك ڕیتم هاوشانی یەکترنو ڕیتمێکی خێرایان هەیەو دوو وشەی کراوەن، بەڵام لە مانادا بە دژی یەکتر

www.pertwk.com

دەكەونەوە، لە لایەكی دیكە دەسپێكی وشەی (مردووە) بە پیتی نەبزوێنی (م) جۆرێك لە پێچاو پێچی و خۆ خواردنەوە دەگەیەنێت بەڵام پیتی بزوێنی (ە)ی كۆتایی ئەو خۆخواردنەوەیە دەشارێتەوە، ئەگەر ئەو پیتە نەبوایە ئەو وشەیە زێتر خۆی دەخواردەوە. كەچی وشەی (زیندووە) بە هۆی پیتی نەبزوێنی (ز)ی سەرەتا جۆرێك لە جوانی و شۆخ و شەنگی دەنوێنێت، بەڵام كۆتایی هاتنی ئەو وشەیە بە پیتی بزوێنی (ە) ئەو جوانكارییە تا ئەوپەڕی دەبات. ئەگەرچی وشەی (مردووە)و وشەی (زیندووە) لە زۆر باردا هەم تەواوكەری یەكترن و هەم دژ، بەڵام دواجار دەتوانین بڵێین وشەی (زیندووە) لە رووی رواڵەت و نەخش و جوانكاری و مانا و جولەو كرانەوە پێش وشەی (مردووە) دەكەوێت، بەو مانایەش وشەی (زیندووە) خۆی لە وشەی (مردووە) دەركەوتووتر نیشان دەدات، دەشێ بەشێكی ئەو دەركەوتنە لە رێگەی رواڵەت و پەیوەندییەوە بە وشەی (كورد)ەوە بەند بێت، بەڵام نەك وەك داهێنان و بزاڤێكی گەورەی بەرجەستە و شەپۆلێكی گەورەی دەنگییەوە، بە مانایەكی دیكە نەك وەك زیندوویتی و دەركەوتنێكی دەرەكییەوە، بەڵكو لە رێگەیەكی ناوەكییەوەیە كە ئێمە لەم خوێندنەوەیەدا بە جولەو وێنەو رواڵەتی شەپۆلی دەنگی هەر دوو پیتی بێدەنگی (ك)ی سەرەتا و (د)ی كۆتایی وشەی (كوردی)یەوە بەندی دەكەین، لێرەدا دەردەكەوێت كە زیندوویتی كوردی ئەوەندەی پەیوەندی بە بێدەنگی و چوونە ناوەوەی خۆیەوە هەیە، ئەوەندە پەیوەندی بە دەركەوتنی دەرەكی و جولەی داهێنانەوە نییە.

www.pertwk.com

دوو نیـوه دێـری (9–10) وەك ڕیـتم کـەمێك خـاو دێنـەوە، دەشـێ ئـەو خاوبوونە جۆرە بیرکردنەوەیەك بێت، ڕەنگە ئەو بیرکردنەوەیە پەیوەندی بە وشـەی (چـەند)ەوە هـەبێت، یـان بـە مانایـەکی دیکـە پەیوەنـدی بـە چـەمکی سەرسـوڕمانو پرسـیارەوە هـەبێت، لێـرەوە وشـەی (چـەند) دەمانخاتـە بـەر لێپرسینەوەو سەرسـوڕمانەوە، بـەڵام ئـەو سەرسـوڕمانو لێپرسـینەوەیە لـە وشەی (نەڕەشێر)دا دەگاتـە نـزمترین ئاسـتی مانـاو چێژو نـزمترین ئاسـتی جوانکارییەوە.

وشەی (چەند)ی دەسپێکی نیوە دێری (10) بەو هـەموو مانـاو جوانیو چـێژەو بـەو هـەموو پـرسو تێڕامانەیـەوە دواجـار لـە وشـەی (نەڕەشـێر)دا دەکوژرێت، جوانی ئەو نیوە دێرە بە بڕوای من بە وشـەی (چەند)و (لاوانـی کورد)ەوە بەندە، وەك چۆن وشەی (هەزار) تەواوکـەری وشـەی (نەڕەشێر)ەو ئەو یەکتر تەواوکردنەش پەیوەندی بە هـەر دوو پیتـی (ر)ی (هـەزار)و (ر)ی (نەڕەشـێر)ەوەیـە، پیتـی (ر)ی کۆتـایی نیـوە دێـری (9) ڕیتمـی خـۆی بـە دەسـپێکی بـەیتی (10) دەبەسـتێتەوە، کەواتـە ئەگـەر وشـەی (بـوون) نـەبێت ئەو سرووده بە هیچ شێوەیەك نابێتە خاوەنی ڕیتمی نیوە دێری (9)، یان بە مانایەکی دیکە ڕیتمی ئەو نیوە دێرە (با) دەیبات، تـەواوی پەیوەندییـەکانی بەو سرووده لە دەست دەدات، کەواتـە (بـوون) ئـەو وشـەیەیە کـە وەك ڕیـتمو مانا ئـەو دوو نیوە دێـرە بـە یەکـەوە دەبەسـتێتەوە، ئەگـەر وەك ڕیـتم ئـەو بـە یـەك بەسـتنەوەیە پەیوەنـدی بـە پیتـی (ن)ی کۆتـایی وشـەی (بـوون)ەوە هەبێت، وەك مانا پەیوەندی بە وشەی (نێژران)ەوە دەکـات، لـە نێـوان وشـەی (بوون)ی دەسپێکی نیوە دێری (10)و وشەی (نێژران)ی کۆتـایی ئـەو نیـوە

www.pertwk.com

دێرە وشەی (قوربانی) کۆی مەبەستەکان لەخۆ دەگرێت، بەمجۆرە لە نێوان (نەڕەشێر)و (قوربانی) دەشێ نێودژییەك بدۆزینەوە، ئەو نێودژییە، نێودژی پیتی (ر)ی کۆتایی (نەڕەشێر)و (ر)ی ناوەڕاستی وشەی (قوربانی)یە، دەمەوێت بڵێم ئەو پیتە نەبزوێنەی کۆتایی لە وشەی (نەڕەشێر) تەواو سەرگەردانە، بەڵام لە وشەی (قوربانی) هەڵگری نەرمی و جوانیەکە، ئەو نەرمی و جوانییە پەیوەندی بە راگرتنی ئەو هاوسەنگییەدایە کە دەکەوێتە نێوان دوو برگەی (قو-بانی) هەر لەوێشەوە نێودژی ئەو دوو وشەیەمان بۆ دەردەکەوێت، بەڵام لە رووی ماناوە نێودژی (نەڕەشێر)و (قوربانی) دەکەوێتە نێوان وشەی (چەند)ی دەسپێك و وشەی (نێژران)ی کۆتاییەوە، لێرە پرسیار ئەوەیە:- چەند نەڕەشێر بوونە قوربانی، یان چەند نەڕەشێر نێژران؟ چەند کورد بوونە قوربانی، یان چەند کورد نێژران؟!.

بەڵام لە نیوە دێری (11-12) ماوەی نێوان دەسپێکی نیوە دێری (11) کە وشەی (لاوی کورد)ە و کۆتای ئەو نیوە دێرە کە وشەی (دلێر)ە لەوێ پیتی (ر) ئەو پیتەیە کە لاوی کورد ون دەکات، ئەوەی کە لەو ونبوونەش جێدەمێنێت (خوێن)ە، وشەی (خوێن) وشەیەکە لەو سروودەدا لە بری مەرەکەب و بۆیە نەخشی پێ دەسپێردرێت، بە لایەکی دیکەش رەنگدانەوەی ریتمی ئەو نیوە دێرە دەکەوێتە سەر وشەی (خوێن)، خوێن نەك هەر وەك بۆیە نەخشی پێ دەکرێت، بەڵکو ئیقاعی ناوەوەی ئەو دوو نیوە دێرەشی تێدا رەنگدەداتەوە، لێرەدا خوێن چ تاجی ژیان بنەخشێنێت،

www.pertwk.com

چ هەڵچوونی ریتمی ترس پڕ بکاتەوە تەنها یەك شتمان پێدەڵێت ئەویش قوربانییە.

کەواتە لەم سروودەدا لاوی کورد ئەو قوربانیەیە کە بە نەڕەشێر دەچوێنرێت، ئەو بەیەکچواندنەش کە دواجار لە خوێندا خەڵتانە، یەکێکە لە مەدلولە سادییەکانی ئەو سروودە، بەو مانایە لە پشت ئەو مەدلولە سادییە (من)ێکی سادی وەستاوەو هەر ئەو منە سادییە پەرگیرەیە کە لە پشت چەمکی نیشتمان‌و چەمکی بەیادهێنانەوە، بیر لە بێ نرخکردنی ئەویدیکە و بێ نرخکردنی بە یەکەوەژیان دەکاتەوە.

www.pertwk.com

باسی چوارەم

ئامادەیی شۆڕشگێرانەو نائامادەیی هونەری

(دڵدار)ی شاعیر لە ساڵی 1938 دەچێتە پاڵ حیزبی هیوا، بە هۆی زرنگیو لێهاتووییەوە لە ماوەیەکی کەمدا دەبێتە سکرتێری ئەو حیزبە[65].

ئەو رستەیەم بۆ ئەوە وەرگرت کە بڵێم لە لایەك سروودی (ئەی رەقیب) لەو ماوەیەدا نووسراوە، واتە مێژووی نووسینی وەك پێویست دیار نییەو زێتر لەگەڵ ئەو شیعرانە دێن کە لە شاری کەرکوكو بەر لە ساڵی 1940 نووسراون، پێش ئەوەی کە قۆناغی سانەوییە تەواو بکات، لەلایەکی دیکەش دەمەوێت وەك بنەڕەتێك بۆ بەدواداچوونی دەق کەڵکی لێوەرگرمو لەوێشەوە ئاماژ بە واقیعو ژیانی خودی شاعیر بکەم.

کەواتە ئەگەر بۆ رستەی ناوبراو بگەڕێینەوە کەمەکێك لە پرۆسەی نووسینی نزیك بکەینەوە، دەشێ بەشێکی زۆری ئەو قەسیدەیە بە سەردەمی گەنجی کەفو کوڵی هەستی گەنجییەوە پەیوەست بکەین، وەك چۆن دەکرێت بەشێکی بە ناوەوەی (دڵدار) ببەستینەوە.

وەك گوتمان ئەوەی لێرە کە لە دەقی (ئەی رەقیب) راستەوخۆ دەیبینینو زۆر بە جوانی هەستی پێدەکەین ئەوەیە کە بەر لەوەی (ئەی رەقیب) وەك

---

[65]. بڕوانە: دڵدار شاعیری شۆڕشگێری کورد/ل88.

www.pertwk.com

جەسـتەی شـیعر خـۆی لەبـەردەم خوێنـەر بکاتـەوە، وەك جەسـتەی میللـەتێك دەردەکـەوێت، لـە نێـوان جەسـتەی شـیعرو جەسـتەی میللـەت دوو جیـاوازی سەرەکی هەیە، یەکـەمیان پەیوەندی بە (واقیع) دایەو دووەمیان پەیوەندی بە (خەیاڵ) دایە، نەك بەو مانایەی کە بشێت لە توێی خەیاڵدا جەستە دەرکـەوێت، بەڵکو بەو مانایەی کە بەشێکی زۆری جەستەی شیعری پەیوەندی بە خـەیاڵو وێنـاکردنی خەیاڵـەوە هەیـە، یەکـەمیان رەهەنـدی مانـای لـەخۆدا هـەڵگرتووەو ئەویدیکە رەهەندی چێژ، رەهەندی ماناش لـە سـەر دوو شێوە کارکردن خۆی دەنوێنێت، یەکەمیان لە مانای بەرهەمهاتوو پێکهاتووە، واتە شاعیر لەنێو مانای بەرهەمهاتوو کار دەکات، ئەوی دیکە لەسەر بەرهەمهێنانی مانا وەستاوە، بەڵام رەهەندی چێژ بە ناوکۆیی دەقو پەیوەندی ناوەوەی دەقەوە بەندە.

(دڵدار)ی شاعیر لە نووسینێکدا بە ناونیشـانی (ئەدەب بە خـواری تەماشـا دەکرێت) دەڵێت: ئەدەب زۆر لە تیشکی رۆژ دەکات، کە تیشکی رۆژ بە تایبەتی چ رەنگێکی مـەعلوم نییـە، بـەڵکو لەچـەند رەنگێکی زانـراوەوە پێکهـاتووە، ئـەو رەنگە زانراوانەش تا تیشکی رۆژ نەدەیتە بەر بەللور بۆمان دەرناکەوێت.

جـوانی ئـەو رسـتەیە وەك پرۆسـەی نووسـینی بەرهـەمی ئـەدەبی لـە بـە یەکچوانی ئەدەب بە تیشك خۆی هەڵدەگرێتەوە، بەڵام بەیەکچواندنی ئەدەب بە تیشکی خۆر لەلایەك جۆرێك لە سەرچاوەداری وێنا دەکات، لەلایەکی دیکـە فرە لقی ئـەدەبی دەسنیشـان دەکـات، ئەگـەر بـۆ تیشـکی رۆژ خـودی رۆژ سەرچاوە بێت، ئەوە بۆ ئەدەب نووسەر دەبێتە سەرچاوە، کەواتە ئەگەر بـەللور بـۆ رەنگـی زانـراوی خـۆر بنـەما بێـت، ئـەوە دەشـێ بـۆ نووسـەر پەیوەنـدی بـە کـەلتورەوە بکەین.

www.pertwk.com

دەشێ لەو راڤەکردنەی سەرەوە بەشێکی زۆری مەبەستی (دڵدار)مان پێکابێت، بەڵام روویەکی دیکەی ئەو رستەیە پەیوەندی بە پرشنگی خۆرو پرشنگی نووسینەوە هەیە، بەو مانایەش تیشك دەبێتە هەڵگری جوانی فرە مانایی، یان لەوێوە جوانییە کە درەوشانەوە جیاوازیگەلێکی لەخۆدا هەڵگرتووە، بەڵام ئەو رستەیەی (دڵدار) لەوێوە دووچاری بنبەستبوون دێت کە نامەعلوم بە مەعلوم دەگەیەنێت، ئەو بەیەکگەیاندنە دواجار تەواوی راڤەکان دەکوژێت، وەك چۆن لە سنوورێکی دیاریکراو خۆی قەتیس دەکات، بەو مانایەش بیروڕای (دڵدار) دەکەوێتە دوتوێی سنوورەکانەوەو ناتوانێت تەجاوزیان بکاتو تێکیانبشکێنێت.

کەواتە دەشێ لە سەر ئەو بنەمایە کارکردنی (دڵدار) لە سروودی (ئەی رەقیب) بە کارکردن لە نێو مانای بەرهەمهاتوو بچوێنین، بەو مانایەش هەڵوێستی (دڵدار) لەگەڵ زانراوەکانو ئامارژە بۆکراوەکان یەکدەگرێتەوە، ئەو یەکگرتنەوەیە وەك چۆن رەهەندەکانی مانا دووچاری بنبەستبوون دەکات، بە دیووەکەی دیکەش پرسیار لەناو دەبات، وەك چۆن هەنگاونان بەرەو نادیار دووچاری بنبەستبوون دەکات، بە هەمان شێوەش جوانی دەسڕێتەوە، لێرەدا دەکرێت سنوورەکانی هەڵوێستی (دڵدار) بە واقیعو ئامارژە بۆکراوەکان پەیوەست بکەین، کاتێکیش واقیع سنوورەکانی نووسین دیاری دەکات ئیتر زمان دەبێتە وەسیلەیەك بۆ گەیاندن. (ئیمبرتۆ ئیکۆ) دەڵێت: ئەوەی لە قەسیدە بەگرنگ دەکەوێتەوە هەڵوێستی شاعیرو خوێنەر نییە بەرامبەر واقیع، بەڵکو هەڵوێستی شاعیرە بەرامبەر بە زمان، ئەو زمانەی کە خوێنەر هوشیار دەکاتەوەو لەوێشەوە خوێنەر وەك هۆیەك بۆ گەیاندن بەکاری دەهێنێتو

www.pertwk.com

دەتوانێت لە نوێوە سەیری بونیادی زمانەکەو بونیادی دنیای پیٚ بکات [66]. بەو مانایەش شیعر لەگەڵ ئاماژە بۆکراوەکان یەکناگرێتەوە، بەڵکو بەردەوام بەرەو پرسیار راماندەکێشێت کە لەگەڵ پرسیارێکی دیکە دایە.

دەتوانین بڵێین (ئەی رەقیب) وەك (شێوەی دارشتن-پەیکەر)و وەك (مانا-بابەت) لەیەکدەچن، یان جیاوازیان نییە، بە مانایەکی دیکە بە قەد ئەوەی زمانی جەستەی (ئەی رەقیب) لە بەرژەوەندی ئاماژە بۆ کردنی جەستەی میللەت دایە، ئەوەندە لە بەرژەوەندی شیعرییەت وزەکانی زمان بە کار ناخات، بۆ ئەو بۆچوونەشمان پشت بە دوو لایەنی (مانا)و (پەیکەر) دەبەستین، ئەو پشتبەستنەش لەوێوە دێت کە سروودی (ئەی رەقیب) وەك پەیکەر-شێوەی دارشتن هەڵگری جەستەیەکی سەختو توونـدو تۆڵـەو تا ئەندازەیەکی زۆر خاوەنی شورەیەکی داخراوە، لە بەرامبەر ئەوەش وەك مانا-بابەت هەڵگری چاونەترسیو ئازاییو سەرفرازیی میللەتی کوردە.

لە سەر ئەو بنەمایە ئەگەر جەستەی (ئەی رەقیب) وەك (پەیکەر)جەستەیەکی داخراو بێت، یان شێوەیەکی داخراو بنوێنێت ئەوە وەك ماناش ((دڵدار)) لەبری ئەوەی مانا بەرهەم بهێنێت لە سەر مانای بەرهەمهاتوو وەستاوە، یان لەبری ئەوەی وزەی زمان لە پێناو شیعرییەت کار پێبکات، لە ئاماژە بۆ کردنی واقیع کورتی دەکاتەوە، دەشیٚ بڵێین دواجار هەر ئەو رووەی ماناشە لە بونیادی پەیکەری دەق رەنگدەداتەوەو وێنەی پەیکەری دەق بەو شێوەیەی کە هەیە دەکێشێت. لێرەوە ئەگەر بمانەوێت بۆ مانای بەرهەمهاتوو پەیوەندی بە دەقەوە بکەین دەشیٚ دەستەواژەی (ئەی رەقیب) لە دەسپێکدا

---

[66]. جان کوهین، البنیة اللغة الشعریة-ل 65.

www.pertwk.com

بێتــە ســـەرەتایەکی بەڵگـــە نەویســـت وەك چـــۆن دەســـتەواژە پـــەڕگیرو تۆتالیتێرەکـانی دیکـەی وەك (زینـدووە-زینـدووە) (قـەت نـامرێ) (جانفیدایـە جانفیدایـە)... دەتـوانین هـەموو ئـەو دەسـتەواژانە لەلایـەك بـە (ئـەمرکردن)ەوە پەیوەست بکەین، هەڵبەتە ئـەمرکردن ئەگـەر لەلایەك بیرکردنەوەیـەکی باوکانـەو تۆتۆلۆژیانـە بێـتو لـەوێوە تـەواوی ڕەهەنـدەکانی مانـا لـە نێـو بـەرێت ئـەوە لـە لایەکی دیکە بیرکردنەوەیـەکی پەڕگیرانەشـەو کوشـتنی جیاوازییـەکانی لـەخۆدا هەڵگرتووە، بۆیـە بەشـێکی زۆری جوانی دەقو جوانی ژیـان سـەردەبڕێت، وەك چۆن دەشێ خودی ئەو تۆتالیتیەو توندو تیژییـە لـە ناوەوەی دەقو پەیکـەری دەق بـە شـێوەی داڕشـتنو وێنەکردنـەوە پەیوەسـتی بکـەین، بـە دیووەکـەی دیکەش دەکرێت لە دەرەوەی دەق بە قۆنـاغی منداڵی شـاعیرەوە بیبەسـتینەوە، شـاعیر لـە یادەوەریەکانیـدا دەنووسێت: دایکم نەیهێشـت بچمە کـۆڵانو لەگـەڵ منداڵان یاری بکەم بۆ ئەوەی کە لەماڵەوە عاجز نەبم دایکم ئافرەتێکی بـە خێـو دەکرد دوو کوڕی پارچەڵەی هەبوو یـەکیان نـاوی (خدر) بـوو ئـەویتریان نـاوی (عــەزیز) بــوو، ئــەو دوو کــوڕە لــە حەوشــەدا یارییــان لەگــەڵدا دەکــردم ئــەغڵب یاریمان عیبارەت بوو لە تەمسیلی ئاغاو نۆکەر، منیان دەکردە (ئاغا)و خۆشیان دەبوون بە (نۆکەر) ئیتر ئەمرم دەکرد[67]. هەڵبەتە ئەو فیکرەیە بۆ تەمـەنی دوای چوار ساڵی دەگەڕێتەوە.

کەواتـە ئەگـەرچـی ماناکـان هـەڵگری دەلالـەتن بـەڵام دەتـوانین دەلالەتـەکان لـە نێو واقیع بدۆزینەوە، یان بە رووەکـەی دیکە دەتـوانین خولیـای ناسـیونالانە لـە میانی دەلالەتەکانەوە هەڵبگرینەوە، هەر لەوێشەوە وەسفو رووە جیاوازەکـانی

---

[67]- بڕوانە دڵدار- هـ.س.پ. ل.17.

www.pertwk.com

مانـا دووچـاری داخـران دەبێـت، داخرانـی رووەکـانی مانـاش راسـتەوخۆ بـۆ شێوازی بابەت دەگەڕێتەوە، شێواز وەك (بۆفۆن) دەڵێت خـودی مـرۆڤ خۆیـەتی. بەو مانایەی کە هەموو داهێنەرێك شێوازی تایبەت بەخۆی دادەهێنێت، شێواز پرۆسەگەلێکی عەقڵیو فیکریو رۆشنبیرییە بە تواناو ناسینو رێگـەی دەست بۆبردنی زمانەوە بەندە[68].

بە مانایەکی دیکە لە کاتێکدا کە مانا هـەوڵی بەرجەستەکردنو جوانکردنی یەك رووی بابـەت دەدات، لـەو کاتـەدا بابـەتخوازی دەبێتـە تاکـە رەهەنـدی دیـارو بەرچـاوی دەق، لـەو حاڵەتەشـدا مانـا هـەموو رووەکـانی دیکـەی خـۆی لـەناو دەبـات، سـەرەڕای ئـەوەش ((دلـدار)) نـەیتوانیووە بـە شـێوەیەکی نـەرم مامەڵـە لەگـەڵ مانـادا بکـاتو مانـا بـدوێنێت، بڕوانـە ئـەو توونـدو تیژییـەی کـە دەق بەرامبـەر ئەویدیکـە دەینوێنێـت. ئـەوەش لەلایـەك جۆرێـك لـە ئیشـکالییەتی هونەریو پشتگوێخستنی وزەی زمانو خەیاڵو جوانی زمانە، لـە لایـەکی دیکـە کـارکردن لـە نێـو مانـای بەرهـەمهاتوو، هـەرگیز کـارکردن نییـە لـە نێـو پـرسو گومانو دڵـەڕاوکێی مـەعریفی، بـەڵکو کارکردنـە لـە نێـو دنیـابینی بەرهـەمهاتوو، کەواتە (ئەی رەقیب) لە جولەو جوانکاری ناوکۆییەوە لە دایك نەبووە، لە گـەڕان وپرسو گومان هەڵنەقولاوە، بەڵکو لە پرۆسیسەکردنی جۆرێك لە ئەخلاق دێت، کـە هەسـتی نەتەوایـەتی دەیخاتـە پـێش (ئـەی رەقیـب) وەك جەسـتەیەکی ئامادەکراو هەستی نەتەوایەتی دروستی کردووە.

---

68. بڕوانە: حاتم شرتح/ الانزياح و الشعرية قي النظرية النقدية و الاسلوبية الحديثة، پێگەی گوگوڵ.

www.pertwk.com

لێرەوە دەگەینە ئەو دەرئەنجامەی کە بەر لەوەی ((دڵدار)) بە کردەی شیعری هەڵبسێت بیری لە جەستەی میللەت کردۆتەوە، بەر لەوەی ئالآی شیعرییەت بەرز بکاتەوە، ئالآی ناسیونالییەت هەڵدەکات، کەواتە لای (دڵدار) شیعر پەیوەندی نێوان شاعیرو نەتەوەیە، نەك پەیوەندی ناپەیوەستیانەی نێوان وشەو شتەکان، مرۆڤو دنیا، کە وشەی ناپەیوەست بەکار دەبەین بەو مانایە دێت کە پەیوەندییەکان نە شیعر دەیسەپێنێت نە شاعیر بەڵکو راستەخۆ بە ساتەوەختی پرۆسەی نووسینی شیعرەوە بەندە، دەکەوێتە دوتوێی پرۆسیسەکردنێکی هونەریو خەیاڵی ئیستێتیکییەوە.

بە مانایەکی دیکەش دەشێ لە بری وشەی (سەپاندن) وشەی نزیکایەتی بەکار بەرین، ئەگەر وشەی نزیکایەتی بەکار بەرین ئەوە لە بری بەکار هێنانی پەیوەندی ناپەیوەستانە، دەتوانین بە نزیکایەتیکردنی نهێنی وشەکانو شتەکان، نهێنی مرۆڤو دنیا تەعبیر لە رستەی پێشوو بکەین.

لێرەدا دەگەینە ئەوەی کە پەیوەندی ناپەیوەستانە یان نزیکایەتیکردنی نێوان وشەکانو شتەکان، مرۆڤو دنیا، پەیوەندییەکی گوماناویو نادیارە بە جیاوازی خوێندنەوەکانەوە بەندە، جیاوازی خوێندنەوەکانیش بە دنیابینیو ئاگایی خوێنەرەکانەوە دەلکێت. بەو مانایەش کوشتنی وەسفو رووە جیاوازەکان لەلایەك داخرانی رەهەندەکانی بیرکردنەوەو دڵەڕاوکێی مەعریفی لەخۆدا هەڵگرتووە، لە لایەکی دیکە کوشتنی جوانیو شیعرییەتی لێدەبێتەوە، لەنێوانی کوشتنی جوانی داخرانی رووە جیاوازەکان سروودی (ئەی رەقیب) لە لایەك دەبێتە هەڵگری ویژدانی میللەت، لە لایەکی دیکە دەبێتە هەڵگری جەستەی داخراوی دەق.

www.pertwk.com

ئەگەر هەڵگری ویژدانی میللەت بە بیرکردنەوەی ناسیونالیانە پەیوەست بکەین، ئەوە هەڵگری جەستەی دەق بە داخران و داخرانی پەیوەندییەکانی ناوەوەی دەقەوە بەندە. مەبەستمە بڵێم ((دڵدار)) لە بری ئەوەی هەڵوێستی خۆی لە بەرامبەر زمان دیاری بکات، راستەوخۆ لە واقیع راستدەبێتەوە، لە بری ئەوەی بەرەو هونەر بچێت لە ئاکاردا کورتی دەکاتەوە، کاتێك ویژدان بەرەو واقیع دەچێت چێژی شیعری بوونی نامێنێت، کاتێکیش بەرەو ئاکار دەچێت هەستی دەروونی رقمان نیشان دەدات، کەواتە ویژدانی کوردانەی (دڵدار) یان هەستی ئاکارخوازانەی (دڵدار) لە رووە دیارەکەی سروودی (ئەی رەقیب) توونـدو تیژی، یان رقێکە بەرامبەر رەقیب، ئەو رقەش لە حەزو ئارەزووە ناسیونالیستەکەیەوە هەڵدەقوڵێت.

لێرەوە خوێنەر لە خوێندنەوەی ئەو دەقە دەکەوێتە نێوان ئامادەیی شۆڕشگێڕانەو نائامادەیی هونەرییەوە، ئەگەر ئامادەیی شۆڕشگێڕانە راستەخۆ لەدەرکەوتنی دەسەڵاتی بابەتەوە بێت، ئەوە نائامادەیی هونەریی لە دەرنەکەوتنی دەسەڵاتی ئیستێتیکییەوە خۆی دەبینێتەوە، یان بە مانایەکی دیکە ئەگەر دەرکەوتنی بابەت خۆی بە عەقڵەوە پەیوەست بکات، حالەتێکی دیار بخاتەوە ، ئەوە دەرنەکەوتنی هونەری لە لایەك بە داخرانی ئاسۆکانی جەستەی شیعرەوە بەندەو لە لایەکی دیکەش نەیتوانیوە حاڵەتە نادیارەکە بکێشێت.

ئەوەی ئامادەیی دەرکەوتنی بابەت بەرجەستە دەکات مانایە، ئەوەی کە جیاوازی نێوان ماناکانیش رەشدەکاتەوە لێکچوونە، ئەو لێکچوونەی کە

www.pertwk.com

دەکەوێتە نێوان جەستەی دەق و جەستەی میللەت، یان ئەو لێکچوونەی کە دەکەوێتە نێوان تۆکمەیی پەیکەری داخراوی دەق و تۆکمەیی تاک ماناییەوە.

بەڵام ((کانت)) وای دەبینی کە ئیستێتیکا بەو خەسڵەتانەوە دەنازێت کە دەکەوێتە نێوان دەسەڵاتی عەقڵ و دەسەڵاتی سروشتی. دەسەڵاتی ئیستێتیکا لە چێژەوە هەڵدەقوڵێت، چێژیش لە رازیبوونێکەوەیە کە پشت بە سوودمەندی نابەستێت، واتە چێژی هونەری گرنگی بە راستی بابەت نادات، ئەوەش پێچەوانەی چێژی هەستییە، کە داوای خاوەندارێتی دەکات، بە پێچەوانەی رازیبوونی سروشت کە داوای سەپاندنی بابەتەکەی دەکات، بۆ نموونە نیگارکێش بە ((میوە)) یان وێنەی میوە سەرسام دەبێت، بەڵام رەنگە ئارەزووی خواردنی نەکات، یان وەك هونەرمەندێك ئارەزووی فرۆشتنی نەکات، ئیستێتیکا ناکەوێتە دوتوێی سوودمەندیەوە، بەڵکو وەك ئەو سروشتە رووتە تەماشا دەکرێت کە چێژ دەبەخشێت، بێ ئەوەی هیچ سوودێك بگەیەنێت، بەو مانایەش ئەدەب تەنها بۆ چێژ وەرگرتنە لە جوانی، نەك بۆ ئاماژە کردن بە چاوگە دەرەکیەکان[69].

کەواتە ئەگەر بمانەوێت لەو سروودەدا بەدوای دەرکەوتنی مانا-بابەتدا بڕۆین بەشێکی زۆری شیعرییەت لەدەست دەدەین، چونکە شیعر هەر تەنها تەعبیرکردن نییە، یان راڤەکردنی واقیعێکی دیاریکراو نییە، بەڵکو نهێنی شیعر لە مەجازەدایە، زمانی مەجازیش زمانی سیحرەو هەتا هەتایە وێنەکانی نوێیەو زۆرترین مانا بەکەمترین واژە دەگەیەنێت، لە مەجازدا (دیار) قسە ناکات، بەڵکو

---

[69]. محمد غنيمي هلال: النقد الادبي الحديث, دار العودة- بيروت-1972,ل300).

www.pertwk.com

(نادیارە) دێتە گۆ، یان بە مانایەکی دیکە زمانی مەجازی ئەوەیە کە گومان دەخاتەوە، شیعریش لەوێوە سیحرە کە مەجاز لە ڕێگەی وێنەو ڕەمزەوە دنیا ڕاڤە دەکاتەوە هەر لەوێشەوە دەچێتە فەزای خەیاڵو ئازادییەوە، خەیاڵیش بە چاوی خەیاڵەوە درك دەکرێت، نەك هەست، ئازادی شیعریش لەوێوە دێت کە سەرسامبوون دەست پێدەکات، ئازادی شیعری بە ڕوانینی ئازادانەوە بەندە، نەك حوکمی عەقڵ.. بەڵام ئەگەر بە دوای هەستی ناسیونالیانە بکەوین بە ئامانجێکەوە پەیوەست دەبین کە بەرەو سیاسەتو شتی دیکەمان دەبات، بەمجۆرەش وەك ئەدۆنیس دەڵێت: بە هۆی وەزیفەکەی لە مردن نزیك دەبێتەوە چونکە بە پێی چالاکی وەزیفەکەی مامەڵە دەکات–[70].

[70]. بڕوانە: ادونیس/ النص القراني و افاق الكتابة– دار الاداب–بيروت/1993 ل114).

www.pertwk.com

ئه نجام:-

1–ئـەی رەقیـب سـروودێکە، کـە دڵـداری شـاعیری بـە هـەموو کوردسـتان ناسـاند، خـودی ئـەو سـرووده لـه دوتـوێی زمانـه رەمزییەکەیـدا تـەعبیر لـە بەسەرهاتی خوێناوی میللەتی کورد دەکات، بەڵام لە رووە نادیارەکـەی تـەعبیر لە هەستی چەپێنراوی خودی شاعیر دەکات.

شـاعیر لـە رووە دیارەکەیـەوە لـە بـری میللـەتێك دێتـە گـۆو رەسـەنایەتی خەبات و کۆڵنەدان و سەرکەوتنەکانی کورد بە ناحـەزان رادەگەیـەنێت، هـەروەها توانیوویـەتی رۆشـنبیرییەك وێنـە بکات، کە کۆمەڵگـە لـە کۆدەکانیـدا بەشـدارە، هـەر لەوێشـەوە جۆرێـك لـە سـێنترالیەت بۆخـۆی دەسـازێنێت. بـەڵام لـە رووە نادیارەکـەی لـە بۆشـاییەکانی نێـوان دەنـگ و دەنگدانـەوە، نێـوان هەڵچـوون و بێدەنگیـدا وسـبەلێکراوەکانی خـۆی شـاردۆتەوە. کەواتـە ئـەوەی ئـەی رەقیـب بەرجەستە دەکات خرۆشانی هەستی نەتەوایەتیـە و تـەعبیری کۆی هـەڵگرتووە، نەك چەپێنراوەکانی نەستی شاعیرو دەربڕینی داهێنەرانەی تاك.

www.pertwk.com

2- هیچ کارێك کە لە زمان دێتە بەرهەم داخراو نییە، وەك چۆن هیچ دەقێك نییە هەموو ئەوەمان پێبڵێت کە دەیەوێت. کەواتە ئەی ڕەقیب لەوێوە داخراو نییە، کە زمان هەڵگری ماناو دەلالەتو مێژووو یادەوەریو خەیاڵی خۆیەتی.

3-لە نێوان بێدەنگی دڵدارو نەستی دڵدار وەك تاك لە لایەكو هەستی خۆشی خوێنەری ناسیونالو هەستی دژ بوونەوەی خوێنەرانی دیکە، مەرجی بەیەکەوە هەڵکردن مەحاڵ دەکەوێتەوە، ئەوەش ئەوەمان پێدەڵێت کە ئەی ڕەقیب بە قەد ئەوەی هەڵگری پەڕگیرییە، داهێنان نییە چونکە پرسی ئیبداعو پرسی ئازادی بیروڕاو پرسی خەڵقکردن ...هتد بە گشتی مەرجی بە یەکەوە هەڵکردن دەنوێنێ.

4-ئەی ڕەقیب ئەوەندەی خەمی گەیاندنی تیا بەرجەستەیە، ئەوەندە بەرەو شیعرییەت هەنگاو نانێت. لێرەدا ژیانی ئەو دەقە دەبێتە ئاوێنەی قۆناغێکی دیاریکراوی دەلالەتو ژانوژوارەکانی کۆمەڵگە، وەك چۆن کۆمەڵگەش بۆ هەمان قۆناغی دیاریکراو دەبێتە ئاوێنەی دەقی ناوبراو، هەر لەو هەستەشەوە بۆ ئەویدیکەی جیاوازو ناکوردیو بۆ نەستی شاعیر هەستی گرژبوونەوە دنە دەدات، ئەوەش خاڵی سێیەممان تۆختر نیشان دەدات.

5-لە ئەی ڕەقیبدا فیکری ئایدیۆلۆژیو سیاسی دەبێتە تاکە تەوەرەی دەسەڵاتو دەبێتە تاکە مەبەستی دیاریکراو، هەر لەوێشەوە بە شێکی زۆری ئەی ڕەقیب دەکەوێتە دەرەوەی فیکری مەعریفیو ئەدەبییەوە، هەروەها زمان لە میانی فیکری ئایدیۆلۆژیو سیاسیدا تەنیا گرنگی بە تاکە مەدلولێك دەداتو هۆشی خوێنەری پێ کۆنترۆڵ دەکات، ئەو کردارەش بە هەموو مانایەکەوە

www.pertwk.com

داماڵینی زمانە لە بەهای مەعریفیو ڕۆشنبیریو نەستیو ئیستێتیکیەکانو کوشتنی دالە لە چوارچێوەی تاکە مەدلولێکی ئایدیۆلۆژیو سیاسییانەوە.

سەرچاوەکان:

کتێبە کوردییەکان:

* ئەدۆنیس ، کفتوگۆ لەگەڵ ئەدۆنیس- و: نەوزاد ئەحمەد ئەسوەد/ دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم، سلێمانی، 2001.

* علائەدین،ع، دڵدار شاعیری شۆڕشگێری کورد، چاپی یەکەم بغداد- 1985.

www.pertwk.com

* دیاینی،ر، دەچز، دا، ئەبرامز، ڕێبازەکانی رەخنەیی ئەدەبی، وەرگێڕانی لە ئینگلیزییەوە: عەتا قەداغی، لە بڵاوکراوەکانی دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم، سلێمانی 2002.

* عەبدوڵلا،ع، ئاگایی زمان زمانی ئاگایی- چاپ و پەخشی سەردەم چاپی یەکەم، سلێمانی- 1999.

* فەللاح، ك، کاروانی شیعری نوێی کوردی بەرگی یەکەم -بەغداد 1978

کتێبە عەرەبیەکان:

* ادونيس، النص القراني و افاق الكتابة- دار الاداب- بيروت، ط=1، 1993.

* ابو زيد، ن، اشكالية القراء ة و التاويل- المركز الثقافي العربي- الفصل الاول، ط4-1996 .

* السيد، ع، الابداع و الشخصية، دار المعارف/ القاهرة، ط،1971

* تودوروف، ت -نقد النقد- ترجمة:- د. سامي سويدان/مراجعة: د.ليليان سويدان، بغداد،ط 1986.

* راي، و، المعني الادبي من الضاهيراتية الى التفكيكية، ترجمة:- د. يوئيل يوسف عزيز_دار المامون للترجمة و النشر،ط1، بغداد، 1987.

* سوكولوف، ي، الفولكلور قظايا و تاريخة/ ترجمة:- حلمي شعراوي- عبدالحميد حواس، مراجعة، الدكتور: عبدالحميد يونس.الهيئة المصرية العامة للتاليف و النشر ط/1971

* صالح، د، نظرية التلقي اصول و تطبيقات، ط1 بغداد (1999).

www.pertwk.com

* كوهين، ج، بنية اللغة الشعرية، ترجمة:- محمد الولي ومحمد العمري، المغرب، ط 1986 .

* كريستيفا، ج ، علم النص- ترجمة:- فريد الزاهي، مراجعة: عبدالجليل ناظم-دار توبقال للنشر.

*مجاهد عبدالمنعم، م، علم الجمال في الفلسفة المعاصر، عالم الكتب- بيروت، ط3،1986.

* محمود، ا، جماليات الصمت في اصل المخفي و المكبوت- مركز انماء الحضاري-ديمشق/ط2002،1.

* ياوس, هـ، جمالية التلقي-من اجل تاء ويل جديد للنص الادبي، ترجمة:- رشيد بنحدو، القاهرة،ط1، 2004.

* هيغل, فكرة الجمال، ترجمة: جورج طرابيشي، دار الطليعة- بيروت،ط1978.1.

گۆڤاره كوردییه‌كان

* رۆلان بارت/ مه‌رگی نووسه‌ر- گۆڤاری سه‌راب/ژ(3-4)، و: ئازاد به‌رزنجی.

گۆڤاره‌عه‌ره‌بییه‌كان:

* ابو شهاب، ر، اللغة الحافز و المؤثر، مجلة الجسور-2004. ده‌توانیت له ئینته‌رنێت له‌م پێگه‌یه سه‌یری بكه‌یت: www.arabicstory.net

www.pertwk.com

* القاسمي، م، القراءة و التاويل في النقد الادبي الحديث، مجلة (فكر و النقد) العدد (67) المغرب.

* توفيق، س (هرمينوتيكا الادبي بين هيدجر و جادامير) مجلة (النزوى) العدد (2) تصدر عن موسسة (عمان) للصحافة و الانباء و النشر و الاعلان.

* خرماش، م، النص الادبي و اشكالية القراءة و التاء ويل، مجلة/ فكر و النقد المغربي- العدد 2005،67.

* ريكور، ب، الشعر والإمكان - مجلة (نزوى) العدد (15) ص 155www.nizwa.com/volume15/p155_160.html **حوار مع بول ريكور، ترجمة: سامح فكري (باحث ومترجم من مصر)**

* صالح، ف، (ناقد و مترجم من الاردن) من توقعات القاريء الى معنى التجربة الجمالية- مجلة نزوى تصدر عن موسسة (عمان) للصحافة و الانباء و النشر و الاعلان/العدد 19/شهر يوليو/1999.

* عمراني، ا، القراءة و التاء ويل بين امبرتو ايكو و فولفغانغ ايزر، مجلة/ فكر و النقد المغربي- العدد 2005،67.

پێگەكان:

*- الحبيب، د. مصدق ، حول جدلية المعيار الجمالي قي الفن و الادب: الحوار المتمدن، العدد 1556-2006/5/20.

* سعداللة د.- مناهج ما بعد النصية:معرفة نحو الاخر- لە پێگەی www.odabasham.net.

*:- الشهيد، ز، تأويل النص بين الثوابت و الدلالات المفترضة- پێگەی گوگول- 11/6/2006.

www.pertwk.com

* شرتح، ح، الانزياح و الشعرية قي النظرية النقدية و الاسلوبية الحديثة، پێگەی گوگوڵ.

* نصر، د.- الادب الشعبي و العادات و التقاليد الشعبية/ پێگەی گوگول- یان:- magazine/002/m00213a.htm

www.pertwk.com

بەرهەمە چاپکراوەکانی نووسەر:

1- سێبەری ئاو- کۆمەڵە شیعر-1995.

2- بازەمەنێك لە تەماشاکردنی ئاو بەرۆژووبین-قەسیدە-1996.

3- ئاگایی زمان زمانی ئاگایی-لێکۆڵینەوە-1999.

4- تەنیا مەرگ -سێ دەقی شانۆیی وەرگێردراو لە عەرەبییەوە-1999.

5- تەنیا ئاو تەنیا باران-کۆمەڵە شیعر-2001.

6.-پەیبردن بە ژیان، پەیبردن بەشیعر بوون-لێکۆڵینەوە-2001.

7-- شیعریەتی دەق-ئەدۆنیس-وەرگێرانی لە عەرەبییەوە-2002

8- مرۆڤ لە روانگەی فرۆید-وەرگێرانی لەعەرەبییەوە-2002.

0- خەیاڵی زمان -لێکۆڵینەوە-2004.

10- شوێنکاتی یەکەم لە دووەم و ئێستای سەرگوڕە-2004.

11- ئەدۆنیس- دوو گفتوگۆی فیکریو ئەدەبییە- وەرگێڕانی لە عەرەبییەوە-2005.

12- خوێندنەوەی پەراوێز، پەراوێزی خوێندنەوە-نومایشکردنی فیکری سەردەم لە چەند پەراوێزێ-لێکۆڵینەوە-2005.

13-دریدا- رەخنە لە سێنترالیزمی خۆرئاوایی-وەرگێڕانی لە عەرەبییەوە-2005.

14- نووسین خۆکوژییەکی تەواو نەکراو- کۆمەڵێك وتارو گفتوگۆی ئەدەبیو فیکرییە- وەرگێرانی لە عەرەبییەوە-2006.

www.pertwk.com